

84.1.1.2
20087

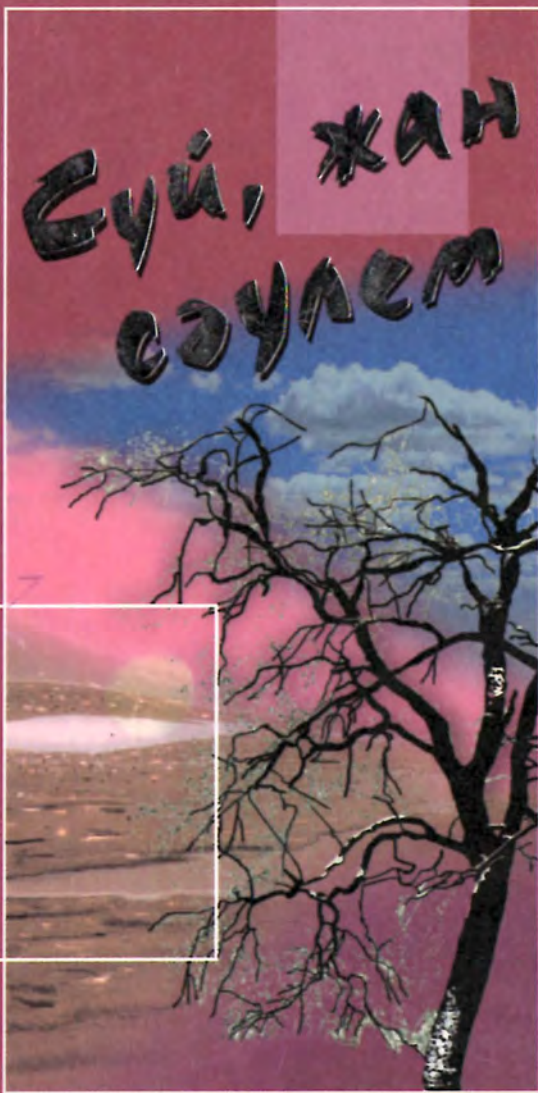

Тамұра
АЖК
Ғапханасы

ЖҰМАБАЕВ

Мағжан

Сүй, жан
сәулем

ЖҰМАБАЕВ

Сүй, жан
сәулем

Өлеңдер мен поэмалар

Мағжан

АЛМАТЫ
«АТАМҰРА»
2002

ББК 84 Қаз(75)
Ж 87

Жұмабаев Мағжан

Ж 87 Сүй, жан сәулем. Өлеңдер мен поэмалар.— Алматы:
Атамұра, 2002.—256 бет.

ISBN 9965-05-650-1

37717

Жалғыз қазақ емес, күллі Тұран жерінен шыққан түркі текті халықтардың мақтанышына айналған, көзі тірісінде-ақ мәңгілік сөнбес Шолпан жұлдызындай жарқырап шыққан Мағжан ақын жырлары уақыт өткен сайын соны қырынан танылып, жаңа да жас оқырманын тауып отыраы сөзсіз.

Қалың жұрт ұзақ жылдар көз жазып қалған қазақтың ұлы ақынының бұл кітабына әр жылдары жазылған өлеңдері мен поэмалары топтастырылды.

Ж $\frac{4702250202-264}{418(05)-2002}$ хабарландырусыз, 2002

ББК 84 Қаз(75)

ISBN 9965-05-650-1

© Жұмабаев М., 2002
© «Атамұра» баспасы, 2002

**Дуламай отқа
түскен нешкен
жанбыз**

*Ақында адамзаттан дос болмайды,
Жатгыз-ақ сырын сөйлер қаламына.*

ЖАТЫР...

Басқа жұрт аспан-көкке асып жатыр,
Кілтін де өнер-білім ашып жатыр.
Бірі ай, бірі жұлдыз, бірі күн боп,
Жалтылдап, көктен нұрын шашып жатыр.
Таласып өнер-білім алып жатыр,
Күнбе-күн алға қарай барып жатыр.
От жегіп, көкте ұшып, суда жүзіп,
Тәңірінің рақметіне жарып жатыр.
Ойламай біздің қазақ текке жатыр,
Бір іске жанаса алмай, шетте жатыр.
Азырақ көз жүгіртіп қарап тұрсаң,
Қазекен таң каларлық кепте жатыр.
Байлары мыңды айдаған шалқып жатыр.
Бар малын болыстыққа сарқып жатыр.
Барымта, ұрыс-керіс, кісі өлтіріс —
Ішінде сорлы қазақ қалқып жатыр.
Кең жері күннен-күнге құрып жатыр,
Сұр жылан қанын-сөлін сорып жатыр.
Әуелде жұрт билеген адамдарды
Тәңірі күннен-күнге ұрып жатыр.
Біреулер, оқып төре болып жатыр,
Шен алып, бақыт құсы қонып жатыр.
Ұмытып өзін-өзі бұл сабаздар
Жұртына қарсы таяқ соғып жатыр.
Шәкірттер медреседе шіріп жатыр,
Айтысып молдалармен іріп жатыр.
Оқыған, дін іздеген байғұс шәкірт
Жемтікке құзғын болып кіріп жатыр.
Әйелдер мал орнына жүріп жатыр,
Жас қызын малға, шалға беріп жатыр.
“Бес байтал — әйел құны” — деген бір сөз
Қармаққа талай жасты іліп жатыр.

Дау-жанжал ел арасы толып жатыр,
Өзара талас-тартыс болып жатыр.
Кешегі шешек жарған қазақ гүлі
Сарғайып, бір су тимей солып жатыр.
Мінекей, қазақ солай бітіп жатыр.
Күн сайын артқа қарай кетіп жатыр.
Сезінбей өзгенікін, өзінікін,
Аты өшкір оқығандар нетіп жатыр?

ШЫН СОРЛЫ

Күн суық, қатты аяз, шыдар емес,
Қар борап соққан желмен қылып егес.
Кедейлер үсіп-тоңып, дір қалтырар,
Жылы үйде байлар жатыр, уайым жемес.

Түн болып, қара тонын киіп еді,
Қатты жел барлық күшін жиып еді.
Ақтарып астын үс қып, гулеп соғып,
Доңдегі қарды ойға үйіп еді.

Дүрілдеп сүп-суық жел соққан шақта,
Қар борап, үй айнала тыққан шақта,
Шыдамай жан-жануар жел өтіне
Бүкшініп теріс қарап, ыққан шақта,—

Балтабай Оразкенді шаштан ұстап,
Нығарлап әр түкпірге сүйреп тастап.
Құт ұшырар естілген қатты дауыс:
“Анаң, енең!.. Шық үйден! Жолыңды тап!”

Бейшара Оразкеннің түсі қашқан,
Жылауға, қозғалуға есі адасқан.
“Аяғым ауыр, қой деймін!” — дегенінде,
Дүр қамшы ойнап кеткен қайран бастан.

Балтабай бір қолымен есік ашты,
Тепкен соң сорлы Оразкен далаға асты.
“Кірме, өл далада, иттің баласы!” — деп,
Бекітіп іште тұрып, есік басты.

Оразкен екпінменен құлай кетті,
Есі ауып, жансыз болып, сұлай кетті.

Әдейі өшіккендей тас бауыр жел
Дүрілдеп астын үс кып борай кетті.

Оразкен бас көтерді есін жиып,
Коз алды дулап кетті от боп күйіп,
Басынан сорғалаған қап-қара кан
Ағады үлбіреген бетке тиіп.

Дәрмен жоқ, көзі тұнып, тұр балбырап,
“Жасаған, жарылқа!” — деп, жәрдем сұрап.
Қар борап, дүрілдеп жел соққан шақта,
Кетеді сорлы Оразкен дір қалтырап.

ЖАЗҒЫТҰРЫ

Су ақты, жетті апрель қырдан ойға,
Секіріп арық-тұрақ кетті тойға.
Жас бала: “Жазғытұры туды” — десіп,
Жабағы, көтерем тай, ақсақ қой да.
Қуанып жан-жануар, алшан басып,
Қалмады қайғы-уайым ешбір ойда.
Нұрлы Күн алтын нұрын шашты аямай,
Шықсын деп қысқы ызғар өткен бойға.
Су ақса, тау жаңғырар сылдыр қағып,
Дәл сұлу бұраңдаған шолпы тағып.
Түрлі үнмен жаңа келген жылдың құсы
Тұрғандай қобыз ойнап, әнге салып.
Бай аулы жылқы қамап, қыл күзетер,
Белсенген жылқышыға ноқталатып.
Балалар етек түріп, зыр жүгірер,
Батпаққа бірін-бірі домалатып.
Қырдағы жылқышылар ұйқы көрмес,
Қолынан қулық бие құлындатып,
Май келді, жер құлпырды, гүлдер жайнап.
Сұлудай бұраңдайды бұтақтар да,
Ән салса әр түрлі құс тұрған сайрап.
Суықтан тонып өлген шыбын-шіркей,
Тіріліп, канат қағып, быж-быж қайнап.
Аспанда күн күркіреп, от жарқылдап,
Жылы жел кара бұлтты тербеп айдап.
Уызға жаңа тойған жас құлынды
Шыңғыртып, жылқышылар ұстап, байлап,
Азырақ күйлі шыққан қысыр тайын

Балалар шапкыласқан, мініп жайдақ.
Қыс қысқан арық-тұрақ, жаман-жәутік
Кетті ғой әлдеқашан тырақайлап,
Жаратқан жанға рақат жазғытұры,
Шүкір қыл бір аллаға “я, құдайлап”.

БҮЛБҮЛ

Сайраһсың мұңлы күймен жүз құбылтып,
Кейде аяң, кейде желіс, кейде сылтып.
Денені ысытасың, суытасың,
Тұрасың маужыратып кейде жылытып.

Құясың тәтті дауыс тамылжытып,
Тұрады жан-жануар дәмін жұтып.
У-шу жоқ, қарқ-шиқ еткен қарға, торғай
Ұялып, әлдеқайда кеткен зытып.

Ұста сөз, мұңды даусың басты байлар,
Токтаған шабуынан құлын-тайлар.
Даусыңнан елжіремес нәрсе бар ма,
Жас төгер бойы балқып терең сайлар.

Бұлбұл күс! Көзімде жас, кеудемде от
Толып, мен саған келдім, ішімде шок.
Дертіме сенен ғана дәрмен болар,
Басқадан, анық білдім, еш пайда жоқ.

Бұл жерден ұшып кетші сәулем жаққа,
Барып қон нәзік қана бір бұтаққа.
Сөйле оған ашындырып менің жайым,
Көңілін елжіретпей қанат қақпа!

Жүз құбылтып даусыңды, өрте өзегін,
Өртенсін, қызыл жалын қыл төсегін.
Ойын ал, бойын балқыт, сүйдір мені,
Қалсын ол ойлай алмай өз есебін.

Тез, бұлбұл, мұңды дауыс, сиқыр тілдім,
Дәрменді қалың дертке сенен білдім.
Қылмасаң бір мейірім, сорлы пенден
Қайғыдан қолым жетпей, міне өлдім!

ӨЛЕҢ

Тарыкса жаным,
Ауырса тәнім,
“Сүйеуім бар!” — демейтін
Ол болса менде,
Қозғалса жер де:
“Бү не болды?” — демейтін.
Жан сүйгенім — ол да олең.
Жете алмасам. жолда өлем!
Жанымның жаны,
Тәнімнің қаны,
Тіршілігім сенімен,
Ойландым — тоймадым.
Іздедім — қоймадым,
Кеңес біраз менімен,
Естісе сені — жан ұйыр,
Бағанды білмес көп сиыр!

ЛӘЗЗАТ ҚАЙДА?

Бұл жарыққа шыққан соң
Іздейді көңілім күн-түні
Ләзатты. достық, рақатты,
Шаттыққа толы күлкіні.

Ойында ма бос өткен?
Қайғылы ауыр ойда ма?
Жүйрік тазы салу мен
Қызойнақ иә тойда ма?

Байлықта ма балқыған,
Бетінен шірі шықпаған:
Ас, ат беріп жұрт өзін
Алып оған ықтаған.—

Ләззатты іздеп, көңілім
Шарқ ұрып. аласұрады,
Қиялым көлбеп қияда,
Сауық пен сайран құрады.

Ләззатты көктен іздемен,
Ләззат алда түр аңдап:

Жүйрік мініп, ит ертіп,
Кетемін қолға қыранды ап!

Шынында, қорек болмас бұл
Аласұрған көңілге.
Оқу оқы, өнер қу.
Басқалардан түніл де!

Жұрттың қамын көп ойла,
Уайым-қайғы жеп ойла!
Артта қалған сорлы жұрт
Алға басын деп ойла.

ЖАЗҒЫ ТАҢ

Жып-жылы түн маужырап,
Көтерілген жерден бу.
Саф күмістей жарқырап,
Тыныш жатыр тұнық су.

Көкке тиген биік тау
Құшақтасқан тұманмен,—
Қосылысып есен-сау
Бал алысқан құмармен.

Ақырын ескен жылы жел
Маужыратып, тербетіп,—
Таң атсын деп жайнап гүл,
Өсіп балам ер жетіп.

Шырылдап торғай аспанда,
Бытпылдығы ән қосып.
Шалажансар жатқанда
Табиғатқа жан қосып.

Таң атқанда жалбарып,
Тәңіріге құлдық қылғаны.
Ісіне оның таңданып,
Көңілі хаққа сынғаны.

Міне, алтын таң атты
Күншығыстан ағарып.
Көтеріп зұлмат қанатты
Жер де кетті жаңарып.

Тан, Күн деген жер жаны,
Екеуінсіз жок сәні.
Оқу-білім — ер жаны,
Жараспас ерге кұр жаны.

ЖАС КЕЛІН

Жаңа түскен жас келін,
Кемпірлерге ас келін.
Орамал-шаршы бермесе,
Абыройсыз тас келін.
Алғанға қабақ шытпаса,
Сонда болар бас келін.

Жаңа түскен келіншек
Болмайды тіпті еріншек.
Кұдайдың берген тоқтығы —
Ас болады ірімшік.

Жас келіншек — ток қонақ,
Болмайды тіпті сұғанақ.
Арып-талып жүрсе де,
Ойлайтыны жақсы атақ.

Бұрқыраған дауылда,
Сабап құйған жауында,
Ләм деп бір сөз шығармай.
Жас келін жүрер сауында.

Бірін-бірі іздескен,
Қараңғыда кездескен,
Басы жерге кіргенше,
“Жаным — сен!” деп сөздескен

Жас келіннің күйеуі —
Мұңын ашар сүйеуі.

АЛТЫН ХАКІМ АБАЙҒА

Шын хакім, сөзің асыл — баға жетпес,
Бір сөзің мың жыл жүрсе дәмі кетпес.
Қарадан хакім болған сендей жанның
Әлемнің құлағынан әні кетпес!
Сөзіңе құлақ салып, баға бермей,

Қисайып, қыңырайды жұртын ниеттес!
Бұртиып, теріс карап: “Аулақ жүр!” — деп,
Болды ғой жақын туған бәрі кектес.
Тыныш ұйықта қабіріңде, уайым жеме:
“Қор болды қайран сөзім босқа!” — деме.
Артыңда қазақтың жас баллары мен
Сөзіңді көсем қылып жүрер жеңге!

Ай, жыл өтер, дүние көшін тартар,
Өлтіріп талай жанды, жүгін артар.
Көз ашып, жұртың ояу болған сайын
Хакім ата, тыныш бол, қадірің артар.
Жүрген жанның артында ізі қалар,
Етікші өлсе, балға мен бізі қалар,
Бір бай өлсе, төрт түлік малы қалар,
Шешен өлсе, артында сөзі қалар!
Сүм дүние сылаң беріп көптен өтер,
Сау қалғанның көбісі ертен бітер.
Токтамас дүниенің дөңгелегі,
Шешеннің айтқан сөзі көпке кетер.

СОРЛЫ ҚАЗАҚ

Сорлы қазақ жаны алқымға тығылып,
Қара күн кеп, тіккен туы жығылып,
Алға баспай, барлық ісі кер кетіп,
Нәр тата алмай, күшсіз, әлсіз бүгіліп,
Оқу-білім жақындатпай, жолатпай,
Қырын карап, қазақ ісін ұнатпай,
Пыр-пыр ұйықтап сорлы қазақ тек жатыр,
Қанды жаспен екі көзін шылатпай.
Қозғал, қазақ, білім іздер кез келді,
Қылыш алып, “наландық” саған кезенді.
Шетке лақтыр, тымақтай алып, елден ку
Ертелі-кеш басына мініп, езгенді!
Кітап әпер, оқысын, балаң қолына,
Малды аяма оқу-білім жолына.
Өнер алып басқалармен қатар бол,
Қосыл бірдей адамзаттың тобына!

Байғұс қазақ бас көтеріп тұрар ма?
Көңілі түсіп, білімге мойын бұрар ма?
Күні туып, оңынан — Күн, солдан — Ай,
Оқуменен жайнатып дүкен құрар ма?

ӨНЕР-БІЛІМ ҚАЙТСЕ ТАБЫЛАР

Ер жігіт өнер табар ерте қуса,
Ерініп, шаршамаса, белін буса.
Ыртың-жыртың, жоқ-барға көңіл бермей,
Періште боп анадан қайта туса!
“Жақын туған бауыр!” — деп айналмаса,
Қатын-сатын дегенге байланбаса,
Тынықпай, дамыл алмай, ертелі-кеш
Ізденсе, кідірмесе, жайланбаса.
Дүниенің қайғысына зарланбаса,
Көз қысып, күлгеніне алданбаса,
Қақ жарар қара қылды тура бөліп,
Айтылған сөз жайынан жалғанбаса.
Өсектен ат-тонымен алыс қашса,
Естісе, ұялғаннан бетін басса,
Жамандық — аты өшкірге жақын жүрмей,
Аяғын күндік жерден байқап басса.
Өзінен басқа жанды кем көрмесе,
Құтыртып, шағыстырып жел бермесе,
Табылмас аузына су тамызушы,
Өзінің тар етігін кең көрмесе!
Көзі ашық адамдарға жақын жүрсе,
Олардың әрбір сөзін үлгі көрсе,
Естіген сөз, көргенді бос тастамай,
Құлақ тігіп, көз салып, жнып-терсе.
Көңіл көзі ашық жанды дос деп білсе,
Мылқау, меніреу адамды қас деп білсе,
Бейнеттің мұнарланған шөл даласын
Жұмақта хорлар тіккен қос деп білсе.
Наданды қатқан, жансыз тас деп білсе,
“Өнер-білім — қарны ашқа ас!” — деп білсе,
“Дүниенің теңізінде адасқанға
Тура жол көрсетейін, бас!” — деп білсе,
Осы оймен тура жүрсе, бұлтармаса,
Басқаға мойын бұрып, көз салмаса!
Өнер-білім жер астында болса-дағы,
Іздесе оны талпынып, бос қалмаса!

ТОЛҒАН АЙ

Тұрсың сен, мейірімді Ай, нұрың шашып,
Бұғып жүр қараңғылық бетін басып.
Толсаң да, солсаң-дағы айрылмайтын
Жолдасың — жұлдызыңмен қол ұстасып.

Далада жолаушыға сен жолбасшы.
Егерде жазатайым жүрсе адасып.
Доңгелек, жарасымды ақ келбетің,
Жүресің жылжып қана, әсем басып.
Ажары ақ жамбыдай сұлулардың
Жалғанда кетпес сенен көркі де асып.
Сәуленнің түскеніне әлдеқандай
Теніздер жан тенгермес жатқан тасып.
Мәз-мейрам көкте қатар жүргеніне
Жұлдыздар нек қағып жымыңдасып.
Жалғыз-ақ іштен сені жек кореді
Екі жар қол ұстасқан, сыбырласып.
“Жарықта қараңдап бой көрінер!” — деп,
Бір-бірін сүйісе алмас мауқын басып.
Елжіреп көңілдері, құмар қанбай,
Айрылар біраздан соң амандасып.

ЗАРЛЫ СҰЛУ

Қайғыландың, зарландың,
Ісінді тастап, мұнайып.
Ойнамайсың, ойлайсың,
Күлкіңе салды кім айып?

Жалғыз қалсаң бір үйде,
Уһіледің, жыладың.
Мәлдіреген көзіңді
Қайғылы жаспен шыладың.

Көп ойладың тыншымай,
Түнде де кірпік бір қақпай.
Талмай көзің жұмбайсың,
Ағарып сүттей таң атпай

Жаңа піскен алмадай
Толып бір тұрған шағында.
Жастық қызығын көрместей,
Неге сынды сағың да?

Қайғыға салды кім сені,
Тыныштық жүзін көрместей,
Өмір бойы бітпестей,
Зарың мәңгі сөнбестей?

Ернің қозғап қайғымен
Қай жауызды қарғайсың?
Сені бүйткен бейбақтың
Санадан жүзі сарғайсын!

ТУҒАН ЖЕРІМ — САСЫҚКӨЛ

Алыстан мұнарланып шалқыған көл,
Бетінде күннің нұры балқыған көл.
Жарысып саф күмістей ақ көбігін,
Мап-майда мөлдірінде қалқыған көл.

Жаныңда жас балалар ойнаған көл,
Жан-жануар суыңды ішіп, тоймаған көл.
Көз салып жалтырыңа. мұңға батып,
Ғашықтар жарын іздеп, ойлаған көл.

Шешініп қыз-келіншек су алған көл,
Әр жанды мөлдіріннен суарған көл.
Масайрап, суға тойып төрт түлік мал
Дөніне ойнақ салып, қуанған көл.

Сыртыңда ақ боз үйлер жарасқан көл,
Байларың кедейлерге қарасқан көл.
Ағайын тату-тәтті — коныс бірге,
Саулықты сағат сайын сұрасқан көл.

Түрлі күс әуез қосып, шулаған көл,
Шуақта балықтарын тулаған көл.
Сапырып сары қымыз ертенді-кеш,
Басыңда кеңес құрып, дулаған көл.

Сасық деп еркелетіп, ат қойған көл,
От-суға иен түгіл, жат тойған көл,
Назданып, жүйрік мініп. тарлан шүйіп,
Көксілдер тұс-тұс жақтан ат қойған көл.

Кір жуып, кіндік кесіп, сенде өскен көл,
Құрбымен, ойнап-күліп, кел дескен көл.
Жарысып, тайға мініп, батпаққа аунап,
Күресіп күн батқанда белдескен көл.

Айдын көл, ата қоныс, құт болған көл,
Сусын боп сұрағанға, от болған көл.
Кеше бірлік, ынтымақ түгел шақта
Бейне бір сенің басың сүт болған көл.

Білмеймін не боларың, қайран көлім,
Жарайды тең болмаса күн мен түнің,
Итиіп карашекпен келіп қонса,
Басыңнан құсын ұшып кетер сенің.

БАЛАЛЫҚ ШАҚ

Балалық шағы —
Патшаның тағы —
Тіл жетпес оны бағалап.
Көп өтпей жыл,
Тек жүрмей, біл
Ілгергі күнді сағалап.
Үйрен, білім жастықта,
Білмей өс жанға қастық та!

Білімге көңіл
Жоқ үйден түңіл —
Ерікке қоймай ентелеп:
Қайтпас уақыт,
Қал дәмін татып,
Босқа өткізбе, еркелеп!
Жастық деген — бағасыз,
Қадірін білмес санасыз.

Жастық — алтын,
Құрып қал салтын,
Салты оның — үйрену!
Өнер қуып,
Бел бекем буып,
Надандықтан жирену!
Тұрма, қарғам, ұмтыл!
Аты өшкірден құтыл!

“Білімсіз — есек,
Опасыз” десек,
Сөйлеп, күліп жүрсе де:

Өлікпен тең,
Ит-құсқа жем,
Тірі боп ғұмыр сүрсе де!
Сондай болма, қарағым,
Даяр болсын жарағың!

Білген жан — көсем!
Сөйлесе — шешен.
Жұртты аузына қаратар!
Істегені — өрнек,
Қор қылмас ермек,
Нәрсені іске жаратар.
Білімдінің сөзі — ем,
Мейірімі көп, өзі — кең!

Жұртына ол мақтаулы,
Сыбаға үлкен сақтаулы,
“Пәле!” деп қарсы алар.
Іс қылар тежеп,
Жас жүрек өжет
Бет келгенді арс алар.
Қайда барса сыйымды,
Білімі мол — бұйымды!

* * *

Тіршіліктің көркі — ерік,
Адамдыққа ол — серік.
Бір түскен соң қақпанға,
Қалар бұрынғы еркелік!
Ойламай барып ұрынып,
Өкінген аз ба ертелік?!

ҚАЗАҒЫМ

Қазағым, таянды ғой қылта мойын,
Жер, мал кетіп, бос қалды біздің қойын.
Қарашы өзіңе-өзің көз жүгіртіп,
Жараспас бұдан былай күлкі-ойын.
Жетті енді қам жер мезгіл, жатпа бекер,
Ойламау келешекті түпке жетер.
Надандық қоршап алған түс-түс жақтан,
Жан қорқып, дене тітіреп, есің кетер.
Тасталық болыстыққа таласуды,

Таласып жаман көзбен карасуды,
Мың-мыңның төгілуі жетер енді,
Ізделік аққан бұлақ — кара суды.
Бар жерді күннен-күнге алып жатыр,
Біреулер алып қала салып жатыр,
Қырылысып өзді-өзімен қазақ сорлы,
Жерінен аузын ашып қалып жатыр.
Кел, қазақ, қолдағыдан құр қалмайық,
Отырайық жиылып, ондалайық.
Мың жылғы өткен қумай ата-заңды,
Өнерден кеш қалмайық, ойланайық.
Жер қалар, біз жиылып қала салсақ,
Қайдағы онды жерді таңдап алсақ,
“Ауыл болсаң — қоғам бол” — деген сөзбен.
Бұлтармай ертеңді-кеш жүріп барсақ,
Сол шақта көп түкіріп көл де болар.
Көзде толқын айдаушы жел де болар.
Мектеп пен медреселер көп салынып,
Аташын тағу-тәтті ел де болар.
Жиылмай өнерге аяқ баса алмаспыз,
Нық сіңген надандықтан қаша алмаспыз.
“Заман түлкі болғанда, тазы болмай”
Бітік қырдан алдағы аса алмаспыз!

МЫСЫҚ ПЕН ЕТ

Қарны ашып, мысық байғұс үйге кірді,
Қарады тіміскілеп әрбір жерді.
Жерден іздеп дәнеңе таба алмады,
Ілулі шаңырақта етті көрді.
Қарады етке мысық көзін сатып,
Алам деп секіреді кейде жатып.
Құдайға өкпелейді: “Қол бермедің,
Алар едім бұл етті ағаш атып!”
Не керек, ала алмады, азаптанды,
Ашудан өле жаздап аз-ақ қалды.
Қайтсе де ала алмасын білгеннен соң,
Мысығың өзіне-өзі тоқтау салды:
“Қой, не керек, бұл ісін тіпті ұнамас,
Естісе, бұл қылығын көпке ұнамас,
Сасыған, құрттап кеткен жасық етті
Қаншама жегеніңмен, ішке ұнамас”.

Асылды қолға түспес жасық деуші,
Қолға түссе жасықты майдай жеуші.
Артынан арқан бойы шығып тұрып,
Өз үйінде сабазың сыр бермеуші.

СҮЙГЕНІМЕ

Жандым-күйдім сені ойлап, дамыл көрмей,
Еш жанға сенен басқа көңіл бермей,
Сен — бір жақ, жалған — бір жақ, қатар қойып,
Сені іздедім жалғаннан қолым сермей.

Қайғы жұттым, “ah” десем, шықты жалын,
Сыртым — сау, ішімде — өрт жанған қалың.
Күйдірген қалың өрттің зардабынан
Өлгелі түр сүмірейіп сорлы жаным.

Сөзім, көзім айтып түр сүйгенімді,
Қуарған, сарғайған жүз күйгенімді.
Талған жүрек, жүдеген, солған дене —
Сүюдің қолына енді тигенімді.

Күн-түні сені іздедім, қайғы жедім,
“Отқа түскен сорлыңды сүйші” — дедім.
Төгілген көз жасыма бір иімей,
Денеңді аулақ салдың, қоспай жігің.

Жан ұрдым, жаным қидым, қайрылмадың,
Өміріңше: “Кет әрменнен!” айрылмадың,
Шырылдап көз алдында оттай жандым,
Тіліңмен де бір аяп қайғырмадың.

Күн болған көңілімде сенің сәулен,
Болып ем өмірімше сорлы әурен.
Міне, мен сені тастап кетпекшімін,
Қош енді, жанып-күйіп сүйген сәулем.

Мен таптым, сүймесең де өзіме жар,
Керегің жоқ, мейірімсіз, жолына бар!
Маған енді ол жармен тыныш, рақат,
Бәрбір жазы-қысы жауса да қар.

Өмірінше бірге, тастап кетпегі жоқ,
Сен сықылды қайғылы етпегі жоқ.
Өзгермес бір қалыпта кең тіршілік,
Бірде шаттық, бірде мұң жетпегі жоқ.

Қош, сәулем, бермен қара, сорлынды көр,
Амандас, мен кетейін, қолыңды бер.
Алдымда құлаш жайып қарсы алатын
Сүйген жарым — мейірімді ол қара жер!

БІР КҮНІ

Бір күні ерте оянып, жаттым ойлап,
Көп шыбын өрмелеген уық бойлап.
Үшқан боп жақындасып бір-біріне,
Тайдырып, орнын қозғап, түртіп ойнап.
Қарадым, қалың тұман ойға түстім,
Уыққа қарауымды дереу кестім.
Шыбындай бір-бірімен талас қылған
Адамзат баласына енді көштім:
“Яшыр-айі, осындай-ау адам-дағы,
Бірі күшті, біреуі жаман-дағы.
Күштісі әлімжеттік қылғаннан соң,
Дүние де жақсылықтан аман-дағы.
Күшсіздер, сорлыларға атар таң жоқ,
Көрінген бақ-дәулеттен үшқан шаң жоқ.
Жиғаны, бар тапқаны — басқанікі,
Керек десе, тәнінде жалғыз қан жоқ!” —
Деп ойлап қалың ойда жатыр едім,
Көп ойлап, ой дәмінен татып едім.
Естілді үй сыртынан апам даусы:
“Нокта апар, нағып тұрмай жатып едің?”
Төсектен мең-зең болып әрең тұрдым,
Нокта алып, желі жаққа қарай жүрдім.
“Күшсіздер, сорлыларға атар таң жоқ!” —
Деп ойлап баяғы ойға қайта кірдім.
Қыздырып Күн, ойлауға ерік бермей,
Мал шулап, бөлді ойымды ырық бермей:
“Күшсіздер де тырыссын, қатар болсын!” —
Дедім де, жөнелдім мен қолым сермей!

ҚҰР ҚАЛЫППЫН

Сұлу қыз анадайда сыландайды,
Тенімен ойнап-күліп бұраңдайды.
Адамзат бәрі ғашық, бәрі құмар,
Аһ ұрып, оны көрмей тұра алмайды.

Ептілер ебін тауып жақындапты,
Болуға ең сүйгені жақын қапты.
Не қылсын өзі қолы жеткеннен сон,
Меңіреуді мен секілді шақырмапты.

Білмеппін дәнеңесін сырт халықтың,
Сөз қатпай, таң атса да, құр жатыппын.
Ойламай, көз жүгіртпей, меңіреу басым
Жанаспай, жақын жүрмей, құр қалыппын.

ОРАЗАДА

Тан алдында тамылжып,
Тәтті ұйқыға батқан шақ.
Бір тамақтың камын жеп,
Ұйқылы-ояу жатқан шақ.

Тұра салып төсектен,
Дір қалтырап киініп,
Далаға шығып есіктен,
“Уақыт бар” — деп сүйініп;

Қайтып тез үйге оралып,
Ашылмай оң мен сол көзі.
Келгенде қарын бұралып,
Көрінді-ау Шолпан жұлдызы.

“Жылдам іш!” — деп жымыңдап,
Көз қысуын нетерсін?
“Қарбытып іш, тынымдап,
Аштан өліп кетерсін!”

Алдына әкеп қатар қой,
Қай сүйгенін таңдасын.
Шай, қымызға әбден той,
Көңілде інкәр қалмасын.

Түндік жабык, от жарык,
Үйге сәуле кірмейді.
Той, аштықты тойтарып,
Таңды үйден көз көрмейді.

Ораза деген казакқа
Құлшылық емес, әдет қой.
Еріксіз жүру азапта —
Әдет боп келген нәлет қой.

ҚАРАҒЫМ

Қарағым, оқу оқы, босқа жүрме!
Ойыңға, құр каларсың, көңіл бөлме.
Оқымай ойып қуған балаларға
Жолама, шақырса да қасына ерме!
Қырме, аялдама, алға ұмтыл,
Анам деп көктем жұлдыз қолың серме.
“Қарманған қарап қалмас!” — деген рас,
Тоқтамай істей білсең батып терге;
Жасынан оқу оқып, өнер қуған
Жан жетпес көңілі жүйрік кеменгерге...

* * *

Жастық, байлық, қол қусырып бос жүру —
Жасөспірім, үмітті ерді бұзады.
Тер ағызып, өліп-талып табылған
Ата-дәулет быт-шыт болып тозады.

ТІЛЕГІМ

(Қыздың зары)

Қайғылы қыс қар-боранмен қорқытып,
Жанға рақат жайнаған жаз бітпесе.
Сылаңдаған алтын күнім тез өтіп,
Қайғы-мұнмен жас төгер шақ жетпесе;

Жасыл шешек, қызарған гүл солмаса,
Қаны қашып, көркі бітіп, қуарып,
Періштедей жас қыз қатын болмаса,
Алмадайын қызыл беті суалып.

Алмаспаса, өзгермесе бұ дүние,
Жақсы-жаман тұрса өзінің қалпында,
Бірақ білген, солай қылған тәңірі ие,
Мен де көндім, басымды идім алдында.

Берсін атам, малға сатпай, теңіме,
Маған жолдас ол мал болмас, ер болар!
Құр қызықсаң аты-заты, тегіне
Көзін нұры балаң өмірі шер болар.

Мейірімді ием, таза, нәзік әйелді
Қара жүрек қазаққа неге жараттың?
Аһ, зар қылдым, құлағына кім ілді?
Сорлыларды жауыздарға қараттын...

КҮЗ

Бұркырап қара дауыл соғып тұрған,
Көкорай түсі қашып, солып тұрған.
Шыдамай қатты ызғарлы жел өтіне,
Бүрісіп ағаш, шөптер тоңып тұрған.

Көрік жоқ ойда-қырда шығып жүрсен,
Естілмес құстар даусы құлақ түрсен.
Қақтанған, жамыла түсіп, от маздатып,
Көресің кемпір-шалды үйге кірсен.

Масатыдай құлпырған жердің жүзі,
Аяқ бассаң — табанға өтер сызы.
Кемпір болған бет-аузы қатпарланып,
Бұраңдаған кешегі сұлу қызы.

Қысқасы, жер жүзінде көрік біткен,
Қарағанда сұлу қыз қайта кеткен.
Жыламсырап мұнайып, жанды-жансыз
Қатты аязды, қайырымсыз қысты күткен.

Осы уақыт шаһарға тұрсаң қарап,
Түрлі жұрт түрлі істе жүрген тарап.
Көше бойлап, оқуға шапшаң басып,
Шаттықпен жас балалар бокша аркалап.

Қыс, күз болмас оларға көңілсіз шақ,
Оқу біліп, айырар қара мен ақ,

Өнерленген дүниеге ұстад болған,
Қолдарында олардың тәж бенен так.

Қарасаң сонда қазақ арасына,
Ойнаған жалаңаяқ баласына,
Кетеді іш елжіреп, жанып-күйіп,
Көңілдің тұз сепкендей жарасына.

Жас өмір надандықта өткен босқа,
Оқымай, өнер қумай жазы-қыста.
Білімнен ат-тонымен қашқан қазақ
Сайлауға таласуға қандай ұста.

Баласын оқытумен жоқ жұмысы,
Ел бұзу, малын шашу — барлық ісі.
Ойтаған бір күн бұрын таңдағы істі,
Ишарым ау, айғандаршы, бар ма кісі?

Басқа жұрт балалары оқу қуған.
Біліммен өз жұртының бетін жуған.
Ішіп-жеп, босқа жүрсе хайуан малдай.
Адамзат жер жүзіне не үшін туған?!

Қор болдык өнер қумай, қайран елім!
Күш кетіп, талай жаннан көрдік керім.
Сұлық боп жан шыққалы тұр таяулап,
Маңдайдан шып-шып шығып өлім терің.

ОСЫ КҮНГІ КҮЙ

Ойламай отқа түскен неткен жанбыз,
Сөз ұқпас мылқау, меніреу, жүрген жалғыз.
Көрінбес көзге түртсе қараңғыда
Япырм-ай, қалдық па рас, тіпті таңсыз?!
Тақаулы тамағына өткір пышақ,
Тек жатыр тұяқ серппей сонда да аңсыз.
Тыңдамас, сөзге түспес, ырыққа көнбес
Болды ма қайран қазақ тастай жансыз?
Жер кетті, жаның кетті, қам жемедің,
Күл болдың қара табан енді малсыз.
Ортаға қамап алып қырып жатыр
Қара жүрек “надандық” қолмен сансыз.

Қазағым, арыстаным, қайратты ерім,
Тұрдың ба қару қылмай, құр амалсыз?
Түн басталды, не болмақ алда күнін,
Бос жүрсен еш панасыз, үйсіз, тамсыз?
Сандалдың: алдың — боран, артың — тұман,
Түк көрмей сәуле берер шырақ-шамсыз.
Білімсіз ит надандық жеңгені ме?
Буының қалтырайды болып әлсіз.

МЕН СОРЛЫ

Талапсыз, бақсыз мен сорлы.
Бір ісім оңға бармаған.
Мен не жаздым о гүрлы,
Тәңірі мұнша қарғаған?

Талпындым, түстім ізіне,
Оңалмады бір ісім.
Қарамай құлың жүзіне,
Көрсеттің, алла, сен қысым.

Бел будым, түстім әр жолға
Тілекті қайтсем табам деп,
Қарамадым оң-солға,
Тілегім үшін шабам деп.

Не қылсам да түспеді
Уысыма қуғаным,
Жібермеді, күштеді
Жақын бауырым — туғаным.

Таласқа салды жиганын,
Барын, арын аямай,
Оқуға ақша қимадың,
Алды-артыңа карамай.

Білім іздеп сусаған
Жылайды пендең алдыңда,
Мейірі кең жасаған,
Құралақан қалдым ба?..

АЛДАНҒАН СҰЛУ

Күні кеше толған ай жүзің еді,
Сикырлы кара нәркес көзің еді.
Мап-майда, мамык қардай мінсіз денен,
Бейне бір бақшадағы жүзім еді.

Жел тимейі, кірсіз тұрған кезің еді,
Жандыға жақсы дәру сөзің еді.
Басып кеткен пайгамбар іздеріндей.
Қадірлі аяқ басқан ізің еді.

Ал бүгін ол көріктің бәрі де жоқ,
Ақмарал, аяғыңа дәл тиген оқ.
Окіндің, жастық, мастық ісің өтті.
Аһ ұрдың, сыртың — жалын, ішінде — шок.

Тіліне ку түлкінің тез алдандың,
Ойламай таңдағыны, тез құп алдың.
Тап-таза ағ, көркем көрік — бәрі кетіп,
Оміріңше құтыла алмас отта қалдың.

Таралды жұрт аузына жаман атың,
“Бұзылған!” — дейді енді жақын, жатың.
Ызыңдап ол да, бұл да сол сөзді айтар,
Жас төкпей нағып сонда шыдар дәтің?!

ТУҒАН ЖЕР

Бұл жарыққа аяқ басып туған жер,
Кіндік кесіп, кірім сенде жуған жер.
Жастық — алтын, қайтып келмес күнімде
Ойын ойнап, шыбын-шіркей қуған жер.

Жаратылдым топырағыңнан, сен — түбім,
Жалғаны жоқ, бәрі сенен жан-тәнім.
Сенен басқа жерде маған қараңғы,
Жарық болар Шолпан, Айым, сен — Күнім.

Тәтті суың дәмі аузымнан еш кетпес,
Қалың нуың, қыр, суыңа жер жетпес.
Кен далаңда ойын ойнап қалсамшы,
Жазу болып адамзатқа ер жетпес!..

Балак түріп, қозы қуып, жарысып,
Батпағында тең құрбымен алысып,
Түнде — ақсүйек, алтыбақан, ал күндіз
Үйретем деп асау тайға жабысып.

“Адам басы — алла добы” — деген рас,
Қалай қуса, солай кетпек сорлы бас.
Кім біледі, мен де шетке кетермін,
Туған жерім, сені тастап басым жас.

ОРАЛ ТАУЫ

Таласқан аспанменен көкпенбек тас,
Қарасаң төбесіне айналар бас.
Жасаған мейірімі кең қадір тәңірі,
Шығарған сол тауынан алтын, алмас.
Жіп-жиі, шытырманды түрлі ағаш
Тұрғаны мұнарланып, өсіп жалғас,
Қарағай, шырша-батыр бір қалыпта:
Шілде, жаз, қысын, күзін есіне алмас!
Ішінде аю, қасқыр, түрлі аң толған,
Адамзат батып, жалғыз аяқ салмас.

Бір күнде сенің иең түрік еді,
Орын ғып көшіп-қонып жүріп еді.
Қорықпайтын таудан, тастан батыр түрік
Қойнына жайыменен кіріп еді...
Ер түрік ең далаңа көрік еді,
Отырса, көшсе, қонса — ерік еді.
Тұрғанда бақыт құсы бастарында
Іргесі жел-күн тимей берік еді.

Тұрақсыз бұл жалғанда опа бар ма?
Сақтан, алдар, бой салып, жақын барма!
Бүгінгі күн жан досың болып жүріп,
Құлатып кетер ертең сені жарға.

Қарашы төңірекке мойның бұрып,
Алтай, Орал бойында тұрған түрік
Аты да, заты да жоқ, дыбысы жоқ,
Жоғалған әлдеқайда іріп-шіріп...

Анамыз бізді өсірген. кайран Орал,
Мойның бүр тұңғышыңа, бермен орал!
Қосылып батыр түрік балалары,
Тапталпа, жолын кесіп, тізгінге орал.

КӨҢІЛ

Сұм көңілге разы емен мен,
Тез жанар да, тез сөнер.
Бір тілегін істесен сен,
Оған басқа ой келер.

Жас баладан артық жеңсік
Мұндай нәрсе көрмедім.
Тұрағы жоқ шайтан секек,
Тіпті-ақ сырын білмедім.

Бір жар іздеп, болса әуре,
Таптым. бардым қасына.
“Аш құшағың — дедім, — сәуле!
Шомылып көз жасыма”.

Жанған жүрек, жасты көріп,
Көңілі сенгіш перизат:
“Ақырын, — деді қолын беріп, —
Жанба, сәулем, көрме жат!”

Жанып-күйіп сүйсе таңда,
Кешке сөнген ол отсыз.
Бүгін мұнда, ертен анда,
Тым-ақ нәрсе ұятсыз.

ЖАРЫМА

От жұтқан туысканның халін көріп,
Кінәсіз судай аққан қанын көріп,
Айрылған ар-намыстан қарындастың
Көз жасы, қалың кайғы, зарын көріп.

Елжіреп жүрек-бауырым, ішім еріп,
Бейнетке белді буып, қолды беріп,
Ант етіп айнымасқа ес білгеннен,
Байлаулы бауырыма тілеп ерік.

Жан жарым, ұзақ, қиын түстім жолға:
Алдымда түпсіз дария, сор да, ор да.
Бетпақ шөл: сусыз, отсыз, қайнаған құм,
Ысқырған жылан, шаян оң мен солда.

Өткелсіз, қарлы, отты таулар асқар,
Меірімсіз табан тілер қия тастар...
Кім біледі, қуат құрып, арып-талып
Төгетін күндер болар ыстық жастар.

Сол күнде, алтын сәулем, қолыңды бер,
Жасытпа, жолым бастап алдыма жүр.
Қара түн қорқынышты қаптағанда
Жарқырап жұлдызым боп, төккейсің нұр.

Айрылса иманынан көңіл құбыл,
Кейін қайт, жапа шекпей, жазым деп жол.
Жан салып, тура қайтпас жүрек беріп,
Жаңадан жаратып сен Аллам да бол.

Жол алыс, жақын үшін жаннан кештім,
Бауырдың халін көріп, бейнет құштым.
Құшақта, сүй, күл, жыла, қайраттандыр,
Жан жарым, ұзақ, ауыр жолға түстім.

ЕСІМДЕ...ТЕК ТАҢ АТСЫН!

Ол күнді ұмытқам жоқ, әлі есімде,
Таянып келгенінде күн бесінге,
Кең дала ұсап тұрды қол тимеген
Керілген кербез сұлу ақ төсіне.

Құйылып тұрды көктен жұмақ нұры,
Құбылып хор даусындай құстар жыры,
Таласып аспан-көкке алтын тауы,
Арқаның суы — күміс, жібек — қыры.

Сайланып сол мезгілде шықтық жонға,
Қыранша көз жүгіртіп оң мен солға.
Ақ найза алты құлаш белге байлап,
Айнымас алдаспанды алып қолға.

Қанатты, қажымайтын тұлпар міндік,
Жібекпен жетпіс қабат белді будық.

Күрсанып қылыш өтпес мұздай темір,
Қиядан қыран құсша жауға ұмтылдык.

Аспаннан сорғаласа суға сұнқар,
Сүнгімей үйрек сорлы нағып тұрар!
Ақырған арыстанның айбатына
Шыдар ма қоянжүрек, қоркак құлдар?!

Жау қашты құр қарадан быт-шыт болып,
Қайратқа дене, отқа жүрек толып,
Ауыздан “а” дегенде жалын шығып,
Арқада жаттық сайран, сауық құрып.

Бақ шіркін бір күн қонып бауырына еніп,
Кетпек қой ертеңіне-ақ алдап, күліп.
Алтын Күн аспандағы қайдан білсін,
Қаптарын қапылыста қара бұлт!

Жолбарыс жүргенінде маң-маң басып,
Жүрегі, қайратына көңілі тасып.
Ойлай ма қу қаңбақты таса қылып,
Жатқанын жасырынып мерген пасық?!

Еріктің еркетайы, ардақтысы.
Алтайдың ақниғы — алғыр құсы,
Алаштың¹ Арқада еркін ойнақтаған
Жол тосқан жауыз жауда болды ма ісі?

Мас болып күш пен қайрат, қалың бұға,
Алданып ойын-күлкі, сауық-шуға,
Сергімей жата беріп сезбей қаппыз
Жақындап барып қапты Күн батуға.

Күн алтын жан-жағына сәуле шашты,
Жарық пен қараңғылық араласты.
Сәулесі қызыл алтын — сәлемі еді,
“Көргенше қош, алаш!” — деп амандасты.

Ай туып, Күн орнына көкте қалқып,
Гүлдерден мас қыларлық иіс аңқып,
Төңірек тыныш ұйқыға батқан шақта
Кетіппіз біраз ғана біз де қалғып.

¹ Алаш — қазақ деген мағынада.

Сужүрек мана қашқан жасырынып,
Жақындап келген бопты аңдып тұрып —
Қорқак күл ұрлықты да ерлік санап,
Қуанып алласына басын ұрып.

Мезгілше, мейлі келсін, тісі батсын,
Сұр жылан, өзі оятар, қатты шақсын.
Жаңадан жолбарыстай ұмтылармыз,
Көрелік төңіректі, тек таң атсын!

ЗАР

Күз жетіп, жердің жүзі солғын тартса,
Алтын күн нұры кеміп, салқын артса,
Жер жүзі өлім күтіп тұрса жылап,
Сексенде селкілдеген байғұс қартша.

Қатты қыс кірейін деп есік ашса,
Қызыл гүл қорыққаннан түсі қашса,
Әл кетіп бұлғақтаған бұтақтар да,
Жапырақ:

“Ал өлдік!” — деп сыбырласса,—

Қайғырман, сірә. осы қыс жетті екен деп,
Есіл жаз бір күндей боп өтті екен деп.
Артына қатты суық қайғы тастап,
Жолымен “Барсақелмес” кетті екен деп.

Қыс өтер, мезгілімен жаз да болар,
Қар еріп, ойпаң жерлер саз да болар.
Теніздей толқындаған шалқар көлде
Түрлі күс: үйрек, аққу, қаз да болар.

Алтын күн алтын сәуле жерге шашар,
Жан кіріп, жан-жануар қыбырласар,
Күркіреп кара бұлт аспан-көкте,
Жасаған кең рақметтің кілтін ашар.

Сөзім жоқ дәл осылай болуында,
Бар қайғы, қалың дертім менің мұнда:
Көңілдің баяғыдай мінезі жоқ,
Соғады жүрек зорға, келші, тыңда.

Жоғалды, батты, кетті сәулем-күнім,
Жайнаған жүз құлпырып, қызыл гүлім.
Сәулесіз. Айсыз-Күнсіз қараңғыда
Өтермін аһ ұрумен шықпай үнім.

Жалғанның бір көрермін көп пен азын,
Өмірде енді болмас жылы жазым.
Енді бір өлгенім де, жүргенім де —
Қолымнан ұшқаннан соң қоңыр қазым.

ДІН ҮЙРЕТКЕНГЕ

Қарманбайі қарап жатып бақ күтуге,
Ізденбей аласұрып, тақ күтуге,
Тағдырда, бір тактайда жазулы деп,
Әр іске кім үйретті шақ күтуге?

Шарқ ұрып ерікке ұмтылған ұшқыр жанды.
Қайнаған тамырдағы ыстық қанды
Түтқын ғып кім қамады? Кім суытты?
Кім алды қалың қайрат, күшті-әлді?

Кешегі арыстанды айбыны зор,
Жүректі жолбарысты қайраты мол
Айырып ар-намыстан, күштен, естен,
Кім қылды шалажансар бір қорқақ құл?!

Ақылға, жан-жүрекке кісен салды,
Көрмейтін көзді көр ғып артты-алды,
Үйретіп, дін деп құлдық, қорқақтықты,
Қандай құл бізге молда бола қалды?!

Ойламай қорқақ құлдың тіліне еріп,
Жай жатып, тәуекелге тізгін беріп,
Мінекейі, айрылдық қой бақтан, тактан!
Қайтейін, әсіресе, есіл ерік!

Жоқ енді, жату болмас бос еңбексіз,
Жалбарып: “Жасаған!” — деп жас төкпеспіз.
Өзің де, сөзің де кет бізден аулақ,
Жаны өлген, жүрегі өлген, мұндар кексіз.

Біз жаңа көрдік таңның желі ескенін,
Салқынмен сескендірмек боп ескенін.

Сылдырлап су, сыбдырлап жапырақтар:
“Есіңді жи енді, алаш, тұр!” — дескенін!

Міне, Күн! Сәулесі алтын жерді құшты,
Жарыққа қуанысып құстар ұшты.
Ізгі оймен ерік тілеп, жарық тілеп,
Ұшамыз біз де жиып есті, күшті!

ОРАМАЛ

Қасірет батты жаныма,
Уға толды жас жүрек,
Орамалды жарыма
Бітірем қашан кестелеп...

Күз сарғайтты қайыңды,
Мен де бірге сарғайдым.
Қара бұлт жауып айымды,
Жылаймын, күйем, зарлаймын.

Толып қалды төрт айға,
Күйікпенен күн өтті.
Жарымды, өкіріп отарба
Қанды жаққа әкетті.

Елін ойлап, қамығып,
Жүрегі толып дерт-шерге,
Жүр екен жаным жабығып,
Осы күні қай жерде?!

Жарқ-жүрқ сансыз көзі бар,
Бейне жынның ұясы,
Ың-жың, у-шу сөзі бар,
Түсірмес жарық қиясы,—

Жылы жүзді жаны жоқ,
Қалада жүдеп жүр ме екен?
Жақыны жоқ, жары жоқ
Жалған оған көр ме екен?

Солдатша сымдай киініп,
Шекпені оның сұр ма екен?
Күрегіне сүйеніп,
Суықта жаурап тұр ма екен?

Жатқан шығар ор қазып,
Жауға ма әлде өзіне.
Бұрыла алмай бой жазып,
Қайғы шығып жүзіне.

Қасірет батты жаныма,
Уға толды жас жүрек.
Орамалды жарыма
Бітірем қашан кестелеп?..

Орала берме, жібегім,
Тезірек жүрші сен де, біз.
Сенсің қымбат, керегім,
Алақандай ақ бәтес.

Қайғыдан өлсем, арман жоқ,
Ақиреттік жолдасым.
Көзімде жас қалған жоқ,
Кестеге сінді бар жасым.

Орамалды алып сорлыңнан
Көзіңе жасыңды іріккенде,
Күрсініп ауыр, сәулемжан,
Көзіңді ақырын сүрткенде,

Жасаған не, тілегім:
Аралассын жасқа жас,
Орала берме, жібегім,
Сенсің, жаным, ақ бәтес.

Қасірет батты жаныма,
Уға толды жас жүрек.
Орамалды жарыма
Бітірем қашан кестелеп?..

ГҮЛСІМГЕ

Жұмақтағы жібек желден,
Мәңгі жайнап тұрған гүлден
Жаратылған әйел сұлу!
Тұрмыс деген бір тұзаққа,
Азға емес, тым ұзаққа
Кез болыпты — ішіпті у.
Әйел атын Гүлсім дейді,
Тұрмыс атын тылсым дейді.

Жұмақтағы кәусар судан,
Бетіндегі алтын будан,
Періштелердің жырынан,
Жұмақ суы сылдырынан,
Жапырағының сыбдырынан,
Тәңірінің дәл өз нұрынан
Жаратылған періште еді,
Мекені оның ғарышта еді.

Алмас қанат періште еді,
Мекені оның ғарышта еді,
Жерді көрді қанға батқан;
Жүрегіне қанжар кіріп,
Жапан түзде аңдай ұлып,
Елді көрді зарлап жатқан.
Елді көрді — жерге түсті,
Жерге түсті — көрге түсті.

Елді көрді — жерге түсті,
Қақты қанат, кезде, ұшты.
Кім зарласа, соны сүйді.
Күлгенменен бірге күліп,
Өлгенменен бірге өліп,
Күйгенменен бірге күйді.

Жабыкканға жәрдем етті,
Қара да, ақ та теңіз өтті.

Алдап меруерт көбік шашар,
“Кел,— деп,— бері!” — қойнын ашар,
Тұрмыс — теңіз бір тұңғыық.
Теңізге кім басар қадам,
Басса басар оған адам,
Жанын сатып, жанын қиып!
Тұрмыс — теңіз сылқ-сылқ күлді.
Сұлу суға кірді де өлді.

Өлді сұлу — өтті жылдар,
Өлді сұлу — бітті жырлар,
Жалғыз ерте кешкі таңмен,
Қанды жерге көзін салып,
Көкті ойлап күйіп-жанып,
Қоңырлатқан мұңды әнмен
Ұшады екен қанат қағып,
Көзінен ыстық жасы тамып.

Жан толқытар жыр іздеген,
Әдемілік нұр іздеген,
Қиял құлы — мен бір акын.
Тұрмыста тар, тайғақ жолға
Түсіп келе жатып зорға,
Күні кеше кешке жақын
Батқан күннің таңын көрдім,
Сол сұлудың жанын көрдім,

Күні кеше жанның жырын,
Жүзіндегі жұмақ нұрын
Естіп, көріп, елжіредім.
Жан жүрегім, қолым беріп,
Қан аралас жасым төгіп:
“Жолым баста, келші!” — дедім.
Қайырылып та қарамады,
Жас жүрегім жаралады...

“Мен бір жанмын өлген” — деді,
“Періштелер көмген!” — деді.
Бір карады, кете барды.
Жүзіндегі жұмақ нұры,
Аузындағы мұңды жыры
Жүрегіме сіңіп қалды.

Жүрегімнен кетпес бұл жыр,
Құбылса да мынға өмір.

Періштелер лебізінен,
Шын махаббат теңізінен
 Жаратылған әйел сұлу!
Тұрмыс деген бір тұзаққа,
Азға емес, тым ұзаққа
 Кез болыпты — ішіпті у!
Әйел атын Гүлсім дейді,
Тұрмыс атын тылсым дейді...

ОТ

Күннен туған баламын,
Жарқыраймын, жанамын.
 Күнге ғана бағынам.
Өзім — күнмін, өзім — от,
Сөзім, қысық көзімде — от,
 Өзіме-өзім табынам.
Жерде жалғыз тәңірі — от.
Оттан басқа тәңірі жоқ.

Жалынмен жұмсақ сүйеді,
Сүйген нәрсе күйеді.
 Жымиып өзі жорғалар.
Ұшырағанды шоқ қылар,
Шоқ қылар да, жоқ қылар.
 Мұның аты От болар.
Мен де отпын — мен жанам.
От — сен, тәңірім, табынам.

Әдемі отпен аспанын,
Бәрі жасық басқаның.
 Жалын жұтам — тез тоям.
Әулием, ием, құтыма,
Теңсіз тәңірім отыма
 Әлсін-әлсін май құям.
Май құямын — өрлейді.
Құлашын көкке сермейді.

Кейде жылан арбайтын,
Кейде аждаһа жалмайтын.
 Сескенбес, сірә, кім сенен

Шынында, менің өзім де — от,
Қысылған кара көзім де — от.
 Мен — оттанмын, от — менен,
Жалынмын мен, жанамын.
Оттан туған баламын.

Қараңғылық бүкқанда,
Қызарып күн шыққанда,
 Күн отынан туғанмын;
Жүрегімді, жанымды,
Иманымды, арымды
 Жалынменен жуғанмын.
Жүрегім де, жаным да — от,
Иманым да, арым да — от.

Жарқырап от боп туғаннан,
Белімді бекем бұғаннан,
 Қараңғылық — дұшпаным.
Сол жауызды жоюға,
Соқыр көзін оюға
 Талай заулап ұшқанмын,
Әлпіге¹ барғам Алтайдан.
Балқанға барғам Қытайдан...

.....
.....
.....
Күннен туған баламын,
Жарқыраймын, жанамын.
 Күнге ғана бағынам.
Өзім — күнмін, өзім — от,
Сөзім, қысық көзім де — от.
 Өзіме-өзім табынам.
Жерде жалғыз тәңірі — от,
Оттан басқа тәңірі жоқ.

¹ *Альпі* — асқар таудың аты (М. Жұмабаевтың ескертпесі).

ПАЙҒАМБАР

*Устремляя наши очи
На бледнеющий Восток,
Дети скорби, дети ночи,
Ждем, не придет ли наш Пророк.*

Мережковский.

Күнбатысты қараңғылық қаптаған,
Күні батып, жаңа таңы атпаған.
Түнеріп жүр түннен туған перілер,
Тәңірісін табанына таптаған.

Күнбатысты қараңғылық қаптаған,
Көгінде жоқ жалғыз жұлдыз батпаған,
Түн баласы тәңірісін өлтіріп,
Табынатын басқа тәңірі таппаған.

Күнбатысты қараңғылық қаптаған,
Жалғыз жан жоқ қараңғыда лақпаған.
Білген емес иман деген не нәрсе,
“Қарын” деген сөзді ғана жаттаған.

Түн баласы... Түн жолына түскен ол,
Сакаусың деп Мұса тілін кескен ол,
Тәңірінің сүйікті ұлы Айсаның
Тітіркенбей ұрттап қанын ішкен ол...

Түн баласы түнерген түн жамылған,
Аллаға емес, әзәзілге табынған.
Інжілді өртеп, табанға сап құранды,
Әділдікті күткен ессіз қарыннан.

Түн баласы өмірінде араз таңменен,
Қабыл ұлы ауызданған қанменен.
Табынатын құр денеге жануар,
Болған емес жұмысы оның жанменен.

Төгілмей ме кемерінен асқан су,
Өлтірмей ме жайылған соң күшті у.
Түн баласы түнеріп түр өлгелі,
Көзіңді сал — күнбатыста қанды шу;

Козге түртсе көрінбейтін кара түн.
Күнірене ме, күле ме әлде, әлдекім?
Жылайды да, шулайды да, ұлиды.
Бұл кім? Бұл ма — түн баласы түссіз жын.

Қап-кара түн. Түн баласы күніренед.
Күніренумен бір-біріне үн беред.
Сөгінелі, сүрінелі, жығылал,
Қара түнде көр көзімен не көред?!

Қап-кара түн. Шегір көзді жындар жүр.
Қап-кара түн. Қайғы мен қан ойнап тұр.
Қайғы менен кара қанға түншығып,
Түн баласы ауыр ойлар ойлап тұр.

Қап-кара түн. Уақыт ауыр өтеді.
Ой артынан ойлар келіп кетеді.
Түн баласы көр көзінен жас төгіп,
Күншығыстан бір пайғамбар күтеді...

Ерте күнде отты Күннен Гун¹ туған.
Отты Гүннен от боп ойнап мен туғам.
Жүзімді де, қысық кара көзімді
Туа сала жалынменен мен жуғам.

Қайғыланба, соқыр сорлы, шекпе зар,
Мен — Күн ұлы, көзімде Күн нұры бар.
Мен келемін, мен келемін, мен келем,
Күннен туған, Гүннен туған пайғамбар.

Соқыр сорлы, көрмей ме әлде көзің көр?
Күншығыстан таң келеді, енді көр.
Таң келеді, мен келемін — пайғамбар,
Күт сен мені. “лахауланды” оқи бер.

Күншығыстан таң келеді — мен келем,
Көк күніренед: мен де көктей күніренем.
Жердің жүзін қараңғылық қаптаған,
Жер жүзіне нұр беремін, Күн берем!

Қап-кара түн. Қайғылы ауыр жер жыры,
Қап-кара түн. Күніренеді түн ұлы.
Күншығыста ақ алтын бір сызық бар:
Мен келемін, мен пайғамбар — Күн ұлы.

¹ Гун — түріктің арғы атасы. (М. Жұмабаев ескертпесі)

КҮНШЫҒЫС

Қысық көзді Күншығыс,
Бұл тұруың қай тұрыс?
Серпіл енді, алыбым!
Күнірентіп жерді, ыңыраншы.
Күнбатысқа көз салшы,
Көрдін бе қанның жалынын?
Күнбатысты шаң басқан.
Шаң емес, қара қан басқан.
Тарсыл-күрсіл, қанды атыс.
Көп білім деп бөлуге,
Көп күлем деп өлуге
Жақын қалды Күнбатыс.
Дария еді ол өкірген,
Шапшып көкке лепірген,
Жемірілді кемері.
Өлгелі жатқан күрт ауру,
Жан жаққа сүзіп көз салу —
Қолынан енді келері.
Ібіліске ерген есерлер,
Өзімшіл кеуде кеселдер
Түншықсын, қанға боялсын.
Оның өлген үнімен,
Қанды батқан күнімен,
Күншығысым оянсын!
Қысық көзді Күншығыс,
Болсын соңғы бұл жүріс.
Күнбатысқа жүрелік,
Желкілдеген туменен,
Жер күніренткен шуменен
Қаласына кірелік.
Күл қылайық қаласын,
Күл қылайық баласын.
Жок, жок! Ашу басалық!
Гүл қылайық қаласын,
Ұл қылайық баласын,
Мейірім есігін ашалық.
Мұндарларды адасқан,
Айрылып естен шатасқан
Күншығыстың жолына
Салайық, шетсің демейік,
Аямайық, көмейік
Күншығыстың нұрына...

Терең теңіз тебіренді,
Күншығысым күніренді.
Қырағы көзім көреді:
Желкілдеген туменен,
Жер күніренткен шуменен
Қара бұлт қаптап келеді.
Әй, сен, кесел Күнбатыс!
Бұл жатуың қай жатыс,
Жоғал жылдам жолымнан!
Болмаса, қорықсаң өлімнен,
Үмітің болса өмірден,
Ұста менің қолымнан!

АЛЫСТАҒЫ БАУЫРЫМА

Алыста ауыр азап шеккен бауырым,
Қуарған бәйшешектей кепкен бауырым.
Қамаған қалың жаудың ортасында
Көл қылып көздің жасын төккен бауырым.

Алдыңды ауыр қайғы жапқан бауырым,
Өмірінше жапа шеккен жаттан бауырым.
Түксиген, жүрегі тас жауыз жандар
Тірідей терің тонап жатқан бауырым.

Япырм-ай, емес пе еді алтын Алтай
Анамыз бізді тапқан, асау тайдай?
Бауырында жүрмеп пе едік салып ойнақ.
Жүзіміз емес пе еді жарқын Айдай?!

Алалы алтын сақа атыспап па ек,
Тебісіп бір төсекте жатыспап па ек?
Алтайдай анамыздың ақ сүтінен
Бірге еміп, бірге дәмін татыспап па ек?

Тұрмап па ед біздің үшін мөлдір бұлақ,
Сылдырап, сылқ-сылқ күліп, таудан құлап?
Даяр боп ұшқан құстай соққан құйын,
Тілесек бір-бір тұлпар бейне пырақ!

Алтайдың алтын күні еркелетіп,
Келгенде жолбарыс боп, жаңа ер жетіп.
Ақ теңіз, Қара теңіз ар жағына
Бауырым, мені тастап, қалдың кетіп!

Мен қалдым — жас балапан қанат қакпай,
Үшам деп ұмтылсам да дамыл таппай.
Жөн сілтер, жол көрсетер жан болмады,
Жауыз жау қойсын ба енді мені атпай?!

Қорғасын жас жүрекке оғы батты,
Күнәсіз таза қаным судай ақты.
Қансырап, әлім құрып, естен тандым.
Қараңғы абақтыға берік жапты...

Кормеймін кеше жүрген қыр-сайды да,
Күндіз — Күн, түнде — күміс нұрлы Айды да!
Ардақтап, шын жібектейі арайға орап,
Өсірген алтын анам Алтайды да.

Япырм-ай, айрылдық па қалың топтан,
Шабылып қайтпайтұғын жауған оқтан?!
Түріктің жолбарыстай жүрегінен,
Шынымен қорқақ құл боп жаудан бұққан?!

Шарқ ұрып ерікке ұмтылған түрік жаны
Шынымен ауырды ма, бітіп халі?!
От сөніп жүректегі, құрыды ма
Қайнаған тамырдағы ата қаны?!

Бауырым! Сен о жақта, мен бұ жақта,
Қайығыдан қан жұтамыз. Біздің атқа
Лайық па құл боп тұру? Жүр, кетелік
Алтайға, ата мирас алтын таққа.

ТЕЗ БАРАМ

Қыранымын сары сайран даланың,
Қос қанатым — алтын Алтай, Оралым.
Еркін дала ардақтысы, еркесі,
Бетім қайтпай өскен батыр баламын.

Асқан алып — ата затым сұрасаң,
Асқан дана — ана затым сұрасаң,
Шашып жалын жас жолбарыс ұмтылса,
Қорқақ құлдар, қалай қарсы тұрасың?!

Тұлпар мініп, туды қолға алайын.
Суырып қылыш қан майданға барайын.
Жердің жүзі кім екенім танысын.
Жас бөрідей біраз ойын салайын.

Тірілтейін алып атам аруағын.
Тазартайын Сарыарқамның топырағын.
Жан-жағына тегіс билік жүргізіп,
Кемеліне келсін кейінгі ұрпағым.

Дұғада бол, алтын Алтай — қарт анам,
Алып ата, қуды жолың ер балаң.
Ақ шашынды, көкірегінді ііскеуге.
Тәңір жазса, сәулетпенен тез барам.

ЖАРАЛЫ ЖАН

Сар дала, бейне өлік сұлап жатқан,
Кебіндеі ақ селеулер бетін жапқан.
Тау да жоқ, орман да жоқ, өзен де жоқ.
Сәуле емес, қан шашып тұр күні батқан.

Жалқау жел өзін-өзі зорға сүйреп,
Жан-жақта жүргендей-ақ жындар билеп.
Ың-жын дауыс келеді құлағыма,
Перілер ән салысып, тұр ма күйлеп?

Жаралы бір жан жатыр құба жонда,
Бір қисық жалғыз аяқ сүрлеу жолда.
Пернесі, нұры кеткен көзіменен,
Қарайды бейшара жан оң мен солға.

Қысылған сорлы адамның шыбын жаны,
Шапшып тұр, жүрегінен ыстық қаны.
Ішті өртеп, жүректі де елжіреткен,
Күңіреніп сол сорлының сарнағаны:

“Ойпырым-айі, алла-айі, жасаған,
Қысылды ғой шыбын жан!
Қуат кеміп барады,
Көп болды мынау аққан қан.

Тәңірі, өзіңе жылайын.
Хал жоқ, қалайі тұрайын?

Жүректі жара жеп барад,
Жасаған-ау, қалай шыдайды?!

Сокпа, сорлы жүрегім,
Шірі енді, ақ білегім!
Мынау қарға, құзғынның
Бердің-ау, тәңірім, тілегін!

Сауықшыл есіл елім-ай,
Сарыарқа сайран жерім-ай!
Күмістей таза суы бар,
Айдын шалқар көлім-ай!

Сол жерде ойнап жүре алмай,
Сауық-сайран құра алмай,
Қарғаға құзғын жем болып,
Қалғаным ба, бір алла-ай?!

Қиналдың-ау, шыбын жан,
Токталсайшы, ыстық қан!
Зарлайсың ғой жетім боп,
Бесікте қалған балапан!

Қара шаш, қайран жарым-ай,
Қарашығым, жаным-ай!
Құлағыма келеді
Алыстан ащы зарың-ай!

Қиналдың-ау, шыбын жан,
Токталсайшы, ыстық қан!
Тұлпарға мініп бір шапсам,
Болмас еді басқа арман!

Хал жоқ, қалай тұрайын?
Тәңірі, өзіңе жылайын.
Жүректі жара жеп барад,
Жасаған-ау, қалай шыдайын!

Түсті қысым жаныма,
Тұншықтым ғой қаныма!
Ием болсаң, жаратқан,
Салсайшы құлақ зарыма!

Күштісің ғой күдірет,
Періштеңе әмір ет!

Қанатпен бір сипасын,
Жазылсын ішкі-тысқы дерт.

Өмірді маған көп көрсен,
Лағнет деп мені жек көрсен.
Өлейін тез, өлейін,
Келсін ібіліс, у берсін!

Түсірме қысым жаныма,
Түншықтым ғой қаныма!
Ием болсаң, жаратқан,
Салсайшы құлақ зарыма...

Берді тәңірім тілегім,
Қуан енді, жүрегім!
Не періште, не ібіліс,
Келеді ұшып — керегім!

Сауытты оң жақ қолыңа ал,
Сауытта жұмақ суы бар!
(Әйтеуір азап тоқталад)
Не тамұқтың уы бар!

Жаралы құба жонда кім зарлаған?
Қансырап, қанын жұтып кім сарнаған?
Қайғылы сар даланы күңіrentкен,
Зарына адам шыдап тұра алмаған?

Бұл — қазақ, тәңірге зар еткен қазақ!
Қиналып, қанды азап шеккен қазақ.
Әйтеуір қанды азаптан құтқарар деп,
Оқыған азаматын күткен қазақ.

Азамат! Анау қазақ қаным десен,
Жұмақтың суын апар, жаным десен.
Болмаса, ібіліс бол да у алып бар,
Токтатам, түншықтырып зарын десен!..

БАЛАПАН ҚАНАТ ҚАҚТЫ

(“Балапан” журналына арналып қара сөзбен жазылған олен)

Балапан қанат қақты...

Жас еді. Қанаты да қатып жеткен жоқ еді. Амалсыз қақты.

Солтүстіктің суығына шыдай алмады. Суық жел сүйегіне жетті. Ызғар өкпесіне өтті.

Ұшып орманға барып еді, күні кеше күбірлесіп, күлімдесіп, жылы құшағын ашып тұрған ағаштар бұған мойнын бұрмады. Ұшып тоғайға барып еді, қанша шырылдап, айналып жүрсе де, қалың ақ кебінін жамылып, тоғай тұрмады.

Балапан баспана таба алмады.

Балапан қанат қақты...

Аштан олетін болды. Ойды-қырды қар басқан. Бір қылтанақ таба алмады. Тонып, дірілдеп, аласұрып жүрген балапанды көріп: “Қорама кір, қолымда тұр, қалған-күтқанымды берермін”, — деп күледі солтүстіктің салқын жүрек. тас бауыр адамы!

Балапан қанат қақты...

Ойы — жан дәрмен жылы жаққа жетпек, егіз Есіл — Нұраның тәтті суларынан ішіп, Аралдың ыстық құмын құшпақшы. Терең Балқаштың мөлдіріне шомылмақшы. Алтайдың етегінде “уһ” деп демін алып, Марқакөлдің қаймағында жүзбекші.

Балапан қанат қақты...

ҚАЗАҚ ТІЛІ

Күш кеміді, айбынды ту құлады:
Кеше батыр — бүгін қорқақ, бұғады.
Ерікке ұмтылған ұшқыр жаны кісенде,
Қан суынған, жүрек солғын соғады.

Қыран құстың қос қанаты қырқылды,
Күндей күшті, күркіреген ел тынды.
Асқар Алтай — алтын ана есте жоқ,
Батыр, хандар — асқан жандар ұмытылды!

Ерлік, елдік, бірлік, қайрат, бақ, ардың
Жауыз тағдыр жойды бәрін не бардың...

Алтын Күннен бағасыз бір белгі боп,
Нұрлы жұлдыз, бабам тілі, сен қалдын!

Жарық көрмей жатсаң да ұзақ, кең-тілім,
Таза, терең, өткір, күшті, кең тілім.
Тарап кеткен балаларыңды бауырыңа
Ақ қолыңмен тарта аларсың сен. тілім!

ЖЕР ЖҮЗІНЕ...

Жер жүзіне ер атағым жайылған,
Жан емеспін оттан, судан тайынған.
Қайраты мол қандыбалақ қыранмын,
Күн болған жоқ жаудан жүрек шайылған.

Еркін ырғып шыққам асқар Алтайға,
Қырда тұрып садақ тартқам Қытайға.
Талай тайғақ, тар кешуде таймаған
Батыр жүрек, қайрат енді алдай ма?!

Талмай, қайтпай камал бұзған кемеңгер,
Арыстанға қарсы үмтылған мендей ер.
Бір барқылдақ жалпылдаған тобеттен
Қорқар болсам, жұтсын мені қара жер!

ЖАУҒА ТҮСКЕН ЖАНҒА

(М. Д-ға хат)

Дамыл көрмей ерте-кеш,
Жұрттың қамын көп жедін.
Байладың белді салып күш,
Тыныштық жүзін көрмедін.

Жағаластың жауменен,
“Бермеймін жұртым, жаным” — деп.
Алыспақ болдың тауменен,
“Жұрт үшін төгем қаным” — деп.

“Оян! — дедің жұртыңа, —
Бас көтеріп, тірлік қыл!”
Ақыл айттың ұлтыңа:
“Таста, талас, тірлік, қыл!”

Бір шешпедің белінді,
Жұрт үшін уайым-қайғы жеп.
Сақтамақ болып елінді:
“Қара күн алда, бекін” — деп.

Менменсіген күшті жау
Көздеп тұрды ісінді.
Қоймады сені есен-сау,
Алды колдан күшінді!

Қараңғы үйге қамалды,
Мейірімсіз өншең тасбауыр.
Сорлыға тәңірі пана-ды,
Болса да бейнет қанша ауыр.

Қиялға ескі бата бер,
Қайра өзінді, дәрмен не?
Уайымсыз, ойсыз жата бер,
Жұрт үшін түстің, арман не?

Көзін ашып, артыңда
Жұртың ойлар: “Бұл қалай?
Тайынба, қорықпа, тартынба!”
Деуші болар бірталай.

Ұмытпаған өз ұлтын
Қайратты жас жігіттер
Жұрт үшін салар мал-мүлкін,
Бірін-бірі үгіттер.

Ұстасын, жапсын, уайым жоқ:
“Қоймай қуса қорқақты —
Батыр болар” — деген көп,
Батыр ғып, одан не тапты?

Өрнек болар мұндай іс
Кейінгі жанған жастарға:
Қайраттанып, күйіп іш,
Азуын шайнар қастарға.

Қараңғы болса қанша түн,
Жұлдыз сонша жарқырар.
Бұлт басса да, алтын Күн
Бір шығар, жерді жарық қылар...

Келешек күнде қағазға
Алтынмен жазар атыңды.
Құшақтап сүйер, қағазда
Көрсен жазған хатыңды.

Уайым-қайғы жұтады
Сені ойлап, сорлы жұрт.
Аңдыған жау ұтады,
Тәңірі, соның түбін күрт!

Саған көк те тілектес,
Бұралған өңшен нәзік бел
Періштелер жаныңда!
Еш қайғырма, рақат — анық, біл.

Мейірімі кен күшті ием,
Сорлы жұртты оң баста.
Дұшпан — құлаш, біз — сүйем,
Рақмет ұшқынын таста!

Көбейсін елде қайратты ер,
Жұрт үшін болсын қара тер.
Сорлы жұртты бастасын,
Жасаған, соған көмек бер!

ТҮТҚЫН

(М. Д-ға хат)

Кеудеде — от, іште — жалын, көзде — жас,
Күні-түні қайғы жұтқан сорлы бас,
Сабан төсек, тым қараңғы жатағы,
Наны қара, шайы қара, қарны аш!

Күн түсірмес мейірімі жоқ қаратас,
Ағармай ма мұндай үйде қара шаш?
Жаныңда жоқ жаны ашитын жақын жүз,
Тасбауырлар ыңғайына қарамас.

Жарық сәуле не Ай, не Күн көрсетпес,
Жақынының: “Ой бауырымын!” естірмес.
Іс — санаулы, сөз — аңдулы, ерік жоқ,
Өз қолымен ұнамды тон піштірмес.

Қайғыланба, сорлы тұтқын, еш нетпес,
Күн батқанмен, таң атпайтын түн жетпес.
Ер жүректі азаматтың басына
Бұл жалғанда нелер келіп, не кетпес?

М. Д. АБАҚТЫДАН ШЫҚҚАНДА

Зор қуаныш — кара түн өткеніне,
Алтын таңды ашық күн жеткеніне.
Қан аралас төгілген көп көз жасты
Тәңірі қабыл, мейірім еткеніне:

Ерік құсы қайта ұшып келгеніне,
Душар болмай дұшпанның мергеніне.
Қайта шықты батқан Күн, нұр шашылды.
Мың шүкірлік тәңірінің бергеніне.

Күннің бетін ежелден бұлт жаппақ,
Жапса да, ұзақ тұрмай жөнін таппақ.
Қайғы көрсе, ер жігіт қайраты аспақ,
Қамшы тисе, шын жүйрік үдей шаппақ.

Оңнан есті жел біраз қырын ескен,
Соң туса да, оң туса, қалмас көштен.
Өткен іске — салауат, күтіп қалдық:
Өткір қимыл, ескі үміт, жаңа күшпен.

МЕН ЖАСТАРҒА СЕНЕМІН

Арыстандай айбатты,
Жолбарыстай қайратты —
Қырандай күшті қанатты.
Мен жастарға сенемін!
Көздерінде от ойнар,
Сөздерінде жалын бар,
Жаннан қымбат оларға ар,
Мен жастарға сенемін!
Жас қырандар — балапан.
Жайып қанат ұмтылған.
Көздегені көк аспан.
Мен жастарға сенемін!
Жұмсақ мінез жібектер.
Сүттей таза жүректер.

Қасиетті тілектер —
Мен жастарға сенемін!
Тау суындай гүрілдер,
Айбынды алаш елім дер,
Алтын Арқа жерім дер,
Мен жастарға сенемін!
Қажу бар ма тұлпарға,
Талу бар ма сұңқарға,
Иман күшті оларда,
Мен жастарға сенемін!..
Алаш айбынды ұраны,
Қасиетті құраны,
Алаштың олар құрбаны,
Мен жастарға сенемін!
Мен сенемін жастарға.
Алаш атын аспанға
Шығарар олар бір таңда,
Мен жастарға сенемін!

...ҒА

Мейірімсіз тағдыр құрған торға түсіп,
Жапанда жатыр едік біз оққа ұшып,
Кеудеден таза, ыстық қан сорғалап,
Қайрымсыз қара салқын жерді құшып;
Айрылып алтын ерік, ар-намыстан,
Қайрылмай қанат қағып, бақ құсы ұшып,
Тас жүрек, көңілі қара жауыз жаудың
Қолынан құлдық, қорлық уын ішіп:
Жан таппай төңіректен жәрдем қылар,
Өмірден енді алдағы үміт кесіп, —

Қайратты ер, сын-бәйгеге тігіп басың,
Сол кезде ауыр жолға қадам бастың.
Құтқарып келімсектен, тірілтпекке
Көз жетпес кең, бай Сібір сар даласын.

Ұмтылған ізгі жолда тілегіңе,
Түссе де темір шынжыр білегіңе,
Қасіретті қара күнді жанды сүйген
Қонған жоқ кіршік таза жүрегіңе.

Сол жолда қайғы жұтқан бізді көрдің,
Бауырдай бірге туған қолың бердің.

Есіркеп жаның ашып, жақын тартып,
Жазуға сыртқы, ішкі қалың шерден.

Баладай еркелеткен қолына алдың,
Жұбаттың еске салып өткенді алтын.
Тіледің таза жүрек, ақ көңілмен
Болсын деп баяғыдай жүзің жарқын.

Ардақты ер! Ұмытылмас еткен ісін,
Күні ертең айбынды алаш жинап есін,
Көксеген көп заманнан тілегіңді
Жарыққа шығаруға жұмсар күшің.

ӨТКЕН КҮН

Еділ, Жайық, Сырдария —
Белгілі жұртқа ескі су,
Тәтті, дәмді, тармақты
Ұзын Ертіс, Жетісу.
Осы бес су арасы
Сарыарқа деген жер еді,
Туып-өскен баласын
“Айбынды ер алаш” — дер еді.
Еркін шауып ойнақтап,
Тілеген отын жер еді.
Қонысы — жібек, ну тоғай,
Айдын шалқар көл еді.
Есіл менен Нұрадай
Екі енеге телі еді...
Қайыры көп ағайын,
Кедейде жоқ уайым —
Керек болса бір тайын
Сұраусыз ұстап мінеді.
Болсын жаты, жақыны,
Жоқ асынан тартыну.
Жылы жүзді бәйбіше
Керсендей үлкен аяқпен
Ұстата саумал береді.
Шыға қалса бір жұмыс,
Ұзап кетпес артық іс, —
Бітімге биге келеді.
Қасымның қасқа билігі,
Есімнің ескі билігі
Алдында сайрап жатқан соң,
Көпті көрген көне би

Қара жолмен желеді.
Бір тиын пара алу жоқ,
Қисыққа құлақ салу жоқ.
Туралық, шындық — екеуін
Қаз қатар ғып жегеді.
Сол екеуі алдында
Бір бұлтармай жүреді.
Хақ Назар сынды әділ хан,
Абылай сынды ер сұлтан,
Қаракерей Қабанбай,
Қанжығалы Бөгенбай,
Ақ найзанын ұшымен,
Ақ білектің күшімен
Дұшпанға қысым көрсеткен.
Қаз дауысты Қазыбек,
Қара балуан Жәнібек
Жалғанда тумас ер еді.
Кеше: Шөже, Орынбай,
Жанак, Біржан, Наурызбай.
Бір сөзі мың ділдәлік,
Алты алашқа атақты —
Бәрі ақын, сері еді.
Шілдеде самал ескенде,
Жайлауға ауыл көшкенде,
Ат-айғырға мінісіп,
Қыз-бозбала жарасып,
Тереңнен әзілдескенде,
Тісі меруерт тізілген,
Хор сықылды сол сұлу:
“Ха-ха-ха!” — деп күлгенде,
Бұйық жатқан кең дала
Бейне бір жаны енеді.
Сылдырап аққан өзгенге
Үй тігіп, дереу қонысып,
Бұрала басып былқылдап,
Әзілдесіп, сыңқылдап,
Жас келіншек, жас қыздар
Кереге жайып, уық байлар
Үйден үйге жүрісіп.
Өткен күнді ойласам,
Ойға терең бойласам,
Кешегі қайран қазақтың
Сәулеті мен дәулеті
Көз алдыма келеді...

Күшің кеткен баяулап,
Жүрсің атсыз жаяулап.
Ит надандық желкенде
Шабайын деп аңдып тұр,
Қылышын ұстап таяулап.
Арыстаным, сұңқарым,
Кажымас, талмас тұлпарым,
Басың котер, түр енді!
Батқан екен ол күнің,
Жеткен екен бұл түнің;
Откенді ойлап қайғырма.
Әр көмалға бір зауал
Ежелден болмақ емес пе?
Ескіше тұрып егеспе,
Заман — түлкі, тазы бол,
Базарша дүкен күр енді.

АЙҒА

Күн батып, қараңғылық қанат жайды,
Аспанда сансыз жұлдыз жарқырайды.
Отырған қараңғы үйдің терезесінен
Көремін мұңды, нұрлы толған Айды.

Қайғылы Ай, тұрсын көкте түсің қашып,
Қайғылы жер жүзіне нұрың шашып.
Жылжисың ақырын ғана қорыққан жандай,
Жүргендей жол таба алмай бейне адасып.

Бір жауыз сөндірмек пе әлде нұрың?
Үстіңе кигізбек пе қара құрым?
Жоқ әлде қазіргімен жұмысың жоқ,
Қайғыға түсіре ме өткен күнің?

Кім білсін, өткен күнің алтын шығар?
Ажарын бейне күндей жарқын шығар?
Көп жұлдыз — әлде күшпен, әлде іспен
Еріксіз артыңа ерткен халқың шығар.

Жоқ шығар ешбір боғет онда жолда,
Еркінмен құлаш жайып оң мен солға,
Мезгілмен толу, солу билігі де
Ол уақыт емес шығар басқа қолда?

Қайғылы Ай, мен де сенің қайғына ортақ,
Менде де бұрын бар еді төж бенен тақ.
Жас едім, жалынды едім, батыр едім,
Қолыма қонып еді ол уақыт бақ.

Кең дала, коресің ғой ана жатқан,
Жібектей жасыл шоптер бетін жапқан.
Асқар тау, балдан тотті сулары бар,
Әне, сол анам еді мені тапқан.

Салушы ем асау тайдай қойнында ойнақ,
Жүруші ем ертеңді-кеш ылғи ойнап.
Ішуге ас, мінуге ат — бәрі даяр,
Көрмеп ем өмірімде қайғы ойлап.

Дариға, жауыз тағдыр қатты алдалы,
Бақ-доулет — алмағаны еш қалмады.
Тас жүрек қозім нұры — анамды алып,
Еңіреген мен жетімге көз салмады.

Мінекей, қамауламын тар үңгірде,
Мұнысы — қомгені ғой тірі көрге.
Мейірімді Ай, мені-дағы жаңына алшы,
Болайық екі мұңдық біздер бірге.

Ант етіп айрылмасқа бірігейік,
Ас-сусыз мың бейнетпен жол шегейік.
Тыңдайтын бар ғой тілек әділ Алла
Көл қылып қан аралас жас төгейік.

Сұрасақ, тілек қабыл болмас па екен?
Жолымыз жылап шеккен оңбас па екен?
Кеше ұшқан басымыздан бақыт құсы
Тағы да қайта айналып қонбас па екен?

ТӨҢІРІ

Зор төңірі, күштісің сен, сенеміз біз,
Әділ деп әр ісіңе көнеміз біз.
Оз құлын өзі еңіретпес тура ие деп,
Өзіңе ерік тізгінін береміз біз.

Ауыздан Алла атыңды тастамаймыз,
Алласыз ешбір іске бастамаймыз.

“Әділ хан, бұйрығына бойсұндық”, — деп,
Бұйрықсыз бір адым да аттамаймыз.

Кеш, тәңірім, болса сөзім пендешілік,
Мінекей, айқын зұлым, қайда әділдік?
Соншама кең рақметтен құр тастайтын,
Баласы алты алаштың — біз не қылдық?

Басқаға орын бердің жақсы жайдан —
Зеңгір тау, түпсіз дария, терең сайдан.
Үмітсіз, тілегі жоқ, тұрағы жоқ,
Қуылған дәрғаһіннан¹ біз бе шайтан?

Бізге отсыз шөл даланы орын қылдың,
Бак-дәулет, өнер-білім қырын қылдың.
Кесір деп кек алатын өгей балаң
Біз бе едік, көп төбетке жырым қылдың!

Жібердің басқа жұртқа жолбасшылар,
Әр жұрттың жолбасшымен көзі ашылар.
Не елші, не жол сілтер кітабың жоқ,
Алашқа әлде жазғаны бар да шығар?

Бакытсыз қаңғып жүрген қазақ сорлы,
Әркімге күні кетіп, мазақ сорды.
Бір елші жібермедің, санға алмадың,
Жалаңаш түйе баққан араб құрлы.

Кеш, тәңірім, сорлы құлға қаһар етпе,
Рақым қыл, біз сорлыны шетке теппе.
Сөз шықты жан ашумен, әділ тәңірім,
Тиген соң ашы таяқ тұшы етке!

ТІЛЕГІМ

Көрмейін рақат, жанайын,
Жалын болсын маңайым,
Күйейін, азап шегейін.
Жансын денем, күш бітсін,
Күшті жалын ішке өтсін,
Ашы, ыстық жас төгейін.

¹ Дәрғаһ — періштелердің мекен-жайы.

Көрмейін ерік, тұтқын боп,
Абактыда жұтып от,
 Өтсін өмірім зарменен.
Берік боп жау қамаған,
Сарғайын санадан,
 Көрісе алмай жарменен.

Іште толған калың дерт,
Жүректегі жалынды өрт,
 Зарлатар мені сол уақыт.
Елестеген ерікті,
Үшқыр жанға серікті,
 Жырлармын мен жан атып.

Көрген сайын көп қысым,
Зарлы, ашы дауысым
 Шырқырар Сарыарқада.
Өзегіне өтпей ме,
Зарлы жырым жетпей ме
 Қарағыма — қалқама!

Көрмейін рақат, жанайын,
Жалын болсын маңайым,
 Күйейін, азап шегейін.
Жырыммен жаным жұбатам,
Жырыммен жұртымды оятам,
 Несіне жас төгейін?!

ЖҰМБАҚ

Сап-сары бел,
Еседі жел,
 Еседі.
Еседі жел,
Көшеді ел.
 Көшеді.

Дала бұйық,
Бала тұйық —
 Екі үнсіз.

Дала — жұмбақ,
Бала — жұмбақ
 Шешусіз.
Сап-сары бел,

Еседі жел,
Жел есті.

Дала — жұмбақ,
Бала — жұмбақ,
Кім шешті?

АЙДА АТЫҢДЫ, СӘРСЕМБАЙ

Айда атыңды, Сәрсембай,
Ағарып алтын таң атпай
Шығайық қырға, далаға.
Шу-шу-шу...
Өттен ғана бұл оқу!
Келмес едім қалаға.
Қарашы кейін бұрылып:
Таудай болып созылып
Қала — бір жатқан дәу пәрі.
Айналасы — тұман, түн.
Дем алысы — от, түгін.
Жарк-жүрк етер көздері.
Сөзі у-шу, ың да-жын,
Сасық иіс ауыр тым.
Түншықтым ғой, құдай-ай!
Кейін қарап нетеміз?
Ауылға қашан жетеміз?
Айдашы атты, Сәрсембай.
Әйелдері ұятсыз,
Күнде сүйгіш, тұрақсыз.
Қылмындасар, керілер.
Жүздерінің қаны жоқ,
Көздерінің жаны жоқ,
Еркектері — “перілер”.
Оларда отты жүрек жоқ,
Тамақтан басқа тілек жоқ.
Қорсылдаған “доңыздар”.
Түн баласы перілер,
Жұмақтан артық көрінер —
Оларға сасық үнгір тар.
Көкті көрмес көр олар,
Қарашы, қанша жұлдыз бар?
Күліп қана жүзеді ай.
Қалаға келіп қаңғырдым,
Сар даламды сағындым,
Айда атыңды, Сәрсембай!

Әлде ұйқын келе ме?
Сәрсембай-ау, сен неге
Шырқап бір ән салмайсың?
Жетесің туған жеріңе.
Еркелеткен еліңе,
Жүрегім, неге жанбайсың?!
Сарыарқамның топырағы —
Менің жаным шырағы,
Кеудемді төсеп жатамын.
Оның жібек желінің,
Тәтті, кәусар көлінің
Қазір дәмін татамын.
Қайрылып кейін қараман.
Шықтық па ұзап қаладан,
Айтшы, жаным, ағатай?
Кейін карап нетеміз?
Ауылға қашан жетеміз?
Айдашы атты, Сәрсембай!

БЕСІК ЖЫРЫ

Күнім, айым,
Еркетайым,
Бөлейін енді.
Тыста дауыл,
Жатқан ауыл,
Ұйқын да келді.

Жұмсақ бесік,
Жылы төсек,
Жата ғой, козым,
Әлди, бөпем,
Әлди, бөпем,
Ұйықта, жұм көзін.

Құлыншақтар,
Қозы, лактар —
Бәрі-ақ ұйқыда.
Сен — жұлдызым,
Сен — көз нұрым,
Кір тәтті ұйқыға.

Сая жаным,
Балапаным,
 Соксын дауыл, жел,
Болма алаң,
Сүйген анаң
 Сақтар, анық біл.

Беу-беу, бөпем,
Беу-беу, бөпем,
 Әлди, әлди-ай!
Сәулем, еркем,
Күні ертен
 Толарсын сен ай.

Пісіп алмам,
Толып баглан,
 Жүгіріп жүрерсің.
Сұлу сүйрік,
Жорға жүйрік
 Тайға мінерсің.

Қара жарғақ,
Түлкі тымақ
 Шоктап киерсің.
Қуанып, қалқам,
Ерке марқам,
 Қысып сүйермін.

Мініп тұлпар,
Алып сұңқар,
 Тауға кетерсің.
Сен боп сөзім,
Жасты көзім,
 Сағынып күтермін.

Қызық іздеп,
Қыздар көздеп,
 Елдер кезерсің.
Тарлан шүйіп,
Сұлу сүйіп,
 Үйден безерсің.
Қуып бақыт,
Тілеп тақыт,
 Жолдар шегерсің.

Жүрек жара,
Мен — бейшара,
Жастар төгермін.

Қайнап қаның,
Батыр жаның
Ерікке ұмтылар.
Сен еріме,
Жас бөріме
Қарсы кім тұрар?

Алмас қылыш,
Найза құрыш
Белге буарсын.
Сен, сырттаным,
Арыстаным,
Жауды қуарсын.

Туған жерден,
Өскен елден
Ерге не қымбат?
Жас жолбарыс,
Жаумен алыс,
Шаңға, қанға бат.

Айбатыңды,
Қайратыңды
Көріп қарт анан
Төгіп жасын,
Жайып шашын,
Тілер: “Бол аман!”

Күтем, күйем,
Көрсет, ием,
Сол алтын күнін.
Ұйқың тәтті,
Ұйқың қатты,
Қозым, құлыным.

Жаным да сен,
Тәнім де сен,
Қарашығым-ай!

Әлди, бөпем,
Әлди, бөпем,
Әлди, әлди, әлди-ай!

ҰЛАН

— Нені ойлайсың, құлыншағым?

Не мұның бар, айт, карағым!

Жассың, ойға әуес болма.

Ой жеткізбес, ол — бір сағым!

Ұлғаярсың, озі-ақ басар,

Жастық — күліп-ойнар шағың.

Інің пысса — малды арала,

Жүр ғой шауып құлыншағың!

— Жок, бармаймын, апа, малға,

Кетем алыс, шығам аңға!

— Шерің болса, домбыранды ал

Домбыранды ал, он шырқап сал,

Даусыңды естіп, жас сұлулар

Талып жүтсын төтті улы бал.

Беттеріңнен қан тамып тұр,

Тал қызығады бойыңа тал.

Неге ойлайсың, ерке маркам,

Бір кара коз болмай ма жар?

— Карамаймын, апа, жарға,

Кетем алыс, шығам аңға!

— Сені тапқан мен анан ғой!

Қарашығым, сен балам ғой!

Алыс жолға кетсең, козым,

Күтіп, күйіп мен жанам ғой.

Қарт күнімде сенсің сәулем,

Сағынып сені сарғаям ғой.

Мені десең, еркстайым,

Кетпе алысқа, қой, балам, қой!

— Ренжіме, апа, күтпе, жанба.

Кетем алыс, шығам аңға!..

Кетті алысқа, шығып аңға!..

Жолаушылық — желге таң ба?

Малың, жарың, туысканың

Байлау болмас жүйрік жанға!

Кетіп бара жатқаныңда

Жау кез келді жалғыз жанға.

Найзаласты, қылыштасты,—

Ұлан өлді батып қанға,

Ұлан өлді батып қанға,

Тыныш тапты асау жан да.

ЖАУЫНГЕР ЖЫРЫ

Желе бер, жаным Қаракөк,
Желкілде желмен, айдарым!
Қолымда найза көк болат —
Ерлігіме айғағым.
Ел дегенде көпіріп,
Жарайсың, қаным, қайнадың,
Халқымнан мен садаға,
Бекіндім, басты байладым.
Көктегі көрі Күн куә —
Ежелден жаудан таймадым.
Қорқыныш емес нажағай,
Білгенін енді істесін,
Өлімменен ойнадым.
Желе бер, жаным Қаракөк,
Желкілде желмен, айдарым.
Қазам жетсе майданда,
Басымда найзам — сайғағым.
Қайратты, қайтпас жан досым —
Ерлігіме айғағым.
Желе бер, жаным Қаракөк,
Желкілде желмен, айдарым!

БАТҚАН КҮН, АТҚАН ТАҢНЫҢ ЖЫРЫ

Алтын Күн батып барады,
Күйдіріп көктің жиегін.
Құралай козді қарағым,
Болдың ба иіріп жібегін?

Құралай көзді қарағым,
Қолыңа қардай бәтесті ал.
Қандай қызыл жібекпен
Ақ бәтеске өрнек сал.

Алтын Күн батып барады,
Алтын Күн ақырын өледі.
Сорлы бұлттар — сорлы жар,
Қан жылап Күнді көмеді.

Күн өлді. Көк күңіренді,
Жер жамылды қарасын.

Құралай көзді қарағым,
Кестенді қашан боласың?

Судай сұлу сәулетай,
Бір қарашы, аңсадым.
Суда ойнаған шабақтай
Сүйреңдейді саусағын.

Қабакқа қатар тізілген
Кірпік пе? Қара жібек пе?
Бір қарашы, қарағым,
У толды ғой жүрекке!

Қалай батыл ойнайды.
Сүйрік саусақ бізбенен?
Нең кетеді, еркетай,
Өлтірсең атып көзбенен?

Қарама маған, қарағым,
Болсын көзің кергіште.
Қандай қызыл жібекпен
Ақ бәтесті кестеле!

Жер жарынан айрылып,
Жамылды қара басына.
Бота көзді, бұран бел,
Жіберші жақын қасыңа!

Қараңғылық қаптады,
Қайғы ма басқан, түн бе екен?
Сыбдыр-сыбдыр әлде не,—
Жел ме?
Жүрген жын ба екен?

Қабағың шытпа, қарағым,
Жаныңа жақын келейін.
Қар бетіне қанменен
Не деп жаздың, көрейін!

Тым жақындап бармаймын,
Жырақтан жарар көз салсам.
Не деп жаздың, қарағым?
“Ел үшін өл, ер болсаң!”

Құралай көзді қарағым,
Жарылады-ау жас жүрек!
Көзіме қан толтырды,
Қар үстінде қан жібек.

“Ел үшін өл, ел үшін...” —
Өмірді аяп не етейін!
Сүйіріктей сұлу саусағың,
Мен садаға кетейін!

Түнерген түн өледі,
Ағарған анау таңы ма?
Ақ бәтестің бетінде
Жүрегіннің қаны ма?

“Ел үшін өл, ел үшін...” —
Өлесін, жүрек, дүрсілде!
Құралай көзді қарағым,
Кестеге қарап күрсінбе!

Құралай көзді қарағым,
Аттанайын таңменен.
Ақ бәтес — ақ жалауым,
Кестеленген қанменен.

Қош бол енді, қарағым,
Мені есіңе алғайсың!
Енді бәтес бетіне:
“Иманды бол!” — деп жазғайсың.

Алтын күн шығып келеді,
Алтындап көктің жиегін,
Құралай көзді қарағым,
Иіре бер жібегін!

СҮЙЕМІН

Күлдей күңгірт шашы бар,
Токсан бесте жасы бар,
Көз дегенің — сұп-сұр көр.
Тасбиық санап бүгіліп,
Жерге қарап үңіліп,
Көрше ауыр күрсінер,
Менің бір қарт анам бар,

Неге екенін білмеймін —
Сол анамды сүйемін.

Көзінде көк нұры жоқ,
Аузында жұмақ жыры жоқ,
Жалынсыз, усыз құшағы,
Иірілмейді жыландай,
Сөзі де жоқ құрандай,
Білгені — қазан-ошағы.
Жабайы ғана жарым бар,
Неге екенін білмеймін —
Сол жарымды сүйемін!

Ұйқы басқан қабағын,
Бастыра киген тымағын,
Жалқаулықты жар көрген.
Жүрген ескі заңымен,
Алдындағы малымен
Бірге жусап, бірге өрген,
Алаш деген елім бар,
Неге екенін білмеймін —
Сол елімді сүйемін!

Сағымы сайран құрады,
Бораны ұлып тұрады,
Қыс — ақ кебін, жаз — сары.
Орманы жоқ, шуы жоқ,
Тауы да жоқ, суы жоқ,
Мәңгі өлік сахрасы.
Сарыарқа деген жерім бар,
Неге екенін білмеймін —
Сол Арқамды сүйемін!

МЕН КІМ?

Арыстанмын, айбатыма кім шыдар?
Жолбарыспын, маған қарсы кім тұрар?
Көкте — бұлт, жерде — желмін гулеген,
Жер еркесі — желдің жөнін кім сұрар?

Көкте — Күнмін, көпке нұрым шашамын,
Көңілге алсам, қазір ғарышқа асамын.
Шеті, түбі жоқ теңізбін қаракөк,
Ерігемін — толқып, шалқып, тасамын.

Жалынмын мен, келме жақын, жанарсын,
Тұлпармын мен, шаңыма ермей қаларсын.
Күл болсын көк, жемірілсін жер, уайым жок,
Көз қырымен күліп кана қарармын.

Мен өлмеймін, менікі де өлмейді,
Надан адам өлім жоғын білмейді.
Өзім — патша, өзім — қазы, өзім — би,
Қандай ессіз не қылдың деп тергейді?

Мейірленсем — сегіз жұмақ қолымда,
Қаһарлансам — тамұқ даяр жолымда.
Жок жақыным, жасағандай жалғызбын!
Мен бе нiлер әлсiз адам ұлына?!

Өзім — тәңірі, табынамын өзіме,
Сөзім — құран, бағынамын сөзіме!
Бұзушы да, түзеуші де өзіммін,
Енді, ескілік, келдің өлер кезіңе!

МЕШІТ ҺӘМ АБАҚТЫ

Бала:

— Әкетай, мынау не үй ұзын мойын,
Тым ірі, ұлық ұстап тұрған бойын?
Басына шыққан адам білер еді-ау,
Сырын айтпас қаракөк көктің ойын.

Тып-тыныш бұл үйге, әке, кім барады?
Тыныштықта қасиетті кім қалады?
Биікте көк күңіреніп сыр айтқанда,
Бақытты кім көзінен жас тамады?

Әке:

— Бұл үйді мешіт дейді, құлыншағым,
Ерігіп, қуған болып ата заңын,
Анда-санда домалап бармақ үшін
Салдырған өзіне арнап “жуан қарын”.
Бес минут “жатып-тұрып” жуып алмақ
Былғанған бұзықтықпен ұят-арын.
Шығатын жоғарыға молдасы да
Азанменен құттықтайды қарын танын.

Бұл — мешіт, көк үй емес, қарын үйі,
Көргін келсе, барып көр мал базарын.

Бала:

— Әкетай, анау не үй түсі суық,
Жанына жібермейді жанды жуық?
Терезесі темірлі, көр — есігі,
Қабырғасын қойған ба қанмен жуып?
Тас кима, темір қақпа, шойын құлып,
Тым-тырыс, жалғыз-ақ жел түр ғой ұлып.
Сасық та, қараңғы да, аш һәм ауру,
Кім жатыр екен, әке, тірі өліп?

Әке:

— Жиһанда бір жас жан бар қиял аты,
Мәңгі ойнайтын, сөнбейтін сәуле заты.
Жанға жан беретұғын тәтті жырлы,
Меруерттен тізілген қос қанаты.
Ұшып жүріп, жырымен жанды оятар —
Жас қиялдың ежелден бар мұраты.
Тірі жанға жырламақ тәтті жырын,
Адамзаттың жоқ оған жақын-жаты.
Жиһанда бар нәрсені жаратқан сол,
Тәңірі бар — бір ғана қиял аты...

Анау үйді адамзат абақты дер,
Адам — доңыз, еменнің тамырын жер.
Тәңірісі, жан жары қиялға арнап,
Сонау үйді салған ол: болсын деп көр.

Көремісің күзетшіні жүрген жарап,
Қабак түйіп, терезеге қойған қарап?
Есі ауыс малданып жүр, қиялды ұстап:
“Тарихтың таңында — деп, — қойдым қамап!”

Есалаң қиял қайда? — Қиял кезбек,
Жиһанда ақ қанатпен ылғи жүзбек.
Жердегі жары — “жанды” жұбатуға,
Токтаусыз көк үнімен әндер тізбек.

Балам, енді білдің ғой, ол — абақты,
Ашуменен түйіп түр ол қабақты.
“Қиялды ұстап жаптым!” — деп бос малданған
Ақымақ деп болмай ма адамзатты?!

МАҒАРРИ ¹ СӨЗДЕР

* * *

Ақылы асқан данышпандар елінде
Бағаланбай, қырын көзбен қаралар!
Шетке даңқы, атағы асып кеткенде
Қарсы болар ауылында агалар!

* * *

Жарты жан боп, сорлы болған соқырға
Тілін алып, таяғы алдан жол бастар.
Байқай алмай құлар байғұс шұқырға,
Ерсе досқа, таршылықта ойқастар.

* * *

Мінбелерде үгіт айтқан молдалар
Онашада нәпсі артынан жүрмесін!
Бөрік киіп, сандықта қап сәлделер,
Жасырынып бұзық жерге кірмесін!

* * *

Риялы ораза, намазбен
Өзіңді өзің алдама!
Әдепті болсаң онан да
Көп жақынсың аллаға!

ҚАРАҢҒЫ, ДАУЫЛДЫ ТҮН

Қараңғы, дауылды түн сар далада
Патшалық құрған өлім айналада.
Шыраққа қолымдағы от тұтаттым,
Үмітпен біразырақ деп: “Жана ма?”

Тұрса да қара бұлттар көптен төніп,
Соқса да жел долданып, өршеленіп,
Мың шүкір, әлсіз қолда әлсіз шырақ
Жылтырап жанған боп түр, қалмай сөніп.

¹ Мағарри — уағыз, гибратты сөздер.

Бұйырса, шырақ сөнбес, ұзақ жанар,
Жарығы болмаса да жан таң қалар.
Сәулелі аспанда алтын, күміс нұрлы
Айбынды Күн мен Айға дәл парапар.

Менсінбес жөпшендіні көп маңғаздар,
Тең таппай кекеп, мұқар сансыз паңдар.
Қайрылып қарамасын, “қап!” демеймін,
Табылар шыраққа көз салар жандар.

КӨБЕЛЕК

Отқа ұшар көбелек,
Қарамай сорлы алды-артын.
Ойына кіріп-шықпайды,
Күйдірер деп от-жалын.

Шырқ айналып ентелеп
Жүрер де, бір уақ ол қонар.
Ұмтылған оты сорлыны
Күйдірер де, тез тынар.

Құрбылар, іске бет алсақ,
Ойламай қанат қақпалық.
Анау жарық — алтын деп,
Көрінгенге шаппалық!

Желмен кетсек, қанатты
Көбелектей күйерміз.
Алам деп алтын барғанда
Күлден кебін киерміз!

ЕСКЕНДІРДІҢ ЕКІ МҮЙІЗІ

Болсаң да жалғыз жапанда
Сырына, құрбым, берік бол!
Күбірлесе-ақ ауызын,
Әкетер қағып жүйірік жел.

Ертегі ерте күндерде
Ескендір атты хан болған.
Бесіктен көрге кірігенше
Көргені қызыл қан болған.

Заманында Ескендір
Жеті әлемді билеген.
Асқан алып, киелі, —
Түссе де отқа күймеген.

Ескендірдей алыптар
Дүниеге енді туа ма?
Алып адам денесін
Сынап-мінеп бола ма?

Ескендірдің басында
Екі мүйіз болыпты.
Екі мүйізді екенін
Ол жасырып жүріпті.

Ескендірдің басында
Екі мүйіз — нысана!
Жабайы жұртқа көрсетсе,
Қасиеті қала ма?

Қос мүйізін жасырып,
Ескендір ер жасынан
Алмайды екен еш уақыт
Дулығын басынан.

Ескендірдің басынан
Талай заман көшіпті.
Арыстанның жалындай
Жалпылдап шаш өсіпті.

Күндерде бір Ескендір
Шарап ішті балбырап,
Шашын біраз кесуге
Шаштаразды алдырад.

Келгеннен соң шаштараз,
Дулығын алады.
Шаштараз көріп қос мүйіз,
Қорқып-сасып қалады.

Айтады оған Ескендір:
“Қорықпа, құлым, бері кел!
Тұрам десен дүниеде
Аузыңа бірақ берік бол!” —

Шаштараз кетіп жайына
Күндер, айлар өтеді.
Шаштараздың жүрегін
Мынау сыр бірақ ортеді.

Аузы-басы жыбырлап,
Сөйлегісі келеді.
Сөйлесе сорлы шаштараз
Сол сағатта-ақ өледі.

Енді сорлы не қылмақ?
Барады жанып, іш күйіп.
Бір құдықтың аузына
Жатты келіп еңкейіп.

Жан-жағына қаранып,
Күрсініп бір уһі деп:
“Ескендірдің мүйізі!..” —
Деді ақырын күбірлеп.

Жақын тұрған жас қамыс
Қоя қойып сыбырды,
Түре қойып құлагын,
Тыңдай қалды күбірді.

Мынау сырды білді де,
Қамыс төмен иілді.
Басына түрлі ой келіп,
Түнжырады, күйінді.

Сол арада сайтандай
Елбелеңдеп жел келді.
Әрине, енді жас қамыс
Жаратпады келгенді.

Жаратпаса, желге не?
Ерегісті жынды жел.
Қамысты алды құшаққа,
Сына жаздап бұраң бел.

Қамыс басын шайқады,
Жел өндірді у жырын.
Жырлады, күшты, улады,
Біліп алды бар сырын.

Сырын біліп алды да,
Қоштасып сүйіп, сыбырлап:
“Ескендірдің мүйізі!” —
Деп жөнелді жыбырлап.

Таң атқанша жүйрік жел
Жүгіруден талмады.
Ескендірдің мүйізін
Білмеген жан қалмады.

Таң да атты, жүйрік жел
Баяулады, басылды.
Таң да атты, шаштараз
Дар ағашқа асылды!..

Есің болса, жолдасым,
Бола көрме шаштараз.
Асылмасан да ағашқа,
Болуы анық дос араз!

ӨТКЕН — АЯУЛЫ

Өткенді мақтар әр адам,
Білмеймін, өткен алтын ба?
Болмаса, мақтау өткенді
Адамзаттың салты ма?

Қариялар отырып,
Баяғыны мақтайды.
Желкілдеген жас заман
Оларға тіпті-ақ жақпайды.

Заң да болған соларда,
Тура, әділ, жақсы да,
Аспаннан пері түсірген
Ғайыпты болжар бақсы да.

“Өткен артық” дер адам,
Шеше де өлген баласын
Аузынан, сөйлеп, тастамас,—
Көз ішінде қарасын.

Қылықты да, тәтті де,
Ақылды да ол бала

Екі жасар күнінде
Пәлен деген — ол дана.

Жалғаны жоқ, адамнан
Жаңаны мақтар санаулы.
Не дұрыс шығар, не теріс,
Әйтеуір өткен — аяулы.

ҚҰРБЫМ

Бұл жалған ойын емес, бейнет жері,
Қылғанға адал еңбек зейнет жері.
Жалғанның бір мүшесі бола алмассың,
Қиналып маңдайынның ақпай тері.

Қорықпа, соқса дауыл ескегінді ес,
Деп жатпа: “Алма піс те, аузыма түс!”
Бейнет, еңбек қылмасаң босқа өлгенің,
Құрғакта қайық жүрмес, үмітің кес!

БОСТАНДЫҚ ¹

Жер жүзін қан басқанда,
Көбігі шығып аспанға,
Жын жолдас боп адамға,
Туралық, теңдік ұмытылып,
Инжіл, құран жыртылып,
Жатқанда жерде — табанда.
Қызыл қанға мас болып,
Жүрегі қара тас болып,
Айрылып естен адамзат;
Ұмытып мейірімді несін,
Сойып сауын түйесін,
Тәңірісі боп лат, манат,
Жүргізіп ібіліс әмірін,
Жауыздық жайып тамырын,
Өршіп өтірік, дұшпандық...
...Көк есігі ашылады,
Жұмақ нұры шашылды.
Келді ұшып бостандық.

¹ 1918 жылы Сібірде реакция дәуірінде жазылған (М. Жұмабаевтың ескертпесі).

Ғарыш нұрлы жүзі бар,
Кәусар жібек сөзі бар,
Әдемі, алмас ақ канат.
Жануарлар жердегі
Ынтасы — жақын көрмегі,
Таңырқады анталап.
Аппақ нұрға оранып,
Ақырын ғана дем алып,
Құрметпенен тұрысты;
Сәуле көрмей, шеккен зар
Аш-жаланаш сорлылар
Қуанысты, күлісті.

Тез жалындап суынған,
Жұмақтан да қуылған,
Адамзат бір әуреде.
Есін жиып күйленіп,
Әбден бойы үйреніп
Алғаннан соң сәулеге;
Баяғысын бастады,
Ұжданды былай тастады.
Бостандықта жоқ жұмыс —
Зар еңіреді талай жан,
Сел боп ақты қызыл қан.
Өтірік, талау, өлтіріс.
Шірік жүрек сасықтар,
Арамдыққа асықтар
Жетілді, жетті мұратқа.
Қыбырлаған қоңыздар,
Қорсылдаған доңыздар
Көктен келген қонакқа
Тілін, қолын тигізді,
“Сасық сайтан” дегізді.
Жауыздық тағы өрледі.
Ізгі елшісі жұмақтың,
Қасиетті қонақтың
Ақ қанаты кірледі.
Қыбырлаған қоңыздар,
Қорсылдаған доңыздар,
Тілегің болды — қуан, күл.
Бостандық — ізгі періште
Кетпекке ұшып ғарышқа
Ақ қанатын қомдап тұр.

ЗАМАНЫМЫЗДЫҢ АҚЫНЫ

“Терезеге қараймын,
Қарындашты жалаймын.
Келтірем деп өлшеуге
Сөздерді іштен санаймын.
Басқаға мойын бүрмаймын,
Бітірмей жазып, тұрмаймын.
Не керек, жұрт сезбейді,
Ақырын Феттен ұрлаймын.”

БІР БИГЕ

Ә, биіміз, биіміз,
Түрленіп қапты үйіңіз,
Көріп тұрмын көзіммен.
Тым-ақ тәуір күйіңіз,
Байқаймын, мол ғой тегінде
Алатын елден сыйыңыз.
“Сен” деп сізге не дейін,
Тамұқта мәңгі күйіңіз!

КӨК ТЕКЕ

Айыр сақал көк теке
Деді де бір: “Меке-ке!” —
Шықты секіріп қораға.
Жүрді басып алшандап,
Қарнын керіп талтандап,
Қаза айдаса, бола ма?

Керді теке көкірек, —
Көрінді оған жақын көк,
Сүзейін деп ойлады.
“Меке-ке!” — деп кекірді,
Тұқырып басын секірді,
Қора ішіне құлады.

Қорада айғыр түр еді,
Мінілмеген күр еді,
Жаңа ұсталған үйірден.
Текені көріп дүрс еткен,
Бірленесі бырс еткен,
Тепті келіп бүйірден.

Қайтсін жануар күйген соң,
Тастай тұяқ тиген соң,
Көк теке мал бола ма?
Айыр сақал көк теке,
Деді де бір: “Меке-ке!” —
Қалды сұлап қорада.

ТӨБЕТ

Жарықтық Сәрсен ақсақал,
Жуан қарын тап-тапал
Асырады бір төбет.
Тырбиған түрін көрсе де,
Шамасы кемін білсе де,
Ойы болды: “Кім білед!..”

Қушық шеке, қайқы бел,
Жуан қарын сырып жер,
Тып-тып төбет жүреді.
“Қарны толған өнер!” — деп,
“Қолынан бір не келер!” — деп,
Мұртынан Сәрсен күледі.

Көрінгенге жалпылдап,
Дамыл алмай тарқылдап,
Үргенін көріп қуанды.
“Бар,— деп,— мықты төбетім,
Кім бар маған келетін!” —
Білекті Сәрсен сыбанды.

Жүргенде Сәрсен қуанып,
Уақыт күзге таянып,
Қаранғы бір түн болды.
Төбетке Сәрсен ас берді,
Үйін-күйін тапсырды,
Төбетке бір сын болды.

Сабалақ жүні жалпылдап,
Бет алдына барқылдап,
Үріп төбет жүр еді.
Күн де еркін батпай-ақ,
Сәрсекем де жатпай-ақ,
Қотанға құйын келеді.

Көріп келген күйінды,
Тас түйін боп жиынды,
Дүркіреп қойлар үркеді.
Үріккен қойда жұмыс жоқ,
Төбетте дән дыбыс жоқ,
Тапты тапал күркені.

Үріккен қойды дүркіреп
Көріп Сәрсен күркілдеп,
Қотанға қарай жүгірді.
Қараса қайтып күркені,
Бұғып жатыр шіркіні,
Төбетінен түңілді.

Жабыны тұлпар қылам деп,
Қарғаны сұңқар қылам деп,
Талайдың ісі шала ғой.
Не дейін есіл сақалға,
Жуан қарын тапалға
Сенген Сәрсен — бала ғой!

ӨЛЕҢНІҢ ҰЙҚАСЫ

Талапсыз сорлы — “ойлаған”,
Ойға терең — “бойлаған”,
Есалаң, уға — “тоймаған”,
Қажып бір ойын — “қоймаған”.
Есер жүрек — “ойнаған”,
Өлгенше үміт — “жоймаған”,
Жындыдай жалғыз — “тойлаған”,
Жалықтырды — “ой” да “ған”...
Құрысын өлен!
Қой бағам!

ДОСТЫҚ ҺӘМ КӨЗ ЖАСЫ

Достықты мастық туғызад,
Шын-шын достар — екі мас.
Жүректі мастық өртейді,
Төккізіп көзден ыстық жас.

Достықты ауру туғызад,
Ауру адам — адал дос.

Ауру көз жас төккізед,
Ауырсаң ғана жүрек бос.

Айық адам — аң адам,
Дені сау адам — бейне тас.
Достыққа баға бере алмас,
Төкпес ол көзден ыстық жас.

“Шын дос боп ыстық жас төксін”, —
Десең, досқа арақ бер,
Не болмаса, тәңіріден
Ауру бер деп тілей көр!

БҮГІНГІ КҮН ӨМІР, ӨЛІМ — МЕНІКІ

Басы — сайран, сүм жалғанның соны — ойран,
Адам өмірі — тағдыр ойыны. Біл де ойлан!
Есіл жастық ескен желдей гүілдеп,
Әлі-ақ кетер жүректен — от, күш — бойдан.

Көздің нұры кеміп, жақтар суалар,
Сүмбіл қара шаш селдіреп қуарар.
Ет таралып, сүйек қалып саудырап,
Тамырларда сасық сары су ағар.

Сүм тағдырдың емес пе бұл мазағы,
Аз өмірде естен кетпес азабы.
Жаты түгіл, жақынына жексұрын
Болып, өзі тілесін деп қазаны!

Қылсын мазақ, мейлі тағдыр ойнасын.
Жалмауыз жер мейлі жұтсын, тоймасын.
Жансыз суық көзін қадап қу өлім,
“Тез” деп күтіп, тісін шықыр қайрасын.

Не қылса да, ол өлімнің өз еркі,
Жындандырад мені сұлу нұр көркі.
Құшам, ішем, жынданамын, жылаймын,
Бүгінгі күн өмір, өлім — менікі!

СЫРЫМ

Мен қуансам, жас баладай қуанам,
Көрген адам талай деген: “Есалаң!”
Мен қайғырсам, орнатамын қиямет,
Жас баламын — тағы да тез жұбанам.

Күлсем егер, есім шығып күлемін,
Жылағанда қап-қара қан төгемін.
Қасым болса, қанын ішкім келеді,
Досым болса, жолында оның өлемін.

Әйел сүйем, бірақ емес сендерше,
Мен сүйемін, жан-денесін бергенше,
Жан-денесін бірдей алам, улаймын,
Қысып сүйем, құшағымда өлгенше.

Ол күледі, мен де есалаң күлемін,
Ол жылайды, мен де жасым төгемін.
Құшағымда жан-тәнінен айрылып,
Өледі әйел, мен де бірге өлемін.

Тағы көрем, тағы күлем, тірілем.
Есім шығып тағы тұзаққа ілінем.
Өмір — дала, тапыл басқан мен бала,
Тапыл-тапыл, дамыл-дамыл сүрінем.

Өмір — өзен, үміт — шабақ ойнаған,
Жел сөзбенен шабақ аулауға ойлаған.
Мен — есалаң, мен — нәресте, үміт — от,
Жүз күйсе де, қармануын қоймаған.

“Өзім — тәңірі, өзіме-өзім табынам”, —
Деп көпіріп, зор тәңірге шабынам.
Егерде енді ауыңқырап кетсе бас,
Сол тәңіріге жасым төгіп жалынам.

Міне, оқушым, осы менің бар сырым,
Бояу деген ойымда жоқ, жоқ сырым.
Сен не дейсің?..
Құлағындай есектің
Ерініне күлкі келді-ау, жарқыным!

СҮЙ, ЖАН СӘУЛЕМ

Сүй, жан сәулем, тағы да сүй, тағы да!
Жылы, тәтті у тарады қаныма.
Бұл ләззаттың бір минутын бермеймін
Патша тағы, бүкіл дүние малына.

Құшақтатып нәзік талдай беліңнен,
Сүйгіз, сәулем, тәтті балдай тіліңнен.
Бой шымырлап, талықсиды жүрегім,
Балқып денем, барам еріп деміңнен.

Кір қойныма, қыпша белің бұралып,
Тарқат шашың, жатсын жібек оралып.
Жаным! Жаным! Тезірек тисін төске төс,
Көз жұмулы, жиі ыстық дем алып.

Шашың — қара, денең — ақ бұлт, жүзін — Ай,
Тісің — меруерт, көзің, сәулем, құралай.
Ләззат, рақат, бақыт — бәрі қойныңда,
Сұрамаймын енді ұжмақ — жақсы жай!

Сүй, жан сәулем, тағы да сүй, тағы да!
Жылы, тәтті у тарады қаныма.
Жасағаннан бір-ақ нәрсе тілеймін:
Өтпесе түн, атпаса екен таңы да!

ТӨГІЛГЕН ШАШЫ

Төгілген шашы,
Қиылған қасы,
Керілген маңдай да.
Тістері меруерт,
Бейне қар — мамық ет,
Кез келсең мұндайға.
Жалындап күйіп,
Бір ғана сүйіп,
Өлсең де болмай ма?

КҮМІС НҰРЛЫ АЙ

Күміс нұрлы Ай. Жұлдыздар — алмас, жібек жел,
Сыбырласып жас қайыңдар бұраң бел...

“Қан қайнады. Жас жүрегім ойнады,
Бір сүйейін! Жақында, жаным, бері кел!”

“Сен сүйерсің, мен күйермін, жанармын,
Құшақтарсың — мен есімнен танармын.
Өлендетіп, жүйрік мініп кетерсің,
Жүрегімде от, жылай-жылай қалармын!”

“Сүйші, сүй!” — деп сыбырлап тұр жас терек,
“Құшақта!” — деп асығып тұр жас жүрек.
“Ұйқы көрмей, жүйрігімді жаратып,
Келіп тұрмын енді, сәулем, не керек?”

“Түсу қиын ұшар құстың ізіне,
Сене алмаймын жас теректің сөзіне,
Бірақ, сәулем, ерігендей боламын
Бойым балқып, көзім түссе көзіңе!

Ыстық құшақ, отты сүйіс, балды тіл...
Бірдене деп күбірлейді жібек жел.
Бұл — жастық қой, жасыра гөр, жібегім,
Айтып қойсаң, амал қанша... өзің біл!”

ШОЛПЫ

Сылдыр, сылдыр, сылдыр...
Қанымды қайнатты құрғыр.
Шық-шық жүрекке тиеді,
Күлпара талқан боп сынғыр!

Сылдыр, сылдыр, сылдыр...
Өзекті өртеді құрғыр.
Әдейі іргеден жүреді
Сұлу қыз санадан солғыр!

Сылдыр, сылдыр, сылдыр...
Жүректі жандырды құрғыр.
Кеудені кернеді жалын,
Сәулем, періштем, тез кір!

Сылдыр, сылдыр, сылдыр...
Есімнен аударды құрғыр.

Лебізіңнен еріп барамын,
Жаным-ай, жақында, кол бер!

Сылдыр, сылдыр, сылдыр...
Талдым, қалды сұлдер.
Сыбырға айналды сылдыр.
Сылдыр, сылдыр, сылдыр...

СЕН СҰЛУ

Білем анық: жанға жайлы Май сұлу,
Жарқ-жүрк еткен майда нажағай сұлу.
Қызықты орман, көңілді еркін кең дала,
Күміс табак көкте жүзген Ай сұлу.

Кешкі ескен жібек жылы жел сұлу,
Хош иісті түрлі-түсті гүл сұлу.
Әдемі аспан — төбедегі көк шатыр,
Асқар тауы, дариясымен жер сұлу.

Сылқ-сылқ күліп сылдыр қаққан су сұлу,
Көлге қонып қаңқылдаған қу сұлу.
Бейне айнадай жарқыраған айдыннан
Күн шығарда көтерілген бу сұлу.

Шаңқай түсте өткір алтын Күн сұлу,
Жымыңдаған жұлдыздармен түн сұлу.
Толып жатыр түрлі сұлу дүниеде,
Бәрінен де маған, сәулем, сен сұлу!

БІРАЗ ФЕТШЕ

Жібек түн —
Бәрі тың.
Сайраған,
Жайнаған,
Екі жас —
Екі мас:
Жүрек мас,
Көзде жас!
Сүттей Ай,

Терен сай:
Бұлбұл,
Гүл-гүл.
Екі жан
Ыстық қан.
Жан ессіз,
От сүйіс.
Орман
Тынған.
Белдер —
Гүлдер.
Күбір,
Сыбыр.
Тұман —
Таң, таң!..

N-ға

N-жан, көрмегелі көп ай болды,
Сағындым, жүрегіме қасірет толды.
Ең соңғы көрісуім бакшада еді,
Қыс болды, бакша да өлді, гүлдер солды.

Жеті айда жоғалса да талай іздер,
Есімнен неге шықсын соңғы сөздер!
Күндіз-түн жатсам-тұрсам көз алдымда
Улаған жүрегімді кара көздер.

Дарияға дауыл қуып кірген кеме —
Еркі жоқ, толқын айдап жүрген кеме.
Жайнаған жемісі көп бір аралға
Кез келсе, тастап оны кетсін неге?!

Табылған, арал тастап, не керегі,
Кеткенде толқын оған не береді?
Дауыл мен толқын сыры белгілі ғой,
Дария да домалатып төңкерелі.

Жан едім терең теңізге ерте кірген,
Өмірде тұшы-ашыны ерте білген.
Алысып долы дауыл толқынменен,
Теңізде талай аунап төңкерілген.

Аз жаста көп сүйіп ем, сүйіліп ем,
Көк улап, көп уланып, күйініп ем.
Желдей жыңды жүректің екпінінен
Майысып, сына жаздап, иіліп ем.

Өмірдің толқындары ұрған кезде,
Иманнан айрылғалы тұрған кезде,
Жасаған Жәбірәйілін жіберді ғой,
Жолықтым сен сәулем — нәркес көзге.

Періштем ақ қанатты N-жаным,
Жаныма жарық берген алтын таңым.
Тілекке қасиетті бірге ұмтылар,
Жолдасым, сен — құраным, сен — иманым.

Дарига, көрмегелі айлар өтті,
Сұм тағдыр ойға-қырға тентіретті.
Көре алмай көптен бері, сәулем, сені,
Қасірет жүректі жеп, жанға жетті.

Сұм тағдыр жапан түзге шығарды айдап,
Дауылы ұлып тұрған, бораны ойнап.
Жанамын, күңіренемін, жұбанамын,
Сенімен бірге жүрген күндерді ойлап.

Омбының у-шуы мол қаласы еді,
Салқындау апрель — май арасы еді.
Көшеге қол ұстасып шыққанымыз
Алтын Күн батуымен талас еді.

Асығып, жүрек ойнап, сыбырластық,
Қыс бойы хаттардағы сөздерді аштық.
Жүгірді қолдан-қолға жасырын күш,
Тайынбай махаббатқа қадам бастық.

Өтсе де жеті ай тұрсын, дәл ай он бес,
Есімнен бір минут та шықпас-ау еш.
Түкпірде, кең бір аулақ кабинетте
Ішінде “Алтын мүйіз”¹ өткізген кеш.

Ал, қалам, сол кешті жаз, бірақ қызба,
Қызсаң қыз, орны келсе, әдеп бұзба.

¹ Омбыдағы ресторанның аты (“Золотой рог”)

Ішінде “Алтын мүйіз” отырғанда,
N-жан, кім бар еді жанымызда?

Есімде... бір қыз бар ед ойлар басқан,
Бетінің солған гүлдей қаны қашқан.
Көзқарас, күлісінде, сөздерінде
Қайғыға қайнар ашу араласқан.

Себеп не сонша түсі қашқанына?
Кім білсін, тәңірі бағын ашпады ма?
“Сүйем!” — деп әлдебіреу сүйіп жүріп.
Жалт беріп бейшараны тастады ма?!

Жалындап сүйе алмай һәм сүйдіре алмай,
Лебімен сүйіскенде күйдіре алмай,
Өткен бе бар өмірі тайғактықпен,
Айтуға жүрек сырын тілі бармай?!

Қандырып сүйгеніне су бере алмай,
Тайынбай дұшпанына у бере алмай,
Жолдасы жауға шабам деп келгенде
Қолына қанды найза, ту бере алмай.

Мінезі дәл осындай болса әғар,
(От пен су бұл жалғанда бола ма жар?)
Бір жігіт сүйіп жүріп сүймей кетсе,
N-жан, сол жігітте не айып бар?

Не десең де бұл істер саған дайын,
Несіне енді оған мен аялдайын...
Көзінен ұшқын шыққан анау қыз кім?
Белгілі: жан емес қой қарапайым!

Иірілген бұйра толқын шашы қандай,
Иығына екі жылан асылғандай.
Тұңғыық қара судай қара көздер
Қандай сыр болса-дағы жасырғандай.

Қара сұр, сырға берік беті қандай,
Мінезі майда жібек, сөзі балдай.
Бал заты — у, жібек асты — тікенек пе?
Не керек, адамзатты біледі алдай!

Белгілі: болған шығар талайлар жар,
Халық тегіс жалған айтса, тәңірісі бар.

Жардың көп болуының таңы да жоқ,
Интернациональный жүрегі бар.

Қытайдан Қарпатқаша жеткен жүрек,
Карпат асып Атласқа кеткен жүрек.
Қазақ, сарт, татар, черкес, орыс, неміс,
Француз, чех... бәрін өзі өткен жүрек.

Досы боп жігіттері жарты Айдың,
Әнші, акын, мүшелері құрылтайдың.
Бәрі рас, бірақ “цирк балуаны —
Соловьев!” деген сөзге нана алмаймын.

Соловьев — шикі надан. өгіз ғой нас,
Қалайша оны сүйер осындай жас?!
“Жаншылып”¹ деген сөздің әйтеуір
Он үште астын сызып қоюы рас.

Айтпақшы, жанымызда бар ғой “граф”,
Отыр ғой қара мұртын сылап, бұрап.
Сұлудың бір білмеген сыры болса,
Алайық біз азырақ содан сұрап.

Жүруші ед қол ұстасып күн батқанша,
Көшесін күзететін таң атқанша.
Сүйгенін қанша сөйлеп ұқтыра алмай,
Мұртына күректей боп мұз қатқанша.

“Графтай” адал көңіл адам сирек,
Айта ма сұлуға ол сөзді түйреп?!
Күрсініп, көзін сүзіп жүрген кезде
Қадалып бір “сары маса” койса керек.

Белгілі “графқа” емес, жас сұлуға,
Ежелден біреу буға, біреу шуға,
Шет халық әлі жала қып жүрмесін,
Бұл “граф” өзіміздің анық тума.

Білеміз ру, тұқым, ата затын,
Өзі таныс, қонысы тағы жақын.
Елден шығып Омбыға келгеннен-ақ.
Құмар болды көтеруге “граф” атын.

¹ “Салмағыннан жаншылып, қалсын құмар бір қанып” (М. Жұмабаевтың ескертуі).

Сөйлетіп қоя берсен, сөзге так-так,
Күлкісі күміс сылдыр, емес сак-сак.
“Философ”, “экономист”, “артист”, “поэт” —
Қайдағы әдемі сөзді алған жаттап.

Жынында ніледі, бүгіледі.
Балаларды ойынкұмар күлдіреді.
Шөп басы қимылдаса: “Пардон, мамзель!”
Тағы да “Аля” деген сөз біледі.

“Графтың” сол сұлуды сүюі рас,
Күрсініп бір қыс бойы күюі рас.
Масаның қадалғанда қатты ызыңы,
“Графтың” құлағына тиюі рас.

Бұл емес, талай ызың бұдан былай
“Графтың” құлағына тиген талай.
Сырт тұрсын, көз алдында көлбеңдейді,
Себебі “графты” разы қылу онай:

Сүм сұлу сағынғандай қолын берер,
Қолымен бір сиырдың тілін берер.
Бұл тілді сүйе ме екен, я жей ме екен,
Оншасын “мсье”, “граф” өзі білер.

Айналсын қолға, тілге, яки басқа,
Қалайда “графтардың” жөні басқа...
Бүгіліп, үнілгендей не болды екен,
Дембелше жігітіміз бүйіра шашқа?

Талай ел қонып, жайлап көшкен жерден.
Еркімен ерке желдер ескен жерден
Не іздеп мұнша жабысып қалды екен,
Көрісіп, есенсіз бе дескен жерден?

Иіліп сыбырлайды құлағына,
Қарайды көзін алмай тура ғана.
Мінезін, өткен өмірін біліп алып,
Қылмақ па героина драмаға?

Дарига, драмалар, драмалар!
Толып тұр драмаға абдыралар.
Өткізген ұйқы көрмей есіл түндер
Құрысын! Тірі жан жоқ оқуға алар!

Тағы да есебі жоқ комедия,
Жетті екен бәріне қалай кара сия?!
Дүниеде драматург ат бермесең,
Қыла гөр акиретте жүзін зия.

Жасаған, дұғам осы жолдас үшін.
Жолдасым қараса да жарып ішім...
Есіме жолдастарды аламын деп,
Ұмытып кете жаздадым “Мүііз” ішін.

Болған соң сол төртеумен жақын жолдас.
Деп ойлап, есіме алдым, ашуланбас.
Құрбының құрбы әзілін көтермек қой,
Ашуланса, бастары да аман болмас...

.....
Отырдық жақын, қатар тізе тиіп,
Денеге у жайылып. қызып, күйіп.
Жұрт көзі екеумізден ауған кезде
Қойып ем бауырыма қысып-сүйіп.

Қашанда махаббатты көз бастайды,
Білдірмейі, ыстық қысып. қол қостайды.
Жалындап, асығыстықпен сүйіскенге
Көз-қолың — біреуі де үйқаспайды.

Ойнайды аласұрып қаның қандай,
Жүрегін сол минутта жарылғандай!
Көзіңде от аралас жас мөлдіреп,
Сенделіп тұрғандайсың халің қалмай.

Миына ешбір бөтен ой кірмейді,
Көзіңе ешбір нәрсе көрінбейді.
Ақ беті бір ағарып, бір қызарып,
Жас жарын жас киіктей дірілдейді.

Сол кеште, әлі есімде, N-жаным.
Аузыннан дәл осылай бал алғаным.
Кім бірақ тояр кәусәр шарабына,
Мен-дағы сол балыңа қана алмадым...

.....
.....
.....

ЕС КІРГЕН СОҢ

Бұртаң-бұртаң, жыртаң-жыртаң
Ой, сезім жоқ көк есек.
Бұқа мойын, тұтам бойын
Көрмеген мен — көбелек.

Шіркін жастық, ессіз мастық,
Не айла бар, бетім-ау:
Жансыз жанды, сол соққанды,
Соны да сүйдім дедім-ау!

СҮЙГЕНІМ АНЫҚ

Көрдім де келдім,
Қолымды бердім:
“Сүйем сені, сұлу қыз.
Жүрегім жанып,
Сүюім анық,
Күә болсын көп жұлдыз!”—

Дедім де, тілден,
Құшақтап белден,
Қысып сүйе бастадым.
Жақындай бердің,
Қойныма кірдің,
“Кет!”— демедің, кашпадын.

“Сүйем!” боп сөзің,
Мөлдіреп көзің,
Тақалың сен бетке бет:
Айрылдың естен,
Күндізгі күштен,
Тиіп ыстық етке ет...

Ұшуға інкәр
Тұра ма тұлпар,
Бір жерде ылғи шаң жұтып?!
Жел едім, ұштым,
Талайды күштым,
Кетіппін сені ұмытып.

Бүгін сен көріп,
Қолыңды беріп,
Қайғыменен қарайсың:

“Сендім мен жазған,
Сүйгенің жалған,
Алдадың!” — деп жылайсың.
Алдағаным жок,
Арбағаным жок,
Сен сөзіме, сұлу қыз!
Тап сол сағат
Сүйгенім хак,
Куә мынау көп жұлдыз!

ХОР СИПАТТЫ ҚАРЫНДАС

Хор сипатты қарындас,
Оттай сұлу, ыстык жас.
Құшақта да қойныңды аш,
Бұғактан бір сүйейің!
Мен көбелек, сен бір шам,
Өзі келген мен құрбан,
Шамга одан не зиян.
Сүйейің де күйейің!

ЖАС СҮЛУҒА

Мен ақынмын — ағынмын,
Сылдыраймын, сүйемін.
Мен ақынмын — жалынмын,
Шапшып көкке тиемін.

Қаракат көзін мөлдіреп,
Көп қарама, жас сұлу.
Сылдырап сипап, сүйген боп,
Алып кетер ағын су.

Алма ернің елбіреп,
“Сүйші, сүй” деп жалынба!
Отты ойыншы. дос біліп,
Жақындама жалынға!

Мен ақынмын — жел жүйрік,
Гүлдеймін, ұшамын.
Мен — ойыншы көбелек,
Көрінген гүлді құшамын.

Бүлдірген бетің сұрланып,
Желге сенбе, жас бала!
Сыбырлар, кетер ұрланып,
Шын жары оның — сар дала.

Көбелекке “кел!” — деме,
(Елжіреу сонша не керек?)
Кетер ұшып оңгеге,
Балыңнан татса көбелек.

Мен ақынмын, жырлаймын,
Жүрекке жүйірік жел кірсе.
Мен ақынмын, жылаймын,
Жүрекке ауыр шер кірсе.

Жаншыларсың, жыларсың,
Құшақтама белімнен,
Жас денеңді улармын.
Сүйгізбеші тіліңнен.

Жас періштем, сұлу қыз,
Сүймеші, сүйме, сұраймын!
Мен ақынмын тұрлаусыз,
Жырлаймын да жылаймын!

Г...ГЕ

Күніңмен алтын қуантпай,
Гүліңмен жібек жұбатпай
Жеттің де тез өттің, жаз.
Ағаш, шөптер қуарған,
Айдын да құрып суалған.
Қаңқылдар қайда қоңыр қаз?
Өң мен түстей перизат,
Көрінді де, болдың жат,
Жандырдың, міне, жанымды.
Қараған көктен хор едің,
Көбірек көрсем деп едім,
Көк есігі жабылды...

КӨҢІЛДІ АШАР

Көңілді ашар,
Жалынды басар,
Жоқ жанында жолдасың.

Отырсаң аулақ,
Дерт басса қаулап,
Жұбатар қиял-мұңдасың.

Бейне хор жүзі,
Бейне бал сөзі,
Жан жарыңмен тұрарсың.

Құшақтап белден,
Жалындап тілден
Сүйіскендей боласың.

СӘУЛЕ

Көрісе алмай зарығып,
Сарғайысқан екі жас.
Әлдеқалай кездесіп,
Көріседі — көңіл мас.

Мөлдіресіп көздері
Бір-біріне қарайды.
Қысқа болды сөздері —
Жылы у бойға тарайды.

Ауызға ауыз тиісті —
Денелері балкыды.
Тілден тәтті сүйісті —
Жүрек жанды, шалкыды.

Ыстық лебіз, сүйгенде
Өртегендей жүздерін,
Енді дене күйгенде —
Ашты екеуі көздерін.

Оянғанда адам жоқ,
Түс алдайтын жау ма екен!
Бір-бірін түсте сүйсін деп,
Ойнап сүйген сәуле екен.

Есінеп, бір керіліп,
Қайта тағы жұмып көз:
“Ұйқымды сәуле бұзды” деп,
Жатты жамылып сұлу қыз.

Абақтыда оянып,
Жігіт “Үһ” — деп дем алды.
Көрген түске жұбанып,
Сәулеге алтын қуанды.

ЖӘМИЛА

Жәмила!
Мұнша неге жүдедің?
Бетінде тамшы қан жоқ қой,
Жаралы ма жүрегін?
Тегінде терең зар көп қой!

Жәмила!
Себебі не? Жалғанда
Серпіліп, ойнап күлмейсің?
Түнде жұрт ұйықтап қалғанда
Тыншып бір ұйқы көрмейсің?

Жәмила!
Кеудеңе от толды ма?
Үһілеп Айға қарайсың.
Өмірің у болды ма?
Жұлдызды неге санайсың?

Жәмила!
Шапаныңды бүркеніп,
Тысқа ақырын шыққанда,
Күрсініп ауыр күніреніп,
Айтқаның зар ма,
Я ән бе?

Жәмила!
Жанындағы жауызын
Айырды ма жарыңнан?
Сарғаймашы, бауырым,
Бітесің ғой зарыңнан!

Жәмила!
Түскен мынау жүзіңе
Қасірет пе, яки шашың ба?
Қайғылы қара көзіңде.
Мөлдіреген жасың ба?

Жәмила!
Бетінде анау таңба не?
Аһ... имансыз ол хайуан!
Жалын, жаным, “Алла” де!
Бұдан басқа не қайлаң?!

Жәмила!
Қасіретті, сорлы қарындас,
Қайғыға қалай шыдайсын?
Жыла, бауырым, төгіп жас,
Мен де бірге жылаймын...
Жәмила!.. Жәмила!.. Жәмила!..

ҚАЙҒЫЛЫ СҰЛУҒА

(Ж-ге арналған)

Көркің хор, періште еді сенің жаның,
Ойлаушы ең күні-түні көк аспаның,
Мінезін адамзаттың сынамаққа
Мезгілді орын ғып ең бұл жалғанның.

Байқадың алыс-жақын тегіс жайын,
Жанашыр ата-ана һәм ағайын,
Көзі жоқ кеудесінде өңшең соқыр,
Бір көрді сені адаммен қарапайым.

Қара жер, көкті ойлама, орның, — дейді,
“Қара тас — мәңгі өлік, құрбың” — дейді.
Хайуандай бір қазыққа арқандай сап,
“Құр енді, жануарым, түрдың” — дейді.

Көрдің ғой, жақыныңда қан болмады,
Қазаққа қыз арқандау таң болмады,
Жан-жаққа мұңды көзбен қарасаң да,
Сен үшін жаның қияр жан болмады.

Солма енді, жерлік емес, жұмақтық гүл,
Шекпе азап, жауыздардан енді құтыл.
Бере алмас саған баға өңшең өлік,
Көкке үш, асылыңа қайт, періште бол.

ГҮЛСІМ ХАНЫМҒА

Бота көз, сиқырлы сөз, Гүлсім ханым,
Әр жерде өткізсек те өмір таңын,
Кей уақыт көзіңізге көзім түссе,
Ойнайды аласұрып неге жаным?!

Бота көз, сиқырлы сөз, ханым Гүлсім,
Көктегі күн күлмесін, Гүлсім күлсін!
Гүлсім — Күн, көкте ақырын жүзе білед —
Сүйдіріп, күйдіргенін қайдан білсін!

...ҒА

Жас өмірімнің көгін бұлттар басқан күн,
Қайғы-қасірет тасып, бастан асқан күн.
Жан-жағымнан жылы жүзді жан таппай,
Жақын жандар қастық уын шашқан күн.

Жауыз тағдыр созған қолды қаққан күн,
Жан-тәнімді жылан-шаян шаққан күн.
Жапан түзде қара түнде жалғыз қап,
Қан-дария боп көздің жасы аққан күн.

Сен көрдің де, келдің тура қасыма,
Сусын беріп, жастық қойдың басыма.
Маңдайымнан сипап, сүйіп жұбаттың,
“Жаным құрбан, жасыңды тый, жасыма!

Мәңгілікке, міне, қолым беремін,
Тағдыр оғын көтермекке көнемін.
Қайғыланба, атса атар алтын таң,
Жан жолдасым, өлсең бірге өлемін!” —

Дедің де сен күліп, жолым бастадың,
Жауын, дауыл, оттан, судан қашпадың.
Қасиетті, сиқырлы сөз күшімен
Міне, азырақ есім жия бастадым...

Алтын сәулем, ақ періштем, жан салған,
Кім біледі, айырса егер сұм жалған,
Жүргенімде жер жүзінде тірі боп,
Бағынатын, табынатын сен — аллам!

ТҮН ЕДІ

Түн еді. Көкте қаптап бұлт тұрды,
Жел жылады, долы дауыл ұлып тұрды.
Секіріп сары шаш шайтан, жындар билеп,
Әлдекім сылқ-сылқ қана күліп тұрды.

Жапан түз, отсыз, сусыз бетпак шөлде,
Жын-шайтан мекен еткен тағы жерде
Жас бала — жолдасым жоқ, жапа-жалғыз
Мен келе жаттым, батып қанды терге.

Көзімнен жас ақпады — қандар ақты,
Табанды тілгіледі тастар қатты.
Қарқылдап қиқу салып қарға-құзғын,
Жалпылдап жүрегімді шоқып жатты.

Шашымды жұлды әлдекім талдап-талдап,
Ыстық жас домалады көзден парлап.
Жалғыз жан есіркеген болды ма? Жок!
Жыладым жапан түзде жалғыз зарлап.

Әлдекім: “Тәйт! Шығарма үнің!” — деді,
“Сен бір мал, бір бес байтал — құның” — деді.
“Шоқысын қарға-құзғын жүрегіңді,
Тырп етпе, жылама да, күнім!” — деді.

“Ойлама,— деді,— Күнді, сен — мал, күңсің,
Сөксем де, соқсам-дағы шыда, көн сен.
Шыдамасаң, қарсы “ләм” деуші болма,
Түншығып көз жасыңа көміл, өл сен!” —

Деді де сол әлдекім сылқ-сылқ күлді,
Сол күлу жүрегімді жүзге тілді.
Күйік кеулеп, жүрегім от боп жанды,
Жұбатуға сол кезде қайсың келдің?!

Ашу кернеп, уланып, жанып іштен,
Жалынған бәріңе де мен емес пе ем?!
Сол уақыт: “Бас жақсысы — пәлен ат!” — деп
Саудаласқан, ағекем, сен емес пе ең?

Сасык доңыз, жануар, жуан қарын,
Сататын малға тәңірін, иман, арын.
Тастагандай боламын жүз тілгілеп,
Кеткенде қайнап-ойнап ыстық қаным.

Сүйетін еркелетіп әжем, атам,
“Өмірінше жыла!” деп бердін батан!
Құшақтап, қысып, күрсініп жылай бердін,
Сарғайған сорлы болып бейшара апам...

Қысты күні боранды ұзын кеште,
Сорлының қасірет-зары сыймай ішке.
“Уһ!” — дегенде аузынан жалын шығып,
Қолына отыратын алып кесте.

Күрсініп, кестені алып тігуші еді,
Мөлдіретіп көз жасын төгуші еді.
Нәркес көз жасқа толып, шала шаншып,
Кестесін қайта тағы сөгуші еді.

Уф, алла! Жан болды ма бізден мұңлық?!
Дарига! Не көрмедік, не көрмедік?
Көргенше сонша қорлық, сонша зорлық,
У ішіп, отқа түсіп неге өлмедік?!

Өлмедік, зар еңіредік, сабыр еттік,
Шашатын алтын сәуле таңды күттік.
Көп күттік, сөгілдік те, соғылдық та,
Сатылдық та, тілекке ақыр жеттік!

Мынау ту кімнің туы — Әйел туы!
Енді әйел азат ұшқан көлдің қуы.
Улаған жанымызды сансыз жылдар,
Жойылды бүгінгі күн қасірет уы.

Анау таң кімнің тағы? — Әйел таны!
Бүгінгі күн шын азат әйел жаны.
Соқыр күрт, сасық доңыз, кет жолымнан,
Басар сені төгілген әйел қаны!

ҚАРЫНДАСҚА

Жібек мінез, жігері мол қарындас,
Жүрегінде у менен бал аралас.
Дүние өзгерді, көрмегелі көп болды,
Тәнірі берсін ашық бақыт, ұзын жас.

Қасиетті мақсат алып көңілге,
Таудай талаппен кіріп едің өмірге.
Ұзын жолда ор да, сор да кез келер,
Қарындасым, жасыма да, түңілме!

Өмір — өзен, аға бермек сылдырап,
Тұрып болмас жағасында жөн сұрап.
Қамыс бол да бетінде қалқып аға бер,
Аға алмасак, бір уақытта дерміз: “Қап!”

Сұм өмірде алданармыз, сүйерміз,
Айрылармыз сүйген жардан, күйерміз.
Қасірет басар, сарғаярмыз, өлерміз,
Көр құшақтап, бір күн кебін киерміз...

Аз өмірде ойын-қырын, көрдім жар,
Талай жандар дос та болды, болды жар.
Асты үс болып, топан неге баспайды,
Өзгеріссіз өмірде не қызық бар?!

Өзгеріссіз өмір сорға айналмақ,
Жүйрік жүрек сұр өмірде байланбақ.
Шын адам сол — ылғи шаттық жырымен
Жүрек қалай қуса, солай айдалмақ.

Мен — жыршы аған ешбір уайым білмейтін,
Қажу білмей, қолды көкке сермейтін.
Жігері мол қарындасқа өзіндей;
“Іс істелік, қане қолың бер”, — дейтін.

Өкпе сөзің қатты тиді жүрекке,
Бұдан былай есімде боп жүред те.
Аз өмірде ашыласу деген іс,
Ойла, күнім, келе ме екен ретке?!

Р... АЛЬБОМЫНА

Себеп не екен? Бастап мені таптыңыз,
Альбомыңызды алдыма әкеп тарттыңыз.
Мен даярмын, рақмет сізге, қарындас,
Ағаңызға көңілді іс арттыңыз.

Ай аппақ қой, Сізге өзім де айдаймын,
Арамдарға түнгі нажағайдаймын.
Адал ниет, ақ көңілді жан көрсем,
Жалындаймын, жадыраймын, жайнаймын.

Альбом — жүрек, уақыт жетпей ашпаңыз,
Құлып салып, берік бекітіп тастаңыз.
“Ашылам!” — деп аласұрар жас жүрек,
Белгілі іс! Бірақ одан саспаңыз.

Альбом — жүрек, тыныштықты қашырар,
Уақыт жетсе, өзі-ақ бір күн ашылар.
Жүрек сыры белгілі ғой, біраздан
Желі тынып, толқындары басылар.

Альбом — жүрек, көрінгенге берменіз,
Дос па, қас па? Бастан байқап тергеніз.
Дос орнына қас кіргізіп жүрекке,
Бір күндерде өкініште жүрменіз.

Альбом — жүрек, жақын достар қолға алар,
Таза жүрек оны оқып, толғанар.
“Мен жазайын, мен оқиын!” — деп алып,
Шимайласа, жүрекке лас жол қалар.

Альбом — жүрек, жақсы сақтай көріңіз,
Таза жүрек, меруерттей теріңіз.
Ескерісіп жүру үшін өмірде,
Қане, құрбым, қолыңызды беріңіз!

Ж...ҒА

Өмір — көпір, от үстінде салынған,
Дінгектері зәндем отқа малынған.
Қорқу білме, аяқтарың таймасын,
Ойнап қана өт, шарпу көрме жалыннан!

Қоңыз да бар, доңыз да бар түбінде,
Жоққа алданып, жаным, жерге бүгілме.
Болсын көзің көкте, үмітің алдында,
Бақытты бол, қасірет білме, күлімде.

Төменде ылғи түтін, сасық тұман бар,
Улы жылан, қорсылдаған қабан бар.
Талай жылан арбар, қабан қорқытар,
Қорықпа, арбалма, біріне де болма жар.

Өмір — зәндем, кара бұлтты кара түн,
Естімессің кара өмірде жылы үн.
Ұзын жолда арып, жасың төккенде
Жұбататын жақын жолдас, жарың кім?

Жақын емес ата-ана, туғандар!
Көз жасыңда олардың не ісі бар?
Соқыр олар, жанған жаның көре алмас,
Жыла мейлің, жан-күй отта, шегіп зар.

Жақын жан сол, жақын болсын жаныңда,
Табынсын ол тәңірі көріп, арына.
Ұзын жолда осындай жан ұшыратсаң,
Қарашығым, тезірек ал жаныңа.

Өмір — өзен, сылқ-сылқ күлер, сылдырар,
Қайда ағады, оның жөнін кім сұрар?
Аққан сумен біз де ағармыз, кетерміз,
Ағынға ермей, жағасында кім тұрар?

Өтер жылдар — қайғырармыз, күлерміз,
Өтер жылдар — сарғаярмыз, кеберміз.
Өтер жылдар — қартаярмыз, өлерміз,
Бірте-бірте құрып, шамдай сөнерміз.

Өтер жылдар — ұлғаярсың, өсерсің,
Өмір — көпір, қалайда оны кешерсің.
Өтер жылдар — ақын ағаң жоқ болар,
Рухым риза, мені есіңе түсірсең.

“Аз өмірінде көп уланған, көп сүйген,
Көп алдаған, көп жылаған, көп күйген.
Ақын ағам болып еді,— дегейсің,—
Жүрегіне өмір оғы көп тиген!”

Иіс шашып, жайнап тұрар түрлі гүл,
Гүл тербетіп кешкі, жылы, жібек жел.
Күнәсі көп жаны үшін ағанның
Сол уақытта, қарашығым, дұға қыл!

Әлі жассың, қайғы көрме, бара бер.
Сұм өмірдің күлін көрме, гүлін көр.
Тілегімді келтірем деп орнына,
Қарашығым, қане маған қолың бер!

Ф...ҒА

Он екі айдың еркетайы — Май келді,
Жұлдыздар да жымындайды, Ай күлді.
Қалың қардың құшағынан құтылып,
Сылдыр-сылдыр сылдырады, сай күлді.

Күн батқанда қарашы көк жүзіне,
Қызыл алтын сеуіп қойған ба өзіне?
Майдың айы — күн, жер-ана, баланың
Елжіресіп табысатын кезі де.

Бүлдіршін боп киінеді қара жер,
Қарап оған көкте анасы елжірер.
Мұны көріп, жақыны жоқ жолаушы
Күңіреніп, уһілеп жібек жел жүрер.

Өмір осы аяз қыспақ, қар көмбек,
Сәулесімен жерді сүйіп Күн келмек.
Бір қарасаң — бетін қара бұлт жауып,
Жайнап, ойнап тұрған көгің түнермек.

Біреу — бала, анасына еркелер,
Біреу — ана, баласы үшін жан берер.
Біреу сүйген, екіншісі сүйілген,
Жас жүрегі аласұрар, жас төгер.

Біреулер — дос, бір-біріне жақын жар,
Ылғи екеу жалғыздықтан шекпес зар.
Біреуі өлсе, екіншісі де өлмекші,—
Бір-біріне берік берген анты бар.

Өмір — заман. Жазы да бар, қысы бар,
Талай жанның туғаны бар, досы бар.
Тәңірінің дәрғаһынан қуылған
Жақыны жоқ, досы да жоқ кісі бар.

Көп туса да жапа-жалғыз туған ол,
Жалғыз жылап, бетін жаспен жуған ол.
Жұлдыз, Ай да, Күн де көрмей көгінде.
Жалғыз зарлап, жалғыз сағым қуған ол.

Бір гүл көрсе, шын елжіреп сүйген ол,
Гүл дегені у боп, жанып күйген ол.
Жаны бірге, ары бірге жан таппай,
Жас жүрегі күлден кебін киген ол.

Мен де жанмын, жапан түзде бір басым,
Жарым да жоқ, досым да жоқ, сырласым.
Аз өмірде көп алданып, у ішіп,
Көк түндерде төктім талай көз жасым.

Ессіз едім — аспанға өрлеп ұшқамын,
Хор дегенім жер болады құшқаным.
Күле кіріп, жан сырымды біліп ап,
Шыға беріп күніренеді достарым.

Жақын жан көп, ұғушы жоқ шын жанды,
Сенгіш жүрек талай сенді, уланды.
Туғаны жоқ, тұрағы жоқ жолаушы —
Жел болудан басқа маған не қалды?

Өтер жылдар — ұлғаярсың, өсерсің,
Белгілі бір жолға өмірде түсерсің.
Қуанарсың, қайғырарсың, жыларсың,
Ұзын жолда у да, су да ішерсің.

Көрерсің сен көптің келіп кешкенін,
Жоқтың бар боп, бардың, өліп-өшкенін.
Өтер күндер, күн батқан соң күніреніп,
Жібек желдің ақырын ғана ескенін.

Сол уақытта желге құлақ түргейсің,
Таныстарды еске алып, тергейсің!
Туғаны жоқ, тұрағы жоқ жолаушы —
Желге айналған мен екенім білгейсің!

ҒАЗИЗАҒА

Ғазизажан, қарашығым, бауырым,
Жолықтырып дұшпанның бір жауызын.
Сарғаямын, қараңғы үйде қамалып,
Ағаң сорлы көрді бейнет ауырын.

Ә дегенде ашу қысып жанып ем,
Ауыр ойлар басып, назаланып ем.
Мың бейнетпен ұзын күнді өткізіп,
Күнде ертең деп күте-күте талып ем.

Күндер өтті, жанды жеді абақты,
Қанды сорып, көтертпеді қабақты.
Желдей заулап ескен жүйрік жас жүрек
Көтере алмай қалды сорлы қанатты.

Жан бауырым, қарашығым. Ғазиза!
Қарлығашым, келдің ұшып, мен риза.
Сорлы ағанды сағыныпсың, ойлапсың,
Жылар ма едің жүрегіңе ой сыйса?

Сені көріп төбем көкке тигендей,
Маңдайыңнан, болдым иіскеп, сүйгендей.
Тәңірі жазса, сарғаймаспын, шығармын,
Күнәм жоқ қой қасіретте күйгендей.

Қалың қара бұлт арылып басымнан,
Тәңірі жазса, өш алармын қасымнан.
Жан бауырым, жыламашы егіліп,
Мен садаға мөлдіреген жасыңнан!

Іште жалын, көкіректе қайғы зор,
Аямастан өмір уын беріп тұр.
Сені көру — босанғанмен бір маған,
Еркетайым, анда-санда келіп тұр.

Жолықтырып дұшпанның бір жауызын,
Ағаң сорлы көрді бейнет ауырын.
Тәңіріден ерте-кеш те тілей көр,
Жан жүрегім, қарашығым, бауырым!

ЗУҺРА

Зуһра деген қыз бала,
Беті — алма, жүзі — Ай.
Саусақтары күмістей,
Сүмбіл шаш, көзі құралай.

Түн сайын көкке қарайды,
Ақырын үнсіз жылайды.
“Жарқырап жұлдыз болам!” — деп,
Жалынып көктен сұрайды.

Көз жасын көк көреді,
Тілегін тәңірім береді.
Бір түні ұйықтап жатқанда
Періште көктен келеді.

Тыныш жатқан сәбиді
Оятуға қимайды.
Жұмсақ, жылы ақ алмас
Қанатпен жүзден сипайды.

Көз ашқанша Зуһра қыз
Болды сұлу бір жұлдыз.
Жарқырап нұрын төгіп тұр,
Төкпейді бірақ нұр күндіз.

Ғазиза, сен де қарағым,
Жаксы оқып сабағың,
Сұлулыққа ұмтылып,
Тәңіріден тілеп, жас төгіп,
Сұра, жалын — Зуһра бол!

ЖАН ЖАРЫМДЫ БІР СҮЙЕЙІН ТҮСІМДЕ

Тұтқын болып тысқа шығып жүре алмай,
Зарықтым ғой, жан жарымды көре алмай,
Осы күнде алтын сәулем нағып жүр,
Қандай күйде, қайда екенін біле алмай.

Ойлай ма екен тұтқын жарын түн, күндіз?
Жүрек — жара, жасты ма екен қара көз?

Шашын жайып, түн үйқысын төрт бөліп,
Тілей ме екен жолықтыр деп тәңірі тез?

Зарлағаным кетті ме әлде далаға?
“Жар” дегенім әлде жапқан жала ма?
Ойыны — ойын, баяғыдай күлкісі,
Мені есіне еріккенде ала ма?!

Қиын болып түр көз жасын тыюым,
Қажытты ғой күндіз-түні күйюім.
Оның қалай ойлауында ісім жоқ,
Бұрынғыдан мың есе артты сүйюім.

Айрылам деп алып па едім есіме,
Амал қанша әзелдегі кесімге?!
Тәңір ием, үйқы берші тезірек,
Жан жарымды бір сүйейін түсімде!

ӘЙЕЛ

Қылмыстан жазып тәңіріге,
Қарсы келіп әміріне,
Қуылды Адам жұмактан.
“Қайт, — деген, — кара жеріне,
Бесігіне, көріңе!” —
Бұйрық болды бір хақтан.

Батпас жарық күні жоқ,
Періштелер үні жоқ,
Айнала — өлім тып-тыныш.
Өткелсіз биік тауы бар,
Есепсіз түрлі жауы бар,
Қараңғы көрдей қорқыныш.

Жерге түсті жалаңаш,
Көңілде — қасірет, көзде — жас,
“Кеш, тәңірі!” — деп сұрады.
Қорықты ма қатты жазадан,
Алда күр жалғыз азадан,
Зарлады, қатты жылады.

Жерге жалғыз зарығып,
Жұмағын көкте сағынып,
Жылады баспай өксігін.

Жасты көріп жаратқан,
Ыстык дария боп аққан,
Ашты рақмет есігін.
Жұмақтың жібек желінен,
Жайнаған мәңгі гүлінен,
Хош иісін анқытып.
Күміс кәусәр суынан,
Суының алтын буынан,
Бетінде нұрын балқытып.

Көктің батпас Күнінен,
Періштелер үнінен,
Жұмақта хорлар лебізінен,
Өз нұрынан нұр бөліп,
Сезгіш, сүйгіш жан беріп,
Махаббат, рақмет теңізінен —

Жаратты тәңірі әйелді,
Бастасын деп бар ерді,
Туралық, шындық жолына.
“Адаспассың, азбассың,
Тура жолдан жазбассың,
Ерсең деп мұның соңына!”

“Жұмақтан жырақ кеттім! — деп.
Кешілмес күнә еттім!” — деп.
Жылама, зарлап, налыма!
Жолбасшынан өрнек ап,
Сенің де көңілің болса ақ,
Жұмақ даяр тағы да.

Өтті заман. Жас кепті,
Қорқыныш, қатер, қайғы өтті.
Ұмытты адам алласын.
“Жауыздың жасы жалған!” — деп,
“Жауыздық оған арман!” — деп,
Жер жұтты ма уағдасын?

Кешегі әйел періште,
Адамды бастар ғарышқа,
Жүзі жарқын нұрлы айдан —
Еңіретіп күң ғып сататын,
Еріккенде ойнап жататын
Болды да қалды бір хайуан.

Енді ежелгі көркі жоқ,
Көргені қорлық, еркі жоқ,
Естисің бе зарлы үнін?
Бұл ісінді қоймасаң,
Әйелмен ылғи ойнасаң,
Жүрмесін көп боп бұл күнің!

3...ҒА

Жас күннен бірге ойнап, бірге өстік,
Бір жүріп, сабақты да бірге оқыстық.
Есейіп, бірте-бірте ес кірген соң,
Жақындық, арамызда артты достық.

Балалық махаббаты тамашада,
Қызарып ұялысып оңашада,
Бір сағат көрісе алмай тұра алмаушы ек
Көңілде бір бөтен ой болмаса да.

Жүрсек те жұрт көзінде жай таныстай,
Жақын бір тілдеспей-ақ, хат алыспай.
Көзге көз түскенінде қызарысып,
Бір ауыз сөз айтуға бата алыспай.

Жаз болса түнде ұйқы көрмеуші едім,
Түн бойы арып, шаршау білмеуші едім.
Есікті ақырын ашып тұрғаныңда,
“Шық, жаным, берірек кел, Мен!” деуші едім.

Кетуші ек қол ұстасып тура көлге,
Дуылдап жанған бетті ұстап желге,
“Жаным!” деп алма беттен сүйгенімде
Қызарып қараушы едің төмен, жерге.

Қытықтап жас жүректі ойнап жас қан,
Дірілдеп тұрушы едік жанша сасқан.
Мөлдіреп көздеріміз айрылыса алмай,
Ағарып ақ жібектей атса да таң.

Қосылған жас күнімнен жарым едің,
Сүйікті анық досым, жаным едің.
Алысқа, ұзақ жолға шыққанымда
Сарғайып, мені күтіп қалып едің.

Талпынып, өнер іздеп шетке кеттім,
Кеткенде, аз күнге емес, көпке кеттім.
“Жолдағы жарым қашан келеді” — деп,
Сен сорлы күте-күте қасірет шектің.

Мақсатқа жүре бердім арып-талмай,
Ел-жұртым, сен сәулемді есіме алмай.
Жалғанда дұшпан сөзі жаман екен,
Дариға, болсам керек ұмытқандай.

Шет жерде жалғыз басым сандалыппын,
Сағымды мөлдір су деп малданыппын.
Бағасыз саф алтын деп мысқа ұмтылып,
Жасықты асыл көріп, алданыппын.

Сен сорлы қайғы басып, қасірет шегіп,
Егіліп екі көзден жасың төгіп.
Ақырында ауруға үлкен айналыпсың,
Сарғайып күздігүнгі гүлше солып.

Әуре боп опасы жоқ көңілменен,
Мен кеттім, дегендей-ақ: “Түңіл менен”.
Сонда да үміт үзбей қарай-қарай,
Жан досым, қоштасыпсың өмірменен.

Мен бейбақ тап сол кезде шетте жүрдім,
Есімде еш нәрсе жоқ, ойнап-күлдім.
Бұл күнде қалың ойлар, қайғы басты,
Жан жарым жоқ екенін жаңа білдім.

Алыска неге кеттім, елге кетпей,
“Жан жарым, жаныңдамын!” — дерге жетпей?
Жүрегің жанып, қасірет тартқаныңда
Көл қылып көзім жасын бірге төкпей?

Жан досым, бақытсызбын, бара алмадым,
Бакылдық ауызыңнан ала алмадым.
Көз жасың, қасіретіңе мен кінәлі ем,
Дариға, кешу сұрап қала алмадым.

Өткен күн жеткізбейді, ол бір тұлпар,
Алдымда, тірі болсам, талай күн бар.

Кейде у, кейде кәусар суын беріп,
Жанымнан жылжып ақырын өтер жылдар.

Жолығар ұзын жолда талай адам,
Сұлу да, сүйкімді де, жақсы-жаман.
Іш өртеніп, жүрегім шын елжіреп,
Дәл сендей баска жанды сүю арам!

АНАМА

Өмірімнің қап-қараңғы түнінде,
Еш не білмес түсім бе, я өңім бе?
Оң менен сол, от пенен су айырмас,
Күшсіз, әлсіз есім білмес күнімде,—
Құшағына алдың, сүйдің сен, анам,
Ренжу жоқ, барлық сөзің: “Жан балам!”
Ыстық-суық, желге-күнге тигізбей,
Асырап, сақтап, болдың, анам, баспанам.
Түнде тұрып, түн ұйқыңды төрт бөлдің,
Тыныш ұйықтасын деп аз сөйлеп, аз күлдің.
Ынырансам, я қарным аш, я тоңған
Екенімді ойламастан тез білдің.
“Жаным — дедің,— қарашығым, құлыным”,—
Сүйдің, қыстың, дедің: “Тәтті қылығың!” —
Қаз-каз тұрсам, езу тартсам, құласам,
Я жыласам — бәрі жақты қылығым.
Жаным анам — жібек тілді, ақ көңіл,
Жазу болып, шегер болсам ұзын жол,
Шет жерлерде теріс жолдан сақтарға,
Жан балаңа ақ батаңды бере көр!..

ТҮС

Жарық сәуле, Айды, Күнді көрмеймін,
Жарты өлік, толық өмір сүрмеймін.
Қуанышты, азат жүрген халықтың
Не істегенін, не дегенін білмеймін.

Қор болды ғой қалың қайрат, есіл күш!
Абақтыда қолдан келер қандай іс?
Ұйқы тілеп, көзді зорлап жұмамын,
Амал қанша, жұбанышым жалғыз түс.

ҚАРАҢҒЫЛЫҚ ҚОЮЛАНЫП КЕЛЕДІ

Қараңғылық қоюланып келеді,
Пеш ішінде шок ақырын сөнеді.
Күлімсіреп жанымдағы жас бала
Қызық көріп сөнген шокты үреді.

Шок үстінен кішкене ұшқын ұшты да,
Біразырақ шок қызара түсті де,
Дереу сөніп, тезірек күлге айналды,
Астындағы ыстық күлді құшты да.

Пеш ішінде шок ақырын сөнеді,
Сөнген шокты үріп, бала күледі.
Ой басты ма? Әлде көзім талды ма,
Мөлт-мөлт етіп көзіме жас келеді.

САРҒАЙДЫМ

Сарғайдым күннен-күнге қуат кеміп,
Қалың ой — кара жылан жүректі еміп.
Ақырын бітіп барам жанған шамдай,
Көзіме ыстық жастар мөлт-мөлт келіп.

Апырм-ай, ауыр болды-ау күнді өткізу,
У жұтып, айдан ұзын түнді өткізу!
Қозғалып, сөйлеп, ойлап, тірі жатып,
Өлем деп жас өмірден күдер ұзу.

Соғасың жиі-жиі, жүрек, неге?
Соққанмен жандана ма солған дене?
Сары су денені улайды тамырларда,
Тазартып енді оны қан етем деме.

Қалмады көздің нұры, көрге айналдым,
Қараны — ақ, ақты — кара дерге айналдым.
Алмадай пісіп тұрған екі бетім
Қуарып, қаны қашып, күлге айналдым.

Жайылды бар денеме уы дертгің,
Мінекей, екі ай болды жалын жұттым.
Күндіз — Күн, түнде күміс Ай көрмеймін,
Дарига, жаным азат, денем тұтқын.

Барады күннен күнге азап асып,
Өлім түр анадайдан қойнын ашып.
“Қинала түссін әлі!” — дегендей-ақ,
Аяғын күлімсіреп, санап басып.

Жасаған! Тез алатын ажал жоқ па?
Қинама, тез өлейің, ұшыр оққа.
Шыжылдап дене, шырқырап жан берейің,
Жалыны көкке шыққан түсір отқа!

ЖЕЛ

“Тәңірі ием, атпады ғой таңың!” — деп,
Күніреніп жатыр тұтқын уһілеп.
Естіледі терезеден темірлі,
Тұрса керек тыста жүйірік жел гулеп.

Байқаймын: жел ұзақ жолда жабыққан,
Қасірет басып, Сарыарқадан тарыққан.
Алып келсе керек ауыр аманат,
Абақтыдағы азаматқа зарыққан.

Терезеден үйге кірмек болады,
Аманатты қолдан бермек болады.
Жол бермеген қатты қара темірді
Ызаланып, зуылдап кеп ұрады.

Үй сілкініп, құлағандай болады,
“Жіберші!” — деп сұрағандай болады.
Қуат кеміп, қажыған соң жүйірік жел,
Өксіп-өксіп жылағандай болады.

Дене күйіп, желге құлақ саламын,
Жанып жүрек, көзіме жас аламын.
Жібермейді қара темір қайырымсыз,
Еркін дала, Сарыарқамның сәлемін.

“Тәңірі ием, атпады ғой таңың!” — деп,
Күніреніп жатыр тұтқын уһілеп.
Естіледі терезеден темірлі,
Тыста соғып жел үілдеп түр гулеп.

САҒЫНДЫМ

Абақтыда айдаң, күннен жаңылдым,
Сарғайдым ғой, сар даламды сағындым.
“Қарашығым, құлыным!” — деп зарлаған
Алыстағы сорлы анамды сағындым.

Жатқан үйім — қабырғасы кара тас,
Жарық сәуле, жылы күнге жаны қас,
Ауыр иіс. ылғи кара көленке.
Ерте-кеш те, күндіз-түні арылмас.

Тапал, салқын, тым қараңғы үнгір тар,
Есігімде мықты кара құлып бар.
Кіп-кішкене терезелер темірлі,
Мұндай үйден кімге естілер ащы зар!

Алтын Күнді, кара жерді сағындым,
Жан жолдасым — жүйрік желді сағындым,
Асау тайдай еркелетіп өсірген
Ағайынды, туған елді сағындым.

Әлдеқайда Күн шығады. батады,
Сорлы тұтқын күніреніп жатады.
Қарар болсаң терезеден темірлі,
Көздеп тұрған күзетшілер атады.

Ас бола ма сасық сорпа, кара нан?
Алма бетте қалмады ғой тамшы қан.
Қоңырау қағып оятады ақырып,
Тым болмаса сібірлеп те атпай таң.

Бостандықта өткен күнді сағындым,
Желдей зулап кеткен күнді сағындым.
Жыл құсындай ұшсам, қонсам ерікті,
Ойдағыны еткен күнді сағындым.

Абақтының айға баға күні ұзақ,
Жанды жейтін жылға баға түні ұзақ.
Ескі мола дән дыбыс жоқ, тым-тырыс,
Тық-тық басып күзетші жүр жалғыз-ақ.

Қара жылан — қалың ойлар қаптады,
Шыбын жаным барар жерді таппады.

Ойлар жейді жас жүректі жегідей,
Тәңірі ием, таңың-дағы атпады!

Ойыны бір құрдастарды сағындым,
Тілегі бір жолдастарды сағындым.
Келешекке бірге жоспар құрысқан,
Сырласатын жан достарды сағындым.

Уға толды жас жүрегім, жабықтым,
Таныс дауыс ести алмай зарықтым.
Не дегенін, не істегенін біле алмай,
Қоры болдым ғой азат жүрген халықтың!

Құшақтарға жанымда жоқ жақын жан,
Басқа шапшып мазаны алды ыстық қан.
Жалындаған жас жүрекке не пайда,
Дене күйіп, бір жатып, бір тұрудан?

Жүрегіме жақын жанды сағындым,
Жібек мінез, ақық жарды сағындым.
Айрыларда күншығыстан ағарып,
Ақ жібектей шапақ таңды сағындым.

Не көрсем де алаш үшін көргенім,
Маған атақ ұлтым үшін өлгенім!
Мен өлсем де, алаш өлмес, көркейер,
Істей берсін қолдарынан келгенін!

Қалың елім, қалың қара ағашым,
Қайраты мол айбынды ер, алашым!
Өзі-ақ құлар, сырың берме, сабыр қыл,
Ақымақтар байқамаған шамасын.

Қазағымды, қалың елді сағындым,
Сарыарқамды — сайран жерді сағындым.
Балдай бұлақ, мөлдір күміс көбікті,
Арқадағы айдын көлді сағындым.

Қуанышта: “Әй сені ме!” — дегендер,
Күйініште мен үшін уайым жегендер.
Құтылу қиын, басқан адым аңдулы,
Тізіп қойып ертеңді-кеш түгендер.

Тәңірі не, өзін алшы панана,
Тас бауырлар зарға құлақ сала ма?!
Баласынан тұтқын болып сарғайған
Кім жеткізер сәлемімді анама?

Абақтыда айды, күнді жаңылдым,
Сарғайдым ғой, сар даланы сағындым.
“Қарашығым, құлыным!” — деп зарлаған
Алыстағы сорлы анамды сағындым!

ЖЕЛ

Жел — тым тентек бір бала
Жан сүйгені — сар дала,
 Дамыл алмай жүгірер,
Ерні өтірік қыбырлап,
Сыр айтқан боп сыбырлап,
 Кейде өгіз боп өкірер.

Желге еш нәрсе тең емес,
Тау да жолын бөгемес,
 Сақ-сақ күліп секірер.
Жүйрік желім тым сотқар,
Біреу бетін жапса егер,
 Әдейі бетке түкірер.

Мазасы жоқ жел ерке
Оянып ап тым ерте
 Жорғалай басып кетеді.
Тыныш жатқан түс көріп,
Көлдің бетін кестелеп,
 Оны әуре етеді.

Кәрі орманды оятып,
Бірдеңе деп жұбатып,
 Жымнып күліп өтеді.
Жұрттан ойын жасырып,
Алқынып өзі асығып,
 Қарақат көзге жетеді.

Дем ала алмай асығып,
Күрсініп ауыр, бас ұрып,
 “Саған, сұлу сәулеге

Келдім ұшып, ғашықпын,
Бір сүйеге асықпын,
Мойның бүр мендей әуреге!” —

Дейді де сүйіп көзінен,
Шашы, алма жүзінен,
Қол жіберді кеудеге.
Бақыттысың, еркежан!
Уа, дариға, жасаған,
Жел емеспін мен неге?!

БАЛАНЫҢ ҚАБІР ТАСЫНА

Қайғырмаңдар бұл сәбиді өлді деп,
Жас қызыл гүл мезгіл жетпей солды деп.
Бақыты жоқ сорлы ата-ананың
Жанар-жанбас шамшырағы сөнді деп.

Өлгені емес, жерді тастап кеткені,—
Шын бақытқа ерте бастан жеткені,—
Ізгі оймен жайлы жаннат төрінен
Орын алып Ата-анасын күткелі!

ӨМІР

Адамға берген тәңірі өзі аз өмір,
Бұйрығы: “Жаса-дағы, жерге көміл!”
Бірде мұз, бірде жалын, бірде дауыл,
Құбылған өмір — сынап, бейне көңіл.

Жайнаған жаз көреді адам алдын.
Өткен күн — көңілсіз күз желді, салқын.
Қуаныш қайғыменен қатар жүрмек,
Болмайды толық минут жүзі жарқын.

Інгәлап, аузын ашып жылап түсер —
Төменге биік таудан құлап түсер.
Денесін дал-дұл кылар қия тастар,
Шұқырға сол жылаумен сұлап түсер.

Дуа етер — сорлы адамды әуре етер,
Көз ашып-жұмғанынша жоқ боп кетер.
Қылғанша әуре-сарсаң сорлы құлды,
Тәңірі ием, жаратпасаң онда нетер?

ӨМІР

(Екінші өлең)

Мана көкті қаптап еді кара бұлт,
Күн күркіреп қорқытып, ұшырып құт.
Көк тұнжырап, мұңайып, қабақ жауып,
Көз ашқанша аспанда жаркылдап от.

Бұрқыратқан екпінді дауыл еді,
Сабап күйған жиіркеніш жауын еді.
Қорқып-сасып жан-жануар есі шығып,
Бәрі-ақ іздеп баспана тауып еді.

Бұлт айықты, көк жүзі болды ашық,
Бар нәрседен қайғы-мұң кетті қашып.
Күн сәулесі жер жүзін құшақтады,
Қосылуға қашаннан болған асық.

Бейне алтындай көкте бұлт тұр ғой жайнап,
Енді жел жоқ мазалар оны айдап.
Жанға рақат гүлдерден хош иіс аңқып,
Жан беріп кең далаға құстар сайрап.

Өмір осы — бірде ол болар бұлтты,
Қатты желді, дауылды, кейде отты.
Құрып дымың, қайғырып жас төгерсің,
Бұлт ашылар — қайғының бәрі бітті.

ТОЛҚЫНДАП ОЙНАП

Толқындап ойнап, құтырып,
Көбігін шашып, өкіріп,
Шапшып көкке лепіріп,
Қаракөк өмір дариясы,
Сақылдап күліп, “Кел!” — деді,
Келіп ем, кешу бермеді.
“Не керек, — деп тергеді, —
Сарыарқаның сарбазы?” —

Жас балапан жүрегім,
Десе де табам керегің,
Көріп теңіз тереңін,
Қайғыға батты тұнжырап.

Алтын үміт үзілді,
Тәтті қиял бұзылды,
Көкке тіктім көзімді,
Жұлдыздардан жол сұрап.

Көгінде бір — қаракөк,
Тұңғық теңіз, түбі жоқ,
Ойнап тұрған көзі көп,
Не деп жауап береді?
Көк — бір дария қаракөк,
Жұлдыздан әлі жауап жоқ,
Іште жалын, жүрек — шоқ,
Дариға, жаным өледі.

САҒАТ

“Шық-шық!” — деп соғып тұр
Токтаусыз бұл сағат.
Дүниеде неғып тұр
Адамзат — бір сағат!

Сорлы адам туғанда
Сұм жалған көңілі шат.
Көз ашып тұрғанда
Көрінер оған жат.

“Шық-шық!” — деп жүз шытар,
Есіктен кірместен.
Сорлы адам тез жытар,
Дән рақат көрместен.

Мінекей бұйырып тұр
Бұл саған деп: “Шық-шық!”
...мойның бүр,
Сен де шық, сөзін үк!

АУРУ

“Дәрігер, дәрі, баксы!” деп,
Алмаңдаршы мазаны.
“Тірліктен өлім жақсы!” деп,
Сұраймын өзім қазаны.

Дене ауырса, дұрыс-ақ,
Дәрігер, баксы ем қылар.
Жан ауырса, ойлап бак,
Жанға емді кім қылар?

Уланды жүрек, жан күйді,
Ішім толған қызыл шоқ.
Не себептен, тәңірі ие,
Денеге ем бар, жанға — жок?!

ЖҮЛДЫЗДАРҒА

Көктің сансыз көздері,
Алдамаңдар ойнақтап.
Шақырғанмен бара алман,
Бұлт, тез шық та, бетін жап!

Қара жерден кете алмас
Мен бір сорлы байлаулы:
Жердің жауыз желімен
Ерсіл-қарсыл айдаулы.

Амал не көнбей? Сонда да
Бір өкпем бар аллама:
Сезгіш жүрек, ұшқыр жан
Неге бердің пендене?!

Жаратқан соң жерден сен,
Берсеңші жердей тыныш жан.
Болар іс болды. Сұраймын:
Не дейді, білдір, бұл аспан?!

ЖАЗҒЫ ТҮНДЕ

Судай сұлу кара көз,
Сүйгеніне берген сөз.
Белгілі жерден табылмақ,
Қаранғы жаздың түнінде.

Жатқызып тегіс үй ішін,
Қысып сүйді сінлісін.
Сырлас тете бауырдан
Айрылу жеңіл ме?

Алдыңда алтын бағың бар,
Жолдасың — шын сүйген жар.
Баққа аяқты батыл бас,
Күрсінбе, сұлу, егілме!

Буыныңнан хал кетіп тұр,
Тыста жарың күтіп тұр,
Ақ көйлегің көлбендеп,
Шық тезірек. бөгелме.

Шыққанда қорқып, сасқанын,
Дірілдеп түсін қашқанын,
Асығып күткен жарыңа
Білдірме, сұлу, күлімде!

Мініп жігіт жүйрігін,
Тұмарлап кекіл-құйрығын
Іңірден келіп күтіп тұр,
Серттен таяр ерің бе?

Жігітте арман қалды ма,
Алды жарын алдына.
“Шүү” деп шауып жөнелді,
Бір қолы сұлу белінде.

Ақ көйлектің етегі
Көтеріліп кетеді.
Орынсыз жерде ойнайтын
Тым жеңіл гой желің де.

Жігіт жарын құшады,
Қолдан тізгін босады.
Сенді саған екеуі,
Енді, жүйрік, сүрінбе!

Жетсін жастар ауылға,
Ұрынбасын жауынға.
Алдарында бір-ақ бел,
Таң! Тұра тұр, білінбе!

КӨКШЕТАУ

Аспанменен тірескен
Тәңіріменен тілдескен
 Көкшетауым біп-биік.
Қою қара көк бұлт
Жайнап, ойнап, құлпырып,
 Көкшетауды тұр сүйіп.

Көкшетаудың көзі жас,
Ылғи мең-зен, айнымас
 Қалың тұман мұнардан.
Инелік өтпес жіп-жиі,
Оқтан тұзу тал бойы
 Қарағайға оралған.

Әлдеқайда, биікте
Төніп төмен — киікке
 Қанды көзді қыран жүр.
Мен де Мұса болар ем,
Тілдестірсе тәңірімен,
 Көкше маған болып Тұр.

Құшам Мұса аяғын,
Өлеңім — ізгі таяғым,
 Көкшеге мен де шығамын.
Аяк басып Арсыға,¹
Жүгіріп барып қарсына,
 Тәңірінің тілін ұғамын.

ТОЛҚЫН

Толқыннан толқын туады,
Толқынды толқын қуады,
 Толқынмен толқын жарысад.
Күніренісіп кеңеспен,
Бітпейтін бір егеспен
 Жарысып жарға барысад.

Толқын мен толқын сырласып,
Сырларын еппен ұрласып,
 Толқынға толқын еркелеп,

¹ Арсы — мұсылмандық ұғым бойынша алланың тағы.

Меруерт көбікке оранып,
Жыландай жүзге бұралып.
Жарға жетер ентелеп.

Ерке бала былдырлап,
Сылдыр, сылдыр, сылдырлап,
Толқынды толқын қуады.
Күміс кәусар суымен,
Суының алтын буымен
Жарының бетін жуады.

Мөлдіретіп көз жасын,
Жасымен жуып жартасын,
Сүйіп сылк-сылк күледі.
Жылағаны — күлгені,
Күлгені оның — өлгені,
Жылай, күле өледі.

Сылдыр, сылдыр, сылдырлап,
Бірінің сырын бірі ұрлап,
Толқынды толқын қуады.
Жарына бал береді,
Береді де өледі,
Өледі толқын, тынады.

ҚАЙЫҢ

Қайғылы қайың!
Аяныш жайың.
Сыбырлайсың,
Дірілдейсің.
Еңкейесің,
Күбірлейсің.
Ызғарлы жел
Сокқан сайың.

Үскірік аяз
Болғандай аз,
Қар да басқан
Кебінге ұсап.
Сүйекке өтер
Суық күшак...
Қашан, қайың,
Жетеді жаз?

Суға қанып,
Жапырақ жарып,
Күн болар ма
Шайқалатын?
Жылы желмен
Жайқалатын?
Құс даусына
Құлақ салып...

Қайғылы қайын!
Қалың уайым
Басқан сені,
Жазды ойлап.
Түр үскірік
Боран ойнап...
Жасыңды исін
Бір құдайың!

ҚЫСҚЫ ЖОЛДА

Қараңғы түн, сар дала,
Көрінбейді айнала.
Боран соғып түр борап,
Жолды басқан күр сорап.

Астымдағы жануар
Құлағын қайшыландырып,
Зорға борт-борт желеді.

Ызғарлы жел долданып,
Екі пінен дем алып,
Ішін тартып, оскырып,
Кейде қатты ыскырып,
Андай ұлып бір мезгіл,
Екі санын шапақтап,
Біресе сак-сак күледі.

Кейде кенет баяулап,
Жер бауырлап, жаяулап,
Аузы-басы жыбырлап,
Асып-сасып, сыбырлап,
Жерді жапқан кебінді
Сүйіп ақырын құшақтап,
“Әпсүн”¹ оқып, үреді.

¹ Иманын үйіру.

Барады үдеп бұл боран,
Жанымда жоқ тірі жан.
Тоңазыды денем де,
Адаспай дұрыс келем бе?
Қорқып жүрек ойнайды,
Көз алдыма елестеп,
Әлденелер келеді.

Боранын тәңір ашпады,
Жол білінбей бастады.
Көрінген бір жарық жоқ,
Босансиды Қаракөк...
Сар далада адасып,
Суық кебін жамылып
Қаларын, кім біледі?

ЖАЗҒЫ ЖОЛДА

Дала. Дала. Сар дала!
Жапан түзде бір кара.
Келем жалғыз, жаяумын.
Жаныма ерген жолдас жоқ,
Төрт жағым дала — жер де көк.
Жылауға да таяумын.

Шілде. Оттай ыстық күн,
Дала — өлік. Жоқ бір үн.
Жер де жатыр түншығып.
Жол жыландай иірілген,
Шаң ерініп, үйірілген.
Ешбір леп жоқ, тып-тымық.

Көкте жалғыз бұлт жоқ,
Көктің түсі қызғылт көк.
Дүниені тылсым билеген.
Ыңыранғандай әлдекім,
Жылай ма екен әлде жын?
Перілер ме күйлеген?

Созылып ұйықтап бел жатыр,
Төсін керіп көл жатыр,
Тыныш, тәтті түс көріп.

Суға — айнаға қаранып,
Салкынша леппен таранып,
Қамыс та түр тербеліп.
Толқынға толды төрт жағым,
Әлде жүзген бұл сағым
Көл ме? Көшкен шаһар ма?
Мүз көк темір киініп.
Найзасын кокте үйіріп,
Әскер жауға шабар ма?
Ақ бұлттар түр жусап,
Күңіренеді жер сусап,
Алыстан ақырын Күн күлер.
Қызыл жүзді гүлдерді,
Бұраңдаған белдерді
Сүйемін деп күйдіретер.
Айнала — өлім, ешбір үн...
Жапан түзде жалғызбын.
Перісі неге келмейді?..
Денесі аппақ жалаңаш,
Көкпеңбек көз, сары шаш
Сақ-сақ неге күлмейді?
Сыбдыр-сыбдыр жүргендей,
Сылқ-сылқ қана күлгендей,
Көрінбей неге билейді?!
Жібектей жетпіс оралып,
Жыландай жүзге бұралып,
Бетімнен неге сүймейді?!
Жол жыландай иірілген,
Шаң ерініп үйірілген,
Ешбір леп жоқ, тып-тымық.
Аңсап есім жия алмай,
Көзімнің жасын тыя алмай,
Өлсем екен тұншығып!

ЖАЗҒЫТҰРЫМ

“Болды, міне, дәл алты ай,
Жаттың ұйықтап, еркетай.
Ұйқың қанды, түр, қозым,
Аш көзінді, жұлдызым!” —
Деп маңдайдан ақырын
Жұмсақ жылы сәулемен
Сипап жерді Күн күлер.

Аяктарын көсіліп,
Еркеленіп, есінеп.
Жер — нәресте жас бала
Жаңа оянып жатқанда
Жұмсақ ыстық бетінен
Тәтті ғана сүйісеп деп,
Күбірлеп жылы жел жүрер.

Дамыл алмай жылар қар,
Ақ шымылдық ашылар.
Сылқ-сылқ күліп сылдырлап,
Бірдеңе деп былдырлап,
Көрінгеннен шүйінші
Сұрайтын жас баладай,
Асығып сулар жүгірер.

Керіліп ерке жер тұрар,
Мөлдір сумен жуынар.
Үлде менен бүлдеге,
Түрлі түсті гүлдерге.
Ши жібекке оранып,
Қарағанда көз тоймас,
Бүлдіршіндей киінер.

Көріп сұлу баласын,
Көз ішінде қарасын.
Қуанып, тасып жүрегі
Қысып ыстық сүйеді.
Ұзын күнде ару жок,
Періштем деп айналып,
Алтын ана Күн жүрер.

Мұны көріп бұлттар,
Күніреніп етер зар:
“Біздерде алтын ана жок,
Қысып сүйер бала жок,
Тұрақ та жоқ белгілі!” —
Деп тұнжырап күрсініп,
Әлсін-әлсін жас төгер.

ЖАЗ КЕЛЕДІ

Жел жалығып, хал жиып,
Қалғып қана тербелер.

Жұмсақ қана жымнып,
Жібек қанат жаз келер.

Көк алтынға көмілген,
Ауаға алтын себілген.
Алтын емес себілген,
Жаздың шашы төгілген.

Әне, ерке жаз келер,
Ал, балалар, қарандар.
Ойнап, алтын шаш берер,
Ал, балалар, тарандар.

Қайғылансын, күрсінсін!
Енді ұзамас, ерір қар.
Еркетай жаз бір күлсе,
Күлмей шыдап кім қалар?

Сұлу жаздың лебізі
Қар түгіл, мұзды балқытар.
Көл, өзенін, теңізін
Ойнатар, бәрін шалқытар.

Төл үйдегі үйшікті
Таста, бала, белді бу.
Белден батып күртікке
Енді ізде қызыл су.

Баланы күміс дауыстан
Кім тоқтатар, кім тыяр?
Ерке жаз да алыстан
Жұмсақ қана жымияр.

Қара көз, таста кестенді.
Үйде отырып қуарма.
Тысқа шығып-кіргенде
Екі бетің — екі алма.

Дертін болса жүректе,
Төкпе жас көзден, аһ ұрма.
Жеткізер анық тілекке,
Шық та жазға сыбырла.

Жұмақ нұрлы жаз келмек,
Алтын жүзді, алтын шаш.

Ағаштар акырын теңселмек,
Жанды-жансыз бәрі мас.

Күн батқан соң қатқак боп
Қуанғанда ессіз қар,
“Жаз келеді, жаз, жаз!” деп,
Жымындайды жұлдыздар.

Алтын сәуле түр сүйіп,
Жел маужырап тербелер.
Жұмсақ қана жымып,
Жібек қанат жаз келер.

СЕҢ

Сары аяз — сүйген жар
Қайырылмай кеткен соң;
Қайратсыз қалың қар
Жылаумен біткен соң.

Жел сипап, Күн күліп,
Мазак қып сүйген соң;
Боларын бір сұмдық
Ішінен түйген соң.

Қалың мұз көрленіп,
Қара көк түс алды.
Еруге арланып,
Кетпекке ойланды.

Бұзыла-жарыла
Антұрған аптықты.
Өзеннің жарына
Асығып соқтықты.

Барында шамасы
Суыққа қашпақшы.
Мұз теңіз — анасы
Құшағын ашпақшы.

Өткен соң жаз алты ай,
Ашуын жимақшы.
Өзенді еркетай
Ойыннан тыймақшы.

Қалын мұз қара көк,
Ойлама күр бекер.
Суыққа жетем деп,
Ыстық күн ерітер.

ЖИІЛЕНДІ ҚАРА ОРМАН

Жиіленді қара орман,
Қарағай, қайын аралас.
Мәңгі мылқау кәрі орман,
Көктегі күнмен шамалас.

Аппақ кебін бүркеніп,
Мылқау орман түс көрер.
Жел аза боп, өртеніп,
“Әпсүн” оқып үшкірер.

Мәңгі мылқау кәрі орман
Былқ етпейді, түс көрер.
Жел мінезді ессіз жан —
Маған түрлі ой келер.

Ұйқтасам мен орман боп,
Тәтті-тәтті түс көріп.
Бетімнен тұрса жел жүріп,
“Әпсүн” оқып үшкіріп.

МАХАББАТ НЕ?

Махаббат — бір тікенек,
Жүрекке барып кадалар.
Бақытсыз ғой бұл жүрек,
Тамшылап одан қан ағар.

Тез жазылмақ бұл жара,
Бал тілімен сүйсе жар.
Сүймесе жүрек, дариға,
Өлер жүрек, қансырар.

Махаббат — бір тәтті у,
Ішер жүрек, болар мас.
Дүниедегі у мен шу
Мас жүректі оятпас.

* * *

Махаббат — бір тәтті у,
Ішер жүрек, төгер жас!

ШЫЛЫМ

Қолда шылым,
Тартып, күлін
 түсіремін табакка.
Кейде ұмытып,
Түтін жұтып,
 жіберемін тамакка.

Өмір — бұлақ,
Үміт — құрақ,
 жүзейін деп түсемін.
Дәл түсерде,
Су кешерде,
 ұмытып су ішемін.

Кейде ұмытып,
Түтін жұтып,
 шашаламын, жөтелем.
Өмір — құрақ,
Үміт жырақ,
 у ішемін де өлем!

АЛЕКСАНДР БЛОК

Александр Блок —
Мәңгі жас жүрек
 Үмітін бір үзбеген.
Батып алтын ойға,
Талмай карап Айға,
 “Әдемі әйел” іздеген.
Көрінер деп күнде,
Табылар деп түнде,
 Шарқ ұрудан талмаған.
Александр Блок —
Мәңгі жас жүрек,
 Қай жерге ол бармаған?
“Әдемі әйел” — идеал,

“Әдемі әйел” — бір қиял,
Блоктың басын байлаған.
“Әдемі әйел” — бір гүл,
Блок — бір бұлбұл,
Блок — бұлбұл сайраған.

Сайраған Блок,
Ойнаған жүрек —
Кейде үміт, кейде зар.
Өтеді өмір,
Бітеді жыр,
“Әйелден” бірақ жоқ ошар.

Күндерде бір күн,
Түндерде бір түн
Улы балды бітті жыр.
Төсекте Блок
Көз ашып көреді,—
Алдында бір кемпір тұр.

“Әдемі әйел” — идеал,
“Әдемі әйел” — бір қиял,
Идеал, қиял — бір сағым.
Жанады жүрек,
Жылады Блок,
Көріп сөнген шырағын.

“Әйел” — идеал,
Кемпір — ажал
Түр Блокқа үніліп.
Сөнді енді өмір,
Бітті енді жыр,
“Әйел” қалды жыр болып.

...АЛЬБОМЫНА

Өтеді өмір —
Жүрекке шер байланды,
Өтеді өмір —
Жүрек көмірге айналды.
Өтеді өмір,
Бітеді жыр. Жүрек — күл.
Жырсыз жырау,

Тиіп кырау — солды гүл.
Бұлбұл гүлсіз,
Бұлбұл үнсіз — жай бір күс.
Айсыз, Күнсіз,
“Түлсіз”, үнсіз — өмір бос!
Бота көздім,
Жібек сөздім ғарышқа
Кетті ұшып,
Зарды құшып алысқа.

Қалдым жалғыз,
Тірі жансыз, күңіренем.
Шер шешемін,
Кеңесемін мұңменен.
Досым жырақ,
Сөнді шырақ. Сөнемін.
Сөнеді Ай,
Мен де ұзамай өлемін.

Батады Ай,
Батады Ай. Мен батам.
Кірсіз Айым,
Еркетайым, ақ батам:
Өмір — сағым:
Сен, қарағым, сағым қу,
Сағым сумен,
Алтын бумен жаның жу!

Өмір — дала,
Сен бір — бала, сайран ет,
Гүлдер жиып,
Сәуле сүйіп, ойнап өт!
Қырға шықсаң,
Тілін ұқсаң, жел жылар.
Жер жыламас,
Жел жыламас, ел жылар.

Күні батып,
Қайғы батып, ел жылар.
Ерке бала,
Сен де жыла, шегіп зар.
Жоқ, жылама,
Зар сұрама, күл, Күнім!

Ой деген не?
Оны білме, сен, гүлім!..

Мен де жас ем,
Мен де мас ем, жел едім.
Өтті өмір,
Жүрек — көмір. Өлемін...

АЛДАМШЫ ӨМІР

Алдамшы өмір ылғи ғана у береді,
Өмір шіркін шамдай ақырын сөнеді.
Қара қайғы қалыңдады тым бүгін,
Мөлт-мөлт етіп көзіме жас келеді.

Өмір шіркін шамдай ақырын сөнеді,
Алтын үміт тотығады, өледі,
Кешегі күн — койнымдағы сұм қиял,
Бүгін алыс менен, сылқ-сылқ күледі.

Өмір шіркін бықсып ақырын сөнеді,
Үміт шіркін тотығады, өледі.
Өлді үміт, мен де ұзамай өлемін,
Сокқы жеген сорлы жүрек біледі.

Өмір, шіркін, көз алдымда сөнеді,
Қиял — алыс, келемеж ғып күледі.
Өмір сөнсе, үміт сөнсе, не қалды?
Мөлт-мөлт етіп көзіме жас келеді.

АЙРЫЛҒАНДА

Бір жыл болды сені сүйдім, уладым,
Бауырыңа алдың, неге мені қумадың?
Ессізбін мен: айрылуды ерте ойлап,
Қанды жаспен көзім неге жумадым?!

Сүйдің мені, басқа жанды көрмедің,
Жасың төктің, қадіріңді білмедім.
Мөлдіреген шын меруерт жасыңнан
Садаға боп сорлы неге өлмедім?!

Білдім: бүгін мені тастап кетесің,
Күміс көбік Ақ Еділден өтесің.
Бота көзім, өлтіріп кет қолыңнан!
Тірі тастап кетіп мені нетесің?!

Көріскенше қош бол енді, бер қолды...
Қалтырайсың, қолым, саған не болды?..
Жазуға енді, Гүлім, халім қалмады...
Көзіме жас, жүрегіме у толды...

КҮЗДІ КҮНІ

“Есіл жазым өтті!” — деп,
“Бәйшешегім кетті!” — деп,
Санадан жүз сарғайып,
Қасіреті мол жас зайып
Қаранғы ұзын түндерде
Үстіне қара жамылып,
Күрсініп жер жылайды.

Бұзылып түсі аспан-көк,
Ашулы, ауыр үгілеп,
Бүркеніп сүр бұлттар,
Жүрегі жара алыс жар
Қайғы басып, қиналып,
Жерге қарап, жарына
Көзінің жасын бұлайды.

Балапан нәзік жас қайың
Соққан суық жел сайын,
Бүрсиіп сорлы дірілдеп,
Ақырын ғана күбірлеп:
“Сүбханалла, сүбхан!” — деп,
Жасағанға жалынып,
Жәрдем бер деп сұрайды.

Күшті, жуан қара ағаш,
Жапырақсыз жалаңаш,
Өмірде беті қайтпаған,
Ешкімге сырын айтпаған,
Тура келіп тағдыры,
Долы дауыл кез келіп,
О да бір күн құлайды.

Жалғыз жатып ойланам,
Күніренемін, толғанам:
Балдан тәтті өмір не?
Қорқынышты өлім не?
Жалынды жүйрік, жас жүрек
Неге ақырын сөнеді?
Бұған жауап кім табар?

Жастық өтіп, қартайып,
Қан сары су боп сарғайып,
Сүмбіл шашым қуарып,
Алма жүзім суалып,
Мен де сорлы бір күні
Қоштасармын өмірмен...
Өлмей, мәңгі кім қалар?!

Құласа күшті қара ағаш,
Қыс өтіп, тағы жетсе жаз,
Жас балапан — қайыңдар,
Оларда не уайым бар,
Өткендерді еске алып,
Бұралып жас сұлудай,
Қосылысып ән салар.

Өмірмен тәтті қоштасып,
Өліммен қол ұстасып,
Үстіме топырақ үюлі,
Суық көрде көмулі,
Қара жерді құшақтап
Жатқанымда мен сорлы,
Мені есіне кім алар?!

БОЛСА ГҮЛСІЗ...

Болса гүлсіз,
Бұлбұл үнсіз,
Үнсіз бұлбұл — бір сұр құс.
Үнсіз өмір —
Сөнген көмір,
Отсыз жүрек — бос қуыс.

ОЙ

Ой деген у —
Ауызға алсаң, кандырар.

Ой деген у —
Жанды есінен тандырар.

Ой деген у —
Ішсең мас боласың.

Ой деген у —
Ішесің де соласың.

Ой бір теңіз —
Қап-қара боп тебіренер.

Ой бір теңіз —
Толқындана күніренер.

Ой бір теңіз —
Шетсіз, түпсіз, тұңғық.

Ой бір теңіз —
Жан түседі, жан қиып.

Ой улады —
Жаным ессіз, жаным мас.

Ой улады —
Жүректе зар, көзде жас.

Ой улады —
Көмір болды жүрегім.

Ой улады —
Сарғаямын, сөнемін!

ЖАН СӨЗІ

Өмір — теңіз, жоқ оның түбі, шеті,
Сылк-сылк күлген сикырлы толқын беті.
Осы өмірге кіргелі көп күн болды,
Енді бір ай — толады жиырма жеті.

Мен жоқ едім, бар қылып анам тапты,
Содан бері Күн талай шықты, батты.
Ес білгелі алысам өмірменен,
Өмір — теңіз, толқыны тым көп қақты.

Мен туғалы ағарып, көп таң атты,
Қараңғылық жер бетін талай жапты.
Ес білгелі алыстым жүрекпенен,
Ырық бермеді, қаңғырды, ол не тапты?

Ессіз жүрек тулады, бермеді ырык.
Ақыл сорлы ере алмай, қалды тұрып.
Ессіз жүрек, бөгелші біразырақ,
Отыз түр ғой үніліп, арты — қырык.

Әмірінді екі қылмай орындадым,
Есімде отқа, суға ұрынғаным.
Өтті жылдар, жапанда жалғыз қаппын,
Өмірімді осынша улап не қылғаның?!

“Жел бол!” — дедің, жел болып еспедім бе?
Уақыт талғап, ерте я кеш дедім бе?
Желдей жынды есалаң екпінді боп,
Заулап тұрған отқа өзім түспедім бе?!

“От бол!” — дедің, от болып жанбадым ба?
Күйдірмей, сірә, нәрсе талғадым ба?
Күлді де алдым құшаққа, гүлді де алдым,
Мынау “күл”, мынау “гүл” деп таңдадым ба?!

“Су бол!” — дедің, сылдырап ақпадым ба?
Жыландай жүз бұралып жатпадым ба?
Ерікті-еріксіз суымнан татар жанды
Сықырлап сылдырменен таппадым ба?

“Күн бол!” — дедің, мен Күндей күлмедім бе?
Күннен де астым, мен “күндіз-түн” дедім бе?
Күн тәкаппар. Мен көппен құшақтастым,
Бұл ісімді күндікке мін дедім бе?

“Ай бол!” — дедің, Ай болып жүзбедім бе?
“Әпсүн” оқып, жер жүзін кезбедім бе?
Анадайдан сықырлы сәуле төгіп,
Талайлардың өзегін үзбедім бе?

Сен: “Сүй!” — дедің, талайды сүймедім бе?
Көбелек боп көп отқа күймедім бе?
Тірілгенім болмаса, өлгеннен соң
Мен талай күлден кебін кимедім бе?

“Жыла” дедің, талай жас төкпедім бе?
Дария болды көз жасым, көп дедім бе?
Жасым бітсе, қып-қызыл қан жыладым,
“Жыламаймын, көзде жас жоқ” — дедім бе?!

“Ана-анаңнан без!” — дедің, безбедім бе?
Қаңғырып, талай жалғыз кезбедім бе?
Басыма талай кара күндер туды,
Ата-ана, туысканды іздедім бе?

“Елін тастап кет!” — дедің, кетпедім бе?
Жер шетіне барсам да шет дедім бе?
Жыландай бауырына кіріп алып,
Қалайда жатты жақын етпедім бе?

“Дәулеттен қаш! — дедің сен, қашпадым ба?
Қойнымды жоқшылыққа ашпадым ба?
“Нәжісті — доңыз, сүйекті — ит жияд” — деп.
Барымды желге ұшырып, шашпадым ба?

“Жоқты іздеп тап!” — дедің сен, таппадым ба?
Сен: “Айға шап!” — дегенде, шаппадым ба?
Не керек! Бар бұйрығыңды орындадым,
Сүм жүрек, сол қызметімді ақтадың ба?

Ақтамадың, алладаң, енді білем,
Енді бір ай — жиырма жеті жасқа келем.
Отыз, қырық... Қартаям, сонем, өлем...
Еліме есебімді не деп берем?!

Енді бір ай — жиырма жеті жас толады,
Отыз, қырық... Сарғаяды, жүз солады.
Жыл соңынан жүгіріп жыл озады,
Кеудеге күн-күн сайын шер толады.

Ессіз жүрек аспанға қол сермеді,
Ессіз жүрек ақылға жол бермеді.
Жастық — у ғой, айнымай у ішіппін,
Бұл күндерде кеудені ой кернеді.

Ақылға кеш айналдым, қараң күнім,
Бір күні құшағына алар өлім.
Қара жерді құшақтап мен жатармын,
Сол кезде не деп мені сынар елім?

“Жел еді, желді жыр ғып өтті!” — дер ме?
“Есалаң сүйіп еді шоқты!” — дер ме?
“Ойы жоқ, ессіз отты тәңірі көрген,
Түншығып жат, есерім!” — деп күлер ме?!

Болмаса: “Қызыл гүл ед, солды!” — дер ме,
“Сермеп ед алтын Айға қолды!” — дер ме?
“Қажымай Айға шапқан арыстан ед,
Сабаз-ай, сол жолда мсрт болды!” — дер ме?

“Күн еді — өмір бойы күлді!” — дер ме?
“Күн еді — сүймеуші еді түнді!” — дер ме?
“Күн еді, күндей айқын күле білді,
Сол күлумен ақыры өлді!” — дер ме?!

“Сұлулықтың асығы — жыршы!” — дер ме?
“Жүректің сырын шешер сыршы!” — дер ме?
Не қуаныш, не қайғы басқан күнде
Басыма келіп: “Ақыным, тұршы!” — дер ме?

Болмаса басыма да бармас па екен?
Атымды аузына да алмас па екен?
Қарайып жапан түзде жалғыз тұрған
Молама көз қырын да салмас па екен?

Дариға, сол күндерде күнім қараң,
Қазақ елі, бір ауыз сөзім саған:
Болғайсың, сыншы болсаң, әділ сыншы,
Кінәні жүрекке қой, қойма маған!

Мені атама, бұл жүрек — жынды дерсің,
Ұмтылған аламын деп Күнді дерсің.
“Сүйіп — күліп, күйіп — қоз жасын төгіп,
Жынды жүрек олды де тынды!” — дерсің.

МЕНИ ДЕ, ӨЛІМ, ӘЛДИЛЕ

Қажыдым енді, күш бітті,
Көнілсіз, салқын, күн бұлтты,
Жел бұйығып тербелген,
Әлдекімнің өлгенін,
Оны қалай көмгенін,
Өңгіме ғып күніренген.
Жел, күніренбе, жасың тый.
Өлім күйі — тәтті күй.
Балқиды жаным бұл күйге.
Мені де, өлім, әлдиле,
Әлдиле, өлім, әлдиле!..

Қара орманның шетінде,
Нағыз желдің өтінде
 Өскен жалғыз жас қайын
Былқ-сылқ етіп билеген,
Сылдыр-сылдыр күйлеген,
 Болсын онда не уайым?
Сол жас қайын құлапты,
Жаныңда жел жылапты.
 Балқиды жаным бұл күйге.
 Мені де, өлім, әлдиле..
 Әлдиле, өлім, әлдиле!..

Қолына ала ту алып,
Қылышын қанға суарып,
 Тау суындай тасыған,
Қарақат көзін қан жауып,
Қабағынан қар жауып,
 Ойын салған жас ұлан.
Майданда ұлан қайтыпты,
Жел иманын айтыпты..
 Балқиды жаным бұл күйге.
 Мені де, өлім, әлдиле..
 Әлдиле, өлім, әлдиле!

Әлдеқайда бетпақ шөл,
Бетпақ шөлде жалғыз жол,
 Сол жолменен жалғыз жан
Түн бойы талмай жүріпті,
Табанын тастар тіліпті,
 Келгенде атып алтын таң
Сорлы шөлде өліпті,
Жел күмменен көміпті.
 Балқиды жаным бұл күйге.
 Мені де, өлім, әлдиле..
 Әлдиле, өлім әлдиле!..

Бетінен алма қан тамған,
Тілінен тәтті бал тамған,
 Бұйра толқын шашы бар,
Күлкісі меруерт шашылған,
Өзі — гүл жаңа ашылған,
 Дәл он бесте жасы бар
Сұлу көп жас төгіпті,

Тұншығып жасқа өліпті...
Балқиды жаным бұл күйге.
Мені де, өлім, әлдиле...
Әлдиле, өлім, әлдиле!

Талпынған жаңа нәресте,
Ақ қанатты періште,
 Былдырлаған бұлақтай,
Көрінген жанды күлдірген,
Жаңа піскен бұлдірген,
 Балауса нәзік құрақтай,
Қайтыпты қозы көз тиіп,
Бетінен кейде жел сүйіп...
 Балқиды жаным бұл күйге.
Мені де, өлім, әлдиле...
Әлдиле, өлім, әлдиле!..

Алыста айдын шалқыған,
Көбігі меруерт балқыған.
 Сол айдынның астында
Бар екен алпыс ақ отау,
Алтын уық, жібек бау,
 Бәрі он алты жасында,
Отау сайын толқын шаш,
Толқын шаштар жалаңаш...
 Балқиды жаным бұл күйге,
Мені де, өлім, әлдиле...
Әлдиле, өлім, әлдиле!..

Жаңа біткен балдырған,
Сүйсе мейір қандырған,
 Айдынға барып түсіпті,
Отауларды аралап,
Жас жүрегін жаралап,
 Сұлуларды құшыпты,
Құшыпты да өліпті,
Жел толқыннан біліпті...
 Балқиды жаным бұл күйге.
Мені де, өлім, әлдиле...
Әлдиле, өлім, әлдиле!..

Балдырғанмен бастасып,
Сұлумен қол ұстасып,
 Жас ұланмен жолдас боп,

Жас кайыңды колга алып,
Баланы сүйіп бір қанып,
Жолаушымен мұндас боп,
Мен де тезірек өлейін,
Әлі жасын демейін,
Балқиды жаным бұл күйге.
Мені де, өлім, әлдиле...
Әлдиле, өлім, әлдиле!..

Бетімнен төтті бір сүйіп,
Алдына алшы әлдилеп,
Келші, өлім, тезірек,
Жан ұшудан тоқтады,
Жынданып енді сокпады
Кешегі асау жас жүрек,
Бетімнен төтті бір сүйіп,
Алдына алшы әлдилеп...
Балқиды жаным бұл күйге.
Мені де, өлім, әлдиле...
Әлдиле, өлім, әлдиле!..

ТІРІЛДІМ

Сансыз күндер ой астына көмілдім,
Қор болып ем көңілін таппай көңілдің.
Жаспен жасып, оймен азып-тозып ем,
Өліп едім, бүгін тағы тірілдім.

Жаным өлік еді, жанға жан кірді,
Тамыр кеуіп еді, ыстық қан жүгірді.
Жиегінде қорғасындай көгімнің
Бүгін ғана бақыт таңы білінді.

Бүгін маған жұмаққа өмір жол болды,
Бүгін менің құшағымда Ол болды.
Оны құштым, шарап іштім, шат едім,
Бүгін менің құшағымда Гүл болды.

Бүгін менің құшағымда кім болды?
Бүгін менің құшағымда Гүл болды.
Бүгінгі түн маған алтын Күн еді,
Бүгін менің құшағымда Күн болды.

Өзім ғана білем қандай жан кұштым,
Жер кұшпадым, шаң кұшпадым, таң кұштым.
Жанды жуып, жүрегімді жаналап,
Бүгінгі күн тән кұшпадым, жан кұштым.

Бүгінгі күн тән кұшпадым, жан кұштым,
Жанды кұштым, таңды кұштым, көкке ұштым.
“Сүйем!” — дейді бота көзі мөлдіреп,
Жасын төкті, жасын іштім, бал іштім.

“Көкке ұмтылам, өтген дүние, аяғым!..
Болса аяғым, алып Мұса таяғын,
Кетер едім тәңірі іздеп, Түр іздеп,
Жан жарым деп Сарыарқаның саяғын...” —

Деп сыбырлады алма ерні елбіреп,
Бота көзде ыстық жасы мөлдіреп.
Жиылған жас төгілмейін тұра ма?
Жас төгілді, тілініп жүрек, елжіреп.

Өкси-өкси: “Сүйем, сен де сүй!” — деді,
“Өмір бойы күйем, сен де күй!” — деді.
“Сеніменен жаным бірге, жан жарым,
Сен де “жан!” де, ессіз қанды тый!” — деді.

Ол жылады, мен де бірге жыладым,
Өкси-өкси: “Сүйі ғана!” — деп сұрадым.
Көп жыладым, сол ыстық көз жасымен
Алдағы өмір жолын таптым, мұратым.

Жиырма жеті жыл жүрекке берілдім,
Түнін көрмей, күнін көріп өмірдің.
Екі жаспен жуып алдым жанымды,
Өлген жерден бүгін мәңгі тірілдім.

ЖҮЛДЫЗДЫ — ЖҮЗІК АЙДЫ АЛҚА ҒЫП БЕРЕЙІН

Келші, көзім, күн бетінді көрейін,
Сүйші, сәулем, түншығып мен өлейін.
Жет, жұлдызым, жылжып қана жібектей,
Жұлдызды — жүзік, Айды алқа ғып берейін.

Сөзің — сиқыр, есті тұман басқандай,
Ессіз жүрек дария болып тасқандай.
Күлкің, Күнім, күндей күміс табакқа
Мінсіз сұлу меруертті шашқандай.

Шашың — толқын, жүрегімнің жарына
Соғылды да, батты улы зарыма.
Айнам, саған арнап жырлар жазамын,
Қаламымды малып жүрек қанына.

Жырларыммен кестелейін орамал,
Бүлдіргендей, бөбектайым, бетің бал.
Балға талай шыбын қонуға ұмтылар,
Ұмтылғанда орамалмен қағып қал.

Еркетайым, келсең егер қасыма,
Сәулелерден шоқ қадар ем басыңа.
Көз жасымнан меруерт тізіп берер ем,
Келші, күлмей көзден аққан жасыма.

Келші, көзім, Күн нұрына көмейін,
Сүйші — өлейін, “неге өлейін?” — демейін.
Жет, жұлдызым, жылжып қана жібектей,
Жұлдызды — жүзік,
Айды алқа ғып берейін!

ЖАЙ ӘНШЕЙІН ОЙЫН ҒОЙ...

(Саясатымыз)

1

Айт! Құйт! Ха, ха, ха-ау!
Бітір бер Мәскеу...
Иванов қалқам,
Мә, саған Аркам!..
Әй, керек-ау, әй, керек.
Арақ ішсең, асына
Май керек.
Төрелерге жем керек,
Оқығанға шен керек.

2

Март, апрель, май,
Жорта тұр! Уайдай!
Дүбір жатыр,
Гүбірнатыр — біздің бай.
Керенский Саша,
Жаса Саша! Жаса!
Вся Россия наша!

3

Толстов, Колчак,
Давай сюда коньяк.
Ой, Иван, аламан,
Мені өйт, атаман!
Өрледі батыр, өрледі,
Ағаш найза сермеді...
Қарсы алдында қалтиған
Николайды көрмеді...

Саясат — ағаш ат,
Мінді есер — киме есер.
“Шу,— деді сабаз, — шу!” — деді
“Шу” дегенде гуледі.
Табаны тасқа тимеді.
Туған елін биледі.
“Қызыл ерін — мен”, — дейді,
“Қазағым, қасым — сен!” — дейді.

Шулады қазақ шұрқырап,
Барады “батыр” тырқырап,
Аузынан көбік бұрқырап...
Айтсаңшы иман, молдеке-ау,
Барады ғой қорқырап...

БЕРНИЯЗҒА

*... Ұлан өлді батып қанға,
Тыныштық тапты асау жан да.*

Өмір — дала, ақын — бала қанғырған,
Жан сусынын көз жасымен қандырған.
Ақын — бөбек, өмір — көбік, тылсым-ды
Ойнап, арбап, бөбекті естен тандырған.

Күніренеді кеңес айтып қария,
Әлдеқайда жер шетінде дария:
Тұңғиықтың түбі толған тамаша,
Дарияның сыры жоқ қой жария.

Дарияның астында — алпыс ақ отау,
Ақ отаулар алтын уық, жібек бау.
Отау сайын судай сұлу толқын шаш,
Толқын тербеп: “Әлди, әлди!” — дейді бау.

Әлди-әлди, тербеледі ордалар.
Ордаларда өңшең сұлу ән салар.
Сұлу жанның күлкісі де сиқыр ғой,
Күлкілері көбік болып жорғалар.

Көрінсе егер сонау күміс күлкілер,
Жас ұланның жүрегін жүз тілгілер.
Шерлі ұланның көріп суға шомғанын
Мылқау жартас: “Жынды ма әлде?!” — деп күлер.

Кенес айтып күніренеді бір күні,
Есімде жоқ, әйтеуір сол бір күні:
Майдан құрып, қарсыласқан екі жау,
Таудай мылқау, бірінің де жоқ үні.

Екі жаудың біреуі — өлім; бірі — өмір,
Бір-біріне қайрасады тіс шықыр.
Бір мезгілде жаны жалын жас ұлан
Әлдеқайдан қан майданға келіп тұр.

Жап-жас бала келе сала, қабағын
Түйіп, тартқан екі жаққа садағын,
Тастан қайтқан оғы тиіп өзіне,
Қан майданда қайтыс болған қарағым!

Ұлан өлген, мұны көрген екі жау:
“Мына ұланның емес, сірә, дені сау,—
Деді-дағы, шегі қатып күлісті,—
Әй, есалаң!.. Ха, ха, ха, ха, ха, ха-ау!”

Жаны жалын, жаны шерлі жеткіншек,
Күлсін саған, сөксін мейлі көк есек.
Мен сөкпеймін, сені сонау толқынмен,
Хан майданға неге ғана кірдің деп.

Мен күніренем ұлы ойлар кеп басыма,
Жырласаң ед шомылып көз жасыңа:
Тұңғықтың түбіндегі тамаша
Өзі-ақ көшіп келмес пе еді қасыңа...

Өмір, өлім — мәңгі аңдысқан екі жау,
Екі жауды бауыр қылар жыр бар-ау.
Сол жыр таппай, садақ тартпай, сабыр ғып,
Қан майданда күніренсең еді, сор бала-ау!

Ойлаймын да, өкінемін ғапiлдiгiңе.
Жаным сенiп едi жақындығыңа...
Жастай сөнген жалын жанды жеткіншек,
Күнән ауыр, кешем ақындығыңа.

Өмір — дала, ақын — бала қаңғырған,
Жан сусынын көз жасымен қандырған.
Ақын — бөбек, өмір — көбік, тылсым-ды
Ойнап, арбап, бөбекті естен тандырған.

СЫРДАҒЫ АЛАШҚА

Атаң отқа табынған,
Өзің бірге бағынған.
Тәңірің — оттан боп үміт,
Атаң отқа табынған.
Жан ба еді ол жауға жалынған?!
Сыр бола ма жыр мен от?

От дегенін — аспан ғой,
Аспан жерді басқан ғой..
Төменге алып төнген ол.
Бір дегенін — жер ғой ол,
Жер дегенін — көр ғой ол,
Керді сүйген, өлген ол.

Атан отқа май салған,
Жан ба еді жыннан тайсалған?
Жаһүт жапқан ажыдан
Жаның жасып, кірлеген.
Отпен аспанға өрлеген,
Алады екен аластап...

Салық салған Сырдағы ел,
Көрге мүлгіп болма кол,
Атаң сүйген отты сүй!
Шаппағанға шаң жүкпас,
Шаппағанға қан жүкпас.
Күйдірем десен, өзің күй.

Отқа табын, тәңір от,
Оттан басқа тәңірі жоқ.
Сөзім — Сырдағы алашқа:
Жаның жасып кірлеген,
Отпен аспанға өрлеген
Жаныңды, алаш, аласта...

ТІРІ БОЛ

Сүмбіл шашы,
Сылқым жасы,
Отағасы
Көріге.
Сөкпе, жаным,
Тәтті қаным,
Бітті иман
Бөріне.
Жаның ұсақ,
Қоңызға ұсап.
Күшак, күшак
Өсек көп.
Шын жаныңмен,
От қаныңмен,

Иманыңмен
ісің жоқ...
Қыбыр-қыбыр,
Жыбыр-жыбыр,
Сыбыр-сыбыр —
Мінезің.
Шық, бері шық,
Кінәлайсың жұрт.
Неге жырқ-жырқ
Күлесің!
Кесек-кесек,
Артқан өсек,
Бір көк есек,
Көнбейсің!..
“Баспын” — дейсің.
“Жаспын” — дейсің.
“Қаспын” — дейсің.
“Мен...” — дейсің.
Бірін боктап,
Бірін мактап,
“Алла хақ...” — деп,
Жалпандап.
Ел дегенің,
Қам жегенің,
Мен білемін —
Бір атақ...
Жылмаң, жыртаң:
Бұртаң-тыртаң,
Бұртаң-тыртаң,
Сүм өмір...
Соныменен,
Алда-ай! Сенен...
Эх, ты дур!..
Мейлі күрсын,
Бәрі күрсын,
Бүлік болсын
Ізгі жол...
Мен не дейін?
“Сен” — демейін,
“Ол” — демейін,
Тірі бол!..

ТҰРАННЫҢ БІР БАУЫНДА

(Сурет)

Ай туды, күнгірт кеш еді, алтын табак,
Ару ғой ай дегенің алтын қабақ.
Жүзінен сол сұлудың нұр төгілді,
Жайырақ — суда ойнаған алтын шапақ.

Жапырақ сәуле сүйіп дірілдеген,
Жел шіркін жаны күйіп күбірлеген.
Жерде су сылдыр қағып сүйінгендей,
Кей кезде күйік кернеп, күрілдеген.

Айі қалқыды, сәуле аспаннан сорғалады,
Ағаштар ерке арудай ырғалады.
Арудың аққу мойны бұрылғанда
Жұлдыздай жарқ-жүрқ етіп сырғалары.

Бөрік киген бүйра сенсең, кара ағашы,
Алқызыл алқа киер алма ағашы.
Бөленген сары алтынға тапал інжу,
Басына ақық сепкен тағалшасы.

Шиесі мөлтілдеген маржан екен,
Маржаны жерде жатар арзан екен.
Жамбыдай жақұты көп анар байғұс,
Тырбиып неліктен ол азған екен!?

Тізілген түйме меруерт тұтқа таптап,
Жандардай жарқыраған тәп-тәтті таң.
Жас өрік ай нұрында ақ алтындай,
Жас үзім — зүбәржаттан тізген шашақ.

Көк сұлтан, қызыл сұлтан — сұлтан егіз,
Бірі көк, бірі қызыл, тәжі — жеміс.
Жан-жағың жемісті ағаш, аяқ астың
Жайнаған феруза гүл ұшан-теңіз.

Сыр сөйлеп сол гүлдерге сылдыр қағып,
Жатқаны тарам-тарам сулар ағып.
Тереңдік — мінсіз кезу, өн-бойына
Қойған ба біреу әлде күміс жағып?

Сәуле ырғып талдың сұлу саласынан,
Неге ұзақ бұйра бұлттың арасынан
Алтын ай — ерке сұлу шықпай қалды,
Арылмай жүрек анық жарасынан?

Бір жым-жырт басты неге баудың ішін?
Құлпырып, неге өзгертті гүлдер түсін?
Мынау жыр — шер жыры емес, хор жыры ғой!
Жыр қайдан? Өңім бе бұл? Әлде түсім?

Бұл — бұлбұл! Бұлбұл екен сиқыр көмей,
Не дейін, сонша сұлу, сиқыр демей!
Басында балбыратты, елжіретті,
Біраздан жанымда ол, алай-дүлей!

Ертеден сені іздеген мен едім ғой,
Тұранға бір сені іздеп кеп едім ғой!..
Ширази, шеих Саади, Хайямдардың
Өртеген өзектерін сен едің ғой!..

Жүректе, мені де өрте, бір күл қалсын,
Жүректе, жоқ күл емес, мың күл қалсын.
Сайрарға өмір бойы судай сұлу,
Жанымда сиқыр жырлы бұлбұл қалсын...

Бебеу қағып, басты бұлбұл тербеткендей,
Тербетіп ырыс, аспанға өрлеткендей.
Ессіз боп бұлбұл құстың сиқырымен
Кетті алып асау жүрек ырыққа көнбей.

Бергенде көтеріле от боп жанып,
Қиялдың толқындары алды қағып.
Толқыннан улы балды жұта бердім,
Кетпес-ау, мен татпасам, толқын танып.

Жүтсам да жүзе бердім, сусын қанбай,
Қысылды кейде жаным шошынғандай.
Арылып бар күнәдан асау жаным,
Тәңірінің дарғаһына бас үрғандай.

Жүрек те арылғандай жарасынан...
Сонда ай да бұйра бұлттың арасынан
Жарқырап шыға келіп, ақ жүзінен
Төкті нұр талдың сұлу саласынан.

Жан-жакта көлеңкелер көлеңдеді,
Көзіме әлденелер елеңдеді.
Жүрегім дүрс-дүрс соғып айта бердім.
Айтқаным: “Аят берді, олең берді?”

Білмеймін, көктен кәусар нұр күйылды,
Неге екен, көзіме ыстық жас жиылды.
Жоқ әлі улы балға қанбадым ғой;
Бұлбұлым, әнің неге тез тыйылды?

Дарига аяқталмай үзілді жыр,
Сүм жүрек жалын болып қалды ғой құр.
Бұлбұлдың әнін үзген не болды екен?
Мынау не көлдің беті жыбыр-жыбыр?

Көл беті жыбыр-жыбыр, бақа: “Бақ-бақ”.
Сайрасын енді қалай бұлбұл бейбақ?
Өмірдің өзгермейтін құрсын заңы —
Бір жақтан бұлбұл шықса, бақа шықпақ.

Жыршы құс бақырайған бақа көрсе,
Бакылдап тырбық бақа әнін бөлсе.
Ойласаң таң каларлық дәнене жоқ,
Құсадан ақын бұлбұл үнсіз өлсе...

Түн өтті. Бозарғандай шығыс жағы,
Баканың бітпек пе бір “бақ-бақ-бағы?”
Бұлбұлға сыйға тартқан сол сәулесін
Арсыз ай бақаға да төкті тағы...

АЛАТАУ

Оранып өмір бойы көк мұнарға,
Аспанды алып Ала¹ емген арда,
Айбынды аспан ана алып туған,
Бобегін бөлеп қойған меруерт қарға.

Шыңдары арысымен араласқан,
Тәңірі тақ қылғандай тарғыл тастан,
Күніреніп қоңыраулы қара нардай,
Қап-қара қорғасындай бұлты басқан.

¹ Алатау дегені.

Иірілген айдаһардай ашулы асқар,
Томсарған туғаннан-ақ тарғыл тастар.
Құздарды мәңгі меніреу мәңгі басқан
Жауһардай жарқыраған аппақ шаштар.

Түк басып, тұла бойы толған кесте,
Қарағай, арша біткен өрлей төске.
Қарағаш, тал тобылғы, жасыл шырша,
Қарақат, жиде, шие маржан түсті.

Сан шөптің түгесерсін атап қайсын:
Шымуыр, көкемарал, уқорғасын.
Аһ ұрған Алатауда аруларын
Уһімен тыяды екен ыстық жасын.

Жануар — бұғы, марал көз адасқан,
Ойнаған ешкі, теке орғып тастан.
Даланың еркелері — арқар, құлжа,
Құлдырап оқтай күлік, елік қашқан.

Сары аю ойнайды екен таспен атып,
Бөрісі бөкен жортқан түнде қатып.
Топ шие бір құлжаға жабылмақшы —
Қозыны жібергендей жамыратып.

Құздарда найза қия құстар шулар,
Төменде тасты сабап толқын тулар.
Аланың ақ төсінен орғып түсіп,
Сайларда салар ойнақ асау сулар.

Беттерін солтүстікке түзеп алып,
Шулаласып, “Алатаулап” ұран салып,
Еліріп екпіндеген асаулардың
Құм жапқан көбі бірақ шоладе қалып.

Бір шетте жыңды Қошқар Шуға шапқан,
Сусамыр арқасында сылдыр қаққан.
Арасан әулиенің ыстық жасын
Жиып ап, Ыстық Ата дауырыққан.

Алатау — алып ана көкпен талас,
Арда емген сол ананы тентек Талас.
Қырғызға қасиетті Талас суын
Ертеде қоныс қылған батыр Манас.

Шындарын Алатаудың жел жайлаган.
Жел емес, калың кыргыз ел жайлаган.
Желменен, желден жүйрік аңдарменен
Күздардан бірдей орғып, бірге ойнаған.

Сайларда сарқыраған селі ме екен?
Күңіреніп көшкен кыргыз елі ме екен?
Алаштың қайсар ұлы, қайратты елдің
Манасы — ел қорғаған ері ме екен?

Көп жылдар желдей заулап есті ме екен,
Алатау өсті ме екен, өшті ме екен?!
Қияның қыранындай қайсар елдің
Басынан күңгірт күндер көшті ме екен?!

Қарлы асқар, мәңгі мұнар барлы ма екен?!
Қайратты ел қайғы жұтып, зарлы ма екен?
Шер басып, алып азып, ерлер жасып,
Манас та ұмыт болып қалды ма екен?!

Жоқ әлі! Қарлы Алатау калыбында.
Толқындар тулайды әлі шапшып шыңға.
Көзінен — от, сөзінен уыт жоймай,
Қайсар ел ұмытқан жоқ алыбын да.

Алатау өспейді екен, ошпейді екен,
Ауыздан алып аты түспейді екен.
Кәрілер: “Киелі ер-ай!” — деп күрсініп,
Жастары: “Ер ұрпағы — біз”, — дейді екен.

Ақындар мұңды қияқ шалады екен,
От болып көптің көзі жанады екен!..
Жұмбақшы “Манасты” айтып жорғаласа,
Кәрі-жас көзіне жас алады екен.

Алашқа қайсар кыргыз бала ма екен,
Қайғымен қайсар жаны жара ма екен?!
Жаралы ел көшкен күнін жоқтай, жылай
Құл болып, жасық жаспен қала ма екен?!

Тау өшпес, аспан төніп, еміренген,
Сел солмас, қарлы күз бен көк мұзды емген.
Ерлерін ел қорғаған есте тұтып,
Ел бітпес, кеңес қылып күңіренген!..

Алаштын кайсар кыргыз баласына
Қосылса жара жанын жарасына,
Жас төкпей, өрлеп, өрлей Талас бойын
Тәуеп қыл Манасынның моласына...

Р... ҒА

Сенсің, досым, жібек мінез, жібегім,
Сені ғана сүйем — күә жүрегім.
Суық жолдан сақтайтын, сен — періштем,
Сен болмасаң азып-тозып, өлемін.

Түрлі жерде, түрлі жақта таңымыз,
Атса-дағы, сүймес пе еді жаныңыз?
Бізді жан ғой жақын қылған, жібегім,
Бастаған жоқ ессіз ыстық қанымыз.

Есінде ме? Бір жыл... күздің күні еді,
Күзді күннің салқышшалау түні еді.
Жарың тастап, түнде мені бақшаға
Көру үшін іздеп келген кім еді?

Ол түннен соң талай-талай жыл озды,
Ессіз жарың Айға қолын көп созды.
Аспанға өрлеп, талай құлап мерт болдым,
Заман озды, жүрек сөнді, жан тозды.

Өмір — жапан. Арып, шаршап жүргенім,
Ессіз едім, оңды-солды көрмедім.
Тоғыз жолдың торабында тұрғанда
Жылы — былтыр, сені тағы көргенім.

Көрдің де сен, аштын таза құшағың,
Құшағыңда жас балаға ұсадым.
Сол кезімде бар күнәдөн пәк болып,
Дегенім рас: “Сенсің жарым, қосағым”.

Сол күннен соң тағы біраз күн өтті,
Ұмытқандай болдым сені, жібекті.
Сен сөзіме, жан жүрегім, жібегім,
Токтата алмай қалып едім жүректі.

Сен жыладың, көзің жасын көрмедім,
Зарладың сен, зарына құлақ ілмедім.

Мен жел едім, кеттім сонда жел қуып,
Көз жасыңнан садақа боп, өлмедім.

Айлар өтті, ай көрінді, өлді жын,
Айлар өтті, айырылды күн мен түн.
Айлар өтті, ішкен удан айныдым,
Айқын болды ақырында жалған, шын.

Білдім: маған жар екенсің сен ғана.
Білдім: саған жар екенмін мен ғана.
Соңғы кезде сені көрмей, жібегім,
Ашып көрші, жүрегімде көп жара.

Сені көрмей көзім көрге айналды,
Жүрегіме сансыз қасірет байланды.
Көп күн енді көрінбейсің, кашасың,
Жүрегіңнің махаббатын кім алды?

Ессіз жарың зарлап енді қалар ма?
Зарлай-зарлай қара жерге барар ма?
Бір жыл бойы теңіз болып төгілген
Көз жасынан жібегім де танар ма?

ТҮРКІСТАН

Түркістан — екі дүние есігі ғой,
Түркістан — ер түріктің бесігі ғой.
Тамаша Түркістандай жерде туған
Түріктің тәңірі берген несібі ғой.

Ертеде Түркістанды Тұран дескен,
Тұранда ер түрігім туып-өскен.
Тұранның тағдыры бар толқымалы,
Басынан көп тамаша күндер кешкен.

Тұранның тарихы бар отты желдей,
Заулаған қалың өрттей аспанға өрлей.
Тұранның жері менен суы да жат,
Теңіздей терең ауыр ой бергендей.

Тұранның шегі-шексіз шөлі қандай,
Теңіздей кемері жоқ көлі қандай!
Тұранның дария аталған өзендері
Тасыса, шөлді басқан селі қандай!

Тұранның таулары бар аспанға асқан,
Мәңгіге басын аппақ шаштар басқан.
Бауырында ерке бұлақ салады ойнақ,
Жаралып таудан аққан салқын жастан.

Шөлдер бар, жел де жүрмес, сап-сары құм.
Моладай ешбір үн жоқ мәңгі тып-тын.
Болмақ па жан-жануар шексіз шөлде,
Сар құмда салар ойнақ пері мен жын.

Тұранның теңіз дерлік көлдері бар,
Шалқыған шегі-шетсіз Теніз, Арал.
Бір шетте қасиетті Ыстықкөлдің
Бауырында дүние көрген түрік көкжал.

Ертеде Оқыс, Яқсарт — Жейхун, Сейхун;
Түріктер бұл екеуін дария дейтін.
Киелі сол екі су жағасында
Табасың қасиетті бабаң бейтін.

Тұранның Тянь-Шаньдай тауы қалай,
Пар келмес Тянь-Шаньға таулар талай!
Еріксіз ер түрікті ойға аларсың,
Көкке асқан Хантәңіріге қарай-қарай.

Балқашты бауырына алған Тарбағатай,
Жоталы, жер кіндігі — Памир, Алай.
Қазықұрт қасиетті тау болмаса,
Топанда Нұқ кемесі тоқтар қалай?

Тұранның жері де жат, елі де жат,
Кұйындай бастан кешкен күні де жат!
Тұранды түгелімен билеп тұрған
Ертеде ертегі хан Афрасияб.

Ежелден жер емес ол қарапайым,
Білесің тарихты ашсаң Тұран жайын.
Тұранға қасиетті құмар болған,
Ертеде Кей-Қысырау мен Зұлқарнайын.

Тұранға жер жүзінде жер жеткен бе?
Түрікке адамзатта ел жеткен бе?
Кең ақыл, отты қайрат, жүйрік қиял,
Тұранның ерлеріне ер жеткен бе?!

Тумаиды адамзатта Шыңғыстай ер,
Данышпан, түнгык ой, болат жігер.
Шыңғыстай арыстанның күр аты да
Адамның жүрегіне жігер берер.

Шыңғыстан Шағатай, Үкітай. Жошы. Төле —
Атаға тартып туған бәрі бәрі.
Шыңғыстың қол бастаған екі көзі:
Жолбарыс Сұпытай мен көкжал Жебе.

Тұранның билері бар Тарағайдай,
Сол биден Темір туған от боп ойнай.
От шашып жер жүзіне Ақсақ Темір,
Жарқ етіп өте шыққан нажағайдай.

Тұранды мақтамаймын, тіпті текке,
Онсыз-ақ Тұран таныс талай шетке.
Сырласқан үйде отырып аспан-көкпен
Білгіш аз жеткен жүйрік Ұлықбекке.

Асыл қан — қасиетті түрік қаны,
Сол қаннан — Ибн-Сина Әбуғали.
Молдығы білімінің сиқыр дерлік,
Дүниеге мұндай адам туды ма әлі?

Түріктің кім кеміткен музыкасын,
Фараби тоғыз шекті домбырасын?
Шерткенде тоқсан тоғыз түрлендіріп,
Жұбанып, кім тыймаған көздің жасын?!

Тұранда түрік ойнаған ұсап отқа,
Түріктен басқа от болып жан туып па?
Көп түрік енші алысып тарасқанда
Қазақта қара шыңырақ қалған жоқ па?

Арыстан елге отан болған Тұран,
Тұранда қазағым да хандық құрған.
Қазақтың қасқа жолды Қасым ханы
Тұранның талай жерін билеп тұрған.

Әділ хан аз болады Назардайын,
Алашқа Есім ханның жолы дайын.
Тәукедей данышпан хан құрған екен
Басында Күлтөбенің Құрылтайын.

Бұл Тұран ежелден-ақ алаш жері,
Тұрансыз тарқамаған алаш шері.
Тұранның топырағында тыныштық тапқан
Алаштың арыстаны — Абылай ері...

Шер батса кім іздемес туған елін,
Тұлпар да көксемей ме туған жерін?
Арканың ардагері — қалың алаш,
Тұран да, біле білсең, сенін жерің!

Ертеде Оқыс, Яқсарт — Жейхун, Сейхун,
Түріктер бұл екеуін дария дейтін.
Киелі — сол екі су жағасына,
Болмаса, барсаңшы іздеп бабаң бейтін!

ЖАРЫМ

Керден-керден жүресің сен, не таптың?
Мен айтайын, айнымайтын жар таптым.
Күндіз-түні жар қойнында жатамын,
Естімеймін уын-шуын жан-жақтың.

Қанша құшсам-дағы сусын қанбаған,
Жан жарым бар, неге керек мал маған!
Жұрттың бәрі-ақ: “Онбаған жан!” — дей берсе.
Жан жарым бар, неге керек ар маған?!

Жарым күншіл, бұрылтпайды жан-жаққа,
Жібермейді жұмысқа да, мансапқа.
Сондай ерке, оны құшып, керіліп,
Күндіз-түні күнірене бер тек жат та.

Әкем маған: “Сауда қылып, мал тап!” — дер,
Жарым маған: “Мал деген не, тек жат!” — дер.
Елім маған: “Елге енбек қыл!” дегенде,
Жарым маған: “Жатқан адам бекзат!” — дер.

Жар айтқан соң, жаннан жақын көрген жар,
Жардың тілін алмауға не дәтім бар?!
Тілін алдым — үйден, елден айрылдым,
Бірі де жоқ — мал да, ел де, намыс, ар.

Жар жат дейлі, жатамын да, жатамын,
Мас адамдай бос ойға ылғи батамын.

Ашылғанда ұйқыдан көз, бар ісім —
Қылжалаңдап, жоқты-барды шатамын.

Әрине, енді мені мақтар пенде жоқ,
“Жап-жақсы еді, жар аздырды-ау!” — дейді көп.
Жүрт сөзі не? Жан жарымның қойнында
Жата берем: “Жаным, жаным, жарым!” — деп.

Бү жарым кім? Тапшы кәне — “Денсаулық?”, —
Сен дейсің ғой: алма бетті, ақ жаулық...
Жоқ, жолдасым, адасасың, айтайын:
Жарым менің — атышулы жалқаулық!

ӘЖЕ

Сығырайған көзі көрінбей
Томар-томар былшықтан.
Отырса бойы аспайды
Қолындағы ұршықтан.
Алдындағы көженің
Көрінбес беті қылшықтан.
Көжесін татпай әженің
Жан болмайды құр шыққан.
Көжесін қойшы, кеңесін
Тыңдамай үйден кім шыққан?
Сендер де тыңда, тентектер,
Тыйылып біраз шолжақтан.

Ертегі айтса, ұршығын
Ұмытып әжең кетеді.
Жерде жатқан жүнді алып
Қайта-қайта түтеді.
Су сепкендей сап болып,
Токтайды сонда жөтелі.
Былшықтан көзі жылтырап,
Ту арқаңнан өтеді.
Ал кіріссе ертекке
Басы қалт-қалт етеді.
Ертеқ, ертеқ, ерте екен,
Аузы балп-балп етеді.

Ерте, ерте, ерте екен...
Тыңда енді ал, шырақ!

...Сұр мергенде болыпты
Сүліктей бедеу бір сұр ат...
Қоя қойды Кенжетай
Жылаған жаңа нан сұрап.
Тыңдап отыр тентектер
Алма беті албырап,
Ауыздары аңқиып,
Сілекейі салбырап.
Қалғып бір-ақ барады
Кенжетай тентек маужырап.

ЖЫЛҚЫШЫ

Бораны — бөрі ұлып тұр,
Төбеттей тынбай үріп тұр.
Сын тағылды қантарға.
Аман ба екен жылқышы?
Аман ба екен жылқысы?
Малға барған жан бар ма?
Түтінді жерге тығатын,
Түкіріктен түйме тағатын,
Аяз мынау шатынаған.
Хабар бар ма, мал қалай?
Малдағы жалғыз жан қалай?
Адам бар ма қатынаған?
Боран мынау, қабандай,
Арсылдаған шаба алмай:
Түбі қайыр болса игі.
Аяз анау жер тілген,
Ұша алмай анау күс өлген,
Жылқышы қасқа не күйде?
Бір бұта жоқ — айдала,
Аппақ кебін айнала:
Қалтиып қос тұр ма екен,
Құрт көжені сіміріп,
Тұмақты қойып жымырып,
Қасқиып қасқыр жүр ме екен?
Ойнақ салған құр аттай,
Шұнаңдаған лақтай
Орғыса да аяз өкіріп,
Қозғап қойып арқаны,
Ермек қылып малтаны,
Тұр ма екен шырт-шырт түкіріп?

Бораны әлде даланың
Бейітіндей баланың
Қосын басып, жығып па?
Қайран, қасқыр-жылқышы
Ығып кетіп жылқысы,
Ол да бірге ығып па?
Долы, пері, жын боран,
Сумандаған сұм боран
Құлақ-мұрнын қарып па?
Күші кете беріп пе?
Үмітпен түнге төніп пе?
Бір малта жоқ-ау ғарыпқа,
Жеңе ме, дүние-ай, тілсіз жау?!
Алдында бір сай бар еді-ау,
Сол сайдан аман өтіп пе?
Құлап әлде, тап соған,
Қарқ-қарқ күліп басынан
Боран жүріп кетіп пе?
Алас ұрып, ісініп,
Есі кетіп жығылып,
Есіл ер үсіп өліп пе?
Ердің солай өлгенін,
Қардың қалай көмгенін
Құзғыннан басқа көріп пе?
Боран мынау қабандай,
Қатуланған қаба алмай:
Түбі қайыр болса игі.
Басында, өлсе — сайғақ жоқ,
Өліміне айғақ жоқ,
Жылқышы сорлы не күйде?

АЛАТАУДА

1

АЛАТАУ

Иір-иір Алатау
Бұйра-бұйра жал ма екен?
Қарасам көзім талады-ау
Қияна, асқар Алатау.
Бөлек-бөлек бала тау —
Етекте шөккен нар ма екен?
Желкендегі, ару Алатау,
Жәуһардан тізген жал ма екен?

2

КҮЗДАР МЕН ҚЫЗДАР

Алатаудың күздары
 Аспанның сырын ұрлайды.
 Жылытып жырмен мұздарын,
 Күнірентіп таудың күздарын,
 Қырғыздың ару қыздары
 “Зекенбайды” ырлайды.
 Алатаудың күздары
 Қырғыздың сырын ұрлайды.

3

ҚОҚИ МЕН ҚАРТОЗ

Тұлымдары сүліктей
 Селкілері бар болсын!..
 Едірейіп еліктей,
 Селкілері сүліктей.
 Қоя-ак қойды елікпей,
 Көрініп қоқи қартозын.
 Сымбаттары сүліктей,
 Селкілері бар болсын!

4

ТАУДЫҢ ТОЛҒАУЫ

Ай шырайлы аяшын
 Күн болып, күйіп солмасын.
 Бозаға толып шанашын,
 Күн болып, күйіп аяшын,
 Семетей менен Манасын
 Қысыр бір қисса болмасын.
 Айшөрекетей аяшын
 Күн болып, күйіп солмасын.

5

ҮЙДІҢ ЕРІ

Тырнала, қырғыз, танабын,
 Ел болмайсың оқымай.
 Мола жұтсын манабын,
 Тастапсың адыра танабын,

Боза бопты шалабын.
Атаң көрі, қоки-ай...
Тырнала, қырғыз, танабын,
Ел болмайсың оқымай.

ҚОҢЫР ЖЫР

1

Тізілген толқын — меруерт,
Толғанып оқы, тербетер.
Күңірентер оймен кім білед
Тізілген толқын меруерт.
Оқи білсен күңіреніп,
Ойыңның бойын өрлетер
Тізілген — толқын меруерт,
Толғанып оқы, тербетер.

2

ШЕШЕМ

Жерге сауып емшегін,
Шешем қайғы жей ме екен?
Орамал қылып кең жеңін,
Жерге сауып емшегін,
Теріп жүріп шөпшегін,
“Кұлыным қайда?” — дей ме екен?
Жерге сауып емшегін,
Шешем қайғы жей ме екен?

3

АНА МЕН БАЛА

Бөбектің балғын білегін
Анасы сорып сүйеді...
Көміп жерге тілегін,
Қарғап талған білегін,
Таяныш қып күрегін,
Баласы оймен күйеді...
Бөбектің балғын білегін,
Анасы сорып сүйеді...

4

Әлдеқайда бір қара
 Елбең-елбең етеді.
 Айды күткен жас бала.
 Әлдеқайда бір қара.
 Күте-күте жан жара...
 Дарига, қашан жетеді?!
 Әлдеқайда бір қара
 Елбең-елбең етеді!

5

ӨМІР

Өмір — түлкі, сен — төбет,
 Арсаландап келесің.
 Тақымда, тез дөңгелет,
 Өмір — түлкі, сен — төбет,
 Артыңнан аңдып кім келед?
 Түлкінді соған бересің...
 Өмір — түлкі, сен — төбет,
 Арсаландап келесің...

6

“КҮНӘ” АЙТҚЫЗДЫ

“Тәңірі” де жоқ, “тәубе” жоқ,
 Жаным қалай тазарсын?
 Тұрмыста нәпсіз сәуле жоқ,
 “Тәңірі” де жоқ, “тәубе” жоқ.
 Өмір деген — шірік шөп,
 Қай үмітпен қазарсын?
 “Тәңірі” де жоқ, “тәубе” жоқ,
 Жаным қалай тазарсын?

7

ТҮН АЙТҚЫЗДЫ

Тауда түнде үн берген
 Тәңірі ме, әлде байғыз ба?
 Үнді естіп жаным күңіренген,
 Тауда түнде үн берген

Тәңірі болсан, кел бермен,
Қолымды көкке жайғызба!
Тауда түнде үн берген
Тәңірі ме, әлде байғыз ба?

8

“КЕЛЕШЕК”, “КЕШЕ”, “БҮГІН”

“Келешек” пенен “кеше” — анык,
“Бүгін” — деген бір бу ғой.
Бұлт басқан бетін нұрланып,
“Келешек” деген күн анык.
Өткен “кеше” үрланып,
Естен кетпес бір у ғой...
“Келешек” пенен “кеше” — анык,
“Бүгін” деген бір бу ғой.

ЕСКІ ТҮРКІСТАН

1

ЕСКІ ШАҺАР

Ескі шаһар — таң дүние,
Салар болсаң назарың,
Не көресің?
Көресің --
Майдан сайын мазарың.
Мазар сайын мың сопы
Саулатып тұрған ғазалың.
Не көресің?
Көресің --
Мөліген мешіт ажарың.
Мешіт сайын сан молда
Аңыратып тұрған азаның.
Не көресің?
Көресің —
Ыңыл-жыңыл базарың.
Бүлкілетіп әр жерде
Қайнатып жатқан қазаның.
Не көресің?
Көресің —
Тоқтайын: талар назарың!

АРБАКЕШ

Ыңылдайды арбакеш,
 Арбандайды арбасы.
 Ырғалады ол, ырғалад
 Астындағы жорғасы.
 Қойнында бар қауыны,
 Қолында қызыл алмасы.
 Құлаққа гүл қыстырған,
 Берген шығар қарғасы,
 Сағыздай созар сәлемін,
 Қарсы келсе молдасы.
 Мешіт көрсе мөлиед,
 Тұрғандай төніп алдасы...
 Ыңылдайды арбакеш,
 Арбандайды арбасы!

ӘЙЕЛ

Пәренжі үсте — бітеу қап,
 Бетінде перде — шімбеті.
 Шімбетінің астында
 Гүл шырайлы шын беті.
 Желпіне алмай, жамылып,
 Быршып тұрған тер беті.
 Шанырақ сырға құлақта,
 Мөлт-мөлт еткен меруерті.
 Зәмзәм күйған құтыдай,
 Домаланған келбеті.
 Тарта беру тымпиып —
 Көшеде оның міндеті.
 “Ағузы биллаһи, әйелге
 Мұтлақ харам ер беті”.
 Түркістанның тақсыры-ай,
 Күдіреттен күшті-ау күдіреті!

ҚЫРҒЫЗ, ҚАЗАҚҚА

(“Косшы” ұйымының тобы туралы)

Арқа менен күлжадай
Койындасқан ежелден,
Екі тентек тетелес.
Сойылдасқан екі елден,
Түн заманды төңкерген
Топан-заман не күтед?

Қырғыз — таудын тарпаны,
Қазақ — қырдың құланы.
Екеуіңе топанның
Тартқан мынау ұраны:
Екі тарлан табысып,
Шұркыраскай деп күтед.

Алатау, Арқа күніренген
Күні кеше зарыңнан.
Сендерді солай сорлатқан
Албастыдан арылған.
Бүгінгі тұңғыш тойыңа
Той ұласкай деп күтед.

Енді алдым ашық деп,
Ілгері баскай деп күтед.
Елмен қатар елдіктен
Үмітті болғай деп күтед.
Ұйымдарың сол жолда
Ұйытқы болғай деп күтед.

Сокқы жеген жетім ел
Балаулы болғай деп күтед.
Сондықтан қызыл жалындай
Жалаулы болғай деп күтед.

ЕДІЛДЕ

1

Бүктетіліп жатқан бел
Сүтке тойған марқадай.
Бұйра қою қарағай —
Белге біткен шалқалай.

Су жеп койған жұмыр тас —
Түйір-түйір малтадай.
Арнада өзен кылықты —
Кылмандаған қалқадай.
Тайызға біткен құба тал —
Мойындағы алқадай.
Жер еркесі жер мынау,
Шер қалар ма тарқамай?!

2

Түсте толқын еліріп,
Абыржып еді ойнақтай.
Кешке толқын тып-тыныш,
Қабыржыған қаймақтай.
Түсте толқын тулап ед
Ойнақтаған тайлақтай.
Кешке толқын тынып түр
Қоңыр інір бейуақтай.
Түскі толқын теп-тентек,
Бойлауық, көзсіз қайраттай.
Кешкі толқын тұңғыық,
Тек қоймас терең ойлатпай.

3

Тізілген толқын — меруерт
Бір-біріне тағылып,
Шұбырған толқын шуменен
Ағытқан қойдай ағылып.
Күңіренген толқын долданып,
Көпіріп жарға қағылып.
Жағада бұйра бала тал
Таң болып тұр аңырып.
Толқынға қарап мен тұрмын
Қоңыр оймен қамығып.
Сарыаркам қайда? Алыста!
Жүрмін мен мұнда нағылып?!

4

Ерте күнде Еділдің
Ертегі деген тоғайын.

Дүлей тоғай ішінде
Орманбеттің ноғайын,
Арқада жатқан алты алаш
Ол күнде болған ағайын.
Жорығы, жолы — бәрі ортақ,
Бірге де жеген уайым.
Өткен айқын, ұғымды,
Мынаны не деп ұғайын:
Дүлей тоғай тұлданған,
Танып болмайды ноғайын.

5

Ойнап тұрған оқадай,
Еділдің беті ақ ала!
“Ақ аласы не?” — десем:
Ылғи шаңқан шағала.
Суды сүйген сары алтын
Сәуле ғой сүйген бағана!
Кемеміз көлбеп келеді
Жібектей жасыл жағаға.
Шөккен бұйра бұлттай
Астрахань жатыр сағада;
Көрген соң оны ой көшті,
Ертедегі Асан ағаға.

6

Асан Қайғы салдырған
Астраханьға жетейін.
Қайғысыз хандар күмбезін
Әдейі аттап кетейін.
Асанның тауып моласын
Соған тауап етейін.
Моласына түнейін,
Ақ батасын күтейін.
“Жолым қу!” — десе болғаны,
Басқа жолды не етейін?
Әз Жәнібек сендер бол,
Мен Асан болып өтейін!

ЕДІЛДІҢ САҒАСЫНДА

1

Аралалым біраз күн
Еділдің саға өлкесін.
Қазақты көрдім қуарған
Жүк тасып, тескен желкесін.
Балық аулап бозарып,
Жайлау қылған көл төсін.
Селеңдейтін селенге
Мұжықтың аңдып бөлкесін.
Сөз сөйлесе, сабайтын
Орыстың “совсем...”, “толькесін.”
Ойланбаса мынау күйі
Келтірер кімнің күлкісін?!

2

Салалы сонау сағада
Біраз ел бар — Байұлы,
Жорғасы мен жүйрігі —
Қалтылдаған қайығы.
Құрық салған құлыны —
Тулатып шанышқан жайыны.
Қалағындай қайықтың —
Сірінке қара зайыбы!
Қара су, балық — қорегі.
Жоктықтан жок-ау айыбы;
Бұл күйге түспей құтылар
Қазағынның қай ұлы?

3

Ауылға жеттік қайықпен
Көкжиекке күн бата.
Бір лашықтың тұсына
Тұра қалдық үн қата.
“Қош келдің!” — деп қарсы алды.
Ақ сақалды бір ата.
Бес бекіресін секіртіп,
Алып кеп деді: “Ақ бата!”
Бекіресін жеп, шүкір ғып,
Біз де жаттық ай бата.
Ай бата деген жай бір сөз,
Жанға бір ауыр ой бата!

Бір ауыл беріш ішінде ек,
 Қонған өзек бойына.
 Күн шықты, құрбан мейрамы
 Басталды құрбан сойыла.
 Біраздан біткен бозбала
 Тойып ап құрбан қойына,
 Шөмеледей шаштары,
 Күйектей кесет мойында:
 Дүркіресіп жөнелді
 Селенге — Сергей тойына...
 Еліңнің жайы осылай,
 Келе ме еш зат ойыңа?

Бағлан жейтін қарт, мейлі,
 Балық жеп кірсін көріне,
 Аллашыл, айтшыл молдасы
 Шықсын-ақ жұмақ төріне,
 Қалада жүрген інішек,
 Қайыс бұған беліне.
 Көз қырыңды сала гөр,
 Қазақтың қыршын төліне.
 Мақсатың болса, шерлі елді
 Шығару өмір өріне, —
 Қаш қаладан, карағым,
 Еліңе қайт, еліңе!

ҚАРЫНДАСТАР

ҮЙДЕГІ ҮНСІЗ ҚАРЫНДАС

Қарындасым, салмақтым,
 Қорғасын күйған асықтай.
 Былқ-сылқ етіп басқаны
 Молдалар жазған машықтай.
 “Шүкір” деп шапшаң айтпайсың,
 “Үш-ш-ш” дейсің асықпай.
 Жуырда жауап бермейсің,
 Жігерді жүн ғып, жасытпай.
 Берсең жауап балбырап,

Су татыған жасықтай.
Күніренгенің — күлгенің,
Көздің жасы білгенің,
Ашуды у ғып ашытпай.
Қайтейін сені, бауырым,
Тым түйық, бұйық баласың,
Әкеңменен қол соғып,
Алады-ау сатып сасық бай.

2

БҮЛҚЫНЫП БҰҒАУ ҮЗГЕН ҚАРЫНДАС

Қорғасын құйған сақадай
Сәулем менің салмақты.
Салыстырсам салмағын —
Қала қызы қаңбақ-ты...
Менің бауырым сызылып,
Сәндеуші еді салмақты...
Сол салмағы сор болып,
Таласта талай қор қылып,
Тістетіп еді бармақты.
Сол бауырым бұл күнде
Құр салмақпен қалмапты.
Ұшан дария ақылым
Азаттық ұранды аңдапты.
Аңдаған соң бұлқынып,
Мал бергенге бармапты.
Көндірем деп еппенен
Аға, жеңге арбапты...
Ақ батаны бұздың деп,
Ата-анасы қарғапты.
Қара ормандай қайраттым
Қайыспапты қарғысқа...
Арбауға құлақ салмапты.
“Мен енді азат адам”, — деп,
“Сүйгеніме барам”, — деп,
Тас түлектей талпынып,
Өзіне теңді таңдапты.
Бергелі жауап жарымен
Бұрала басып, майысып
Мекемеге кіргенде
Сызылып сөйлеп салмақтым,
Бір сөзінен танбапты.
Хабарынды естіп осынау

Бұғау үзіп босанған,
Сүйгеніңе косылған,
Қуаныш сыймай қойнына,
Тарту қылып тойына,
Уыстап шашқан шашудай
Ағаң өлеңді аңдатты.

3

ОҚУДАҒЫ ҚАРЫНДАС

Бауырсақ мұрын, бүйрек бет.
Қаймақ қабак, кара қыз,
Қамзолының төсіне
Қалап алып “ай”, “жұлдыз”.
Жылы былтыр бой жеткен,
Боп кара қыз майысқан.
Биыл баста көн шапке,
Қамзол киген қайыстан.
Күзді күні келіп ед.
Тебініп қап түйесін.
Көрдім кеше үніліп,
Оқиды “тұрмыс жүйесін”.
Оқиды, көзін алады,
Ойлап тұрды. пікірлейд.
“Есен бе, шырақ?” — деп едім.
“Үш-ш-ш”, — демейді. “шүкір”, — дейд.
Сөйлесіп ем тезірек,
Сөзді бұрды ауылға.
Неліктен мұнша ауылшыл?
Апасы қапты-ау ауылда...

4

ЖОЛ ШЫҚҚАН ҚАРЫНДАС

Құшақтап сүйіп сiнiлiсi
Тетелес туған әпкесiн,
Кидi жолға шықпақ боп
Көн шапан мен шапкесiн.
Баяғының киiмi
Жасқа қайдан шақ келсiн.
“Теңдiк” деген ұранға
Толтырды қолда папкесiн.
Көндiрдi де, сендiрдi:

“Келем, күт!” — деп әпкесін.
Торсық бетті борсық бай
Қақалсын мейлі, “қап!” — десін.
Қарындасқа жол шыққан
Біз жолдаспыз айнымас.
Азаттықты, аңсаған,
Әпкесіне ап келсін.

5

ҚЫЗМЕТТЕГІ ҚАРЫНДАС

Торғайдай таңмен ояңды,
Оянған соң жатпады.
Азаттық іздеп шарк ұрды,
Тұрмыста тұшы татпады...
“Бұзылған бала” атанды,
Басында жұртқа жақпады.
Бықсық сасық өсекті
Табанға салды, таптады...
Бой бақпады, ой бакты...
Бетіне бояу жақпады.
Шұбалтып ұзын шаш қойып,
Шылдырлап шолпы тақпады.
Шапке киіп, папке алып,
Баяндама жаттады.
Орынбор, Мәскеу аралап,
Жазы-қыс дамыл таппады.
Арып-ашып ел кезіп,
Қайғылыны хаттады.
Күң боп езіліп, егіліп
Жылағанды жақтады.
Суырылып топта сөз сөйлеп,
Әйел мұңын жоқтады.
Қысқасы, әйел жынысына
Қара ормандай қызмет қып,
Өркені өскір қарындас
Ақтады үмітті, ақтады.

АНА

Үйдің іші ұйқыда,
Түн ортасы шамасы,
Бесікте ауру бөбекті
Тербетіп отыр анасы.

Үнсіз меңіреу ұзын түн,
Азынап жел есіктен,
Шоқиып отыр анасы,
Көзін алмай бесіктен.
Бөбек жатыр балбырап.
Демігіп қызып, қысылып,
Ауық-ауық селк етіп,
Әлденеден шошынып
Селк етсе бөбек, ананың
Өзіне ажал жеткендей...
Жүрегіне біреу біз
Сұғып алып кеткендей;
Үнсіз меңіреу ұзын түн,
Шөккен қара бір нардай,
Сарғайып, ана сарылып,
Шоқиып отыр дем алмай...
Таң алдында қара бұлт
Күңіреніп көкті жабады,
Бөбегінің бетіне
Ананың жасы тамады.

* * *

Сырық мойын, біз мұрын,
Шіркін, тұздай көзіңіз.
Қыт-қытындай тауықтың
Құйылып тұр сөзіңіз.
Кірпшеткенің ұнындай
Опа басқан жүзіңіз.
Жүз төңкеріп көзіңіз,
Жақындайсыз өзіңіз.
Сізге кім ғашық болмасын?
Мәселен, біз өзіміз...

БОТАМДЫ КӨРДІМ ТҮСІМДЕ

Ботамды көрдім түсімде
Қырмызы моншақ тағынған.
Ботамды көрдім түсімде
Атасын боздап сағынған.
Апасы құшып еркесін
Көзінен меруерт ағызған.
Мен сендерден садаға,
Бөбегім, жарым — жанымнан!..

Дарига
жүрегімсі
өрмесі зой

*Жырлаймын, күңіренемін өткенді ойлап,
Кеудеме улы уайым толған сайын.*

ҚОРҚЫТ

Алтайға жер жүзінде тау жоқ жеткен,
Алтайға бетегедей алтын біткен.
Бейіштей алтын Алтай етегінде
Ертеде алаш елі мекен еткен.

Ол күндер көз жетпейтін ерте күн ғой,
Ерте күн — ертегідей ерке күн ғой.
Өткен күн — ұстатпайтын сұлу сағым,
Жалғыз-ақ желден жүйрік жетеді ой.

Өткен күн ертегімен таласқандай,
Уа, дүние, ол күндерде алаш қандай?!
Ой-қырдан орғып-қарғып, еріккенде
Алтайда ойнақ салып жүрген аңдай.

Сол күнде бір ер бопты алты алашта,
Қаны бір қалың елмен, жаны — басқа.
Елікпей ес білгелі еш нәрсеге,
Өзіндей үйірілмеген албырт жасқа.

Қорқыт деп қойған екен ердің атын,
Оңған ел ер деп атар азаматын.
Талайлар таңданыпты күнде көріп,
Қорқыттың мінезінің тым-ақ жатын.

Қорқытқа ес білгелі бір ой түскен,
Айнымас сол ойымен күнде у ішкен.
Ой билеп үйден, елден безіп кетіп,
Жұрт оны әуезі ғып жынды дескен.

Ежелден белгілі ғой көптің сыры,
Боласын көптей болсаң, көптің ері.
Көпке егер ісің, ойың үйлеспесе,
Күмән жоқ, кім болсаң да соғар “пері”.

Қорқыт та ерте атанды “пері соққан”,
Қорқыттың жан болмады жайын ұққан.
Ой екен қандай ғана Қорқытты улап,
Айырған дос, туысқан, елден, жұрттан?

Қорқыттың мынау ой ед есін алған,
Жанына ерте күннен жара салған:
“Топырақ боп ертең шіріп қалмақшымыз,
Өміріміз неге шолақ тәтті балдан?

Әншейін өмір деген ермек үшін,
Күні ертең соғар жүрек сөнбек үшін.
Ойланып, қалай ғана уланбассын
Берілсе адамға өмір өлмек үшін?

Бір кезде көл тасады құрымақ үшін,
Күні ертең гүл гүлденед солмақ үшін.
Біраз күн адам тұрады, өмір сүреді,
Құртқа жем шіріп, сасып болмақ үшін.

Сары суға қан берілген айналмаққа,
Ой менен тіл берілген байланбаққа.
Әлпештеп, ардақтаған денең шіріп,
Жел менен топырақ боп айналмаққа.

Көз ашып жұмғандай-ақ өмір шолақ,
Алдыңды көз ашсаң-ақ ажал қамап.
Өмірде мынау шолақ неге керек
От-үміт, ойын-күлкі, таудай талап?

Әлдекім адам деген ермек үшін,
Жүректе от ойнайды сөнбек үшін.
Ойланып қалай ғана уланбассын,
Берілсе адамға өмір өлмек үшін”.

Қорқыттың жүйрік жанын жай тасындай
Жанышқан осы ойлар ед қорғасындай.
Паршалап тілім-тілім, ерте өртеп,
Кіршіксіз жас жүрегін көз жасындай.

Ой билеп, жап-жас Қорқыт елден безді,
Түгел ол ойын-күлкі, қойды сөзді.
Елікпей, үйірілмей еш нәрсеге
Алтайдың алаптарын жалғыз кезді.

Алтайдын Қорқыт кезді алаптарын,
Ешкімге ұқтыра алмай жанның зарын.
Ата-ана, дос-туысқан бәрін тастап,
Талак қып кара көзді қарақтарын.

От-адам отпен ойнап сынар бағын,
Жүйрік жан қажу білмес. қуар сағым.
Тағы боп. күніреніп кезіп кетті,
Қорқыт та шешпек болды жан жұмбағын.

Аяндап алдыменен тауға келді,
Асқарға: “Өмір не?” — деп сұрау берді.
Жаны — тас, жүрегі — тас тау не десін,
Өзінен: “Өмір не?” — деп сұрады енді.

Бұрылып таудан ақырын, орман барды,
Оған да: “Өмір не?” — деп сұрау салды.
Ежелден ой білмеген меніреу орман
Қақиып қарағайы ан-таң қалды.

Сұраса суға келіп: “Не деп өмір?” —
Беті құр соғылғаннан жыбыр-жыбыр.
Желге айтып еді, ол не деуші еді,
Басы жоқ, аяғы жоқ сыбыр-сыбыр.

Күн анау, ешбір үнсіз алас ұрған,
Ай да бір — өгіз де бір аузын бұған.
Қылмындап қар катындай көзін қысқан,
Жұлдыздар тазарта ма жүректі удан?!

Не керек, Қорқыт кезді тынып жатпай,
Ешбір зат тастамады зарын шакпай.
Көл мылқау, жері мылқау — бәрі мылқау,
Өртенді ер жұмбағына жауап таппай.

Түнерді бұрынғыдан Қорқыт бетер,
Есалаң ескен желдей өмір өтер.
Күмәнсіз өлерінді біле тұрып,
Дүниеде талаптану, тұру бекер.

Көз ашып, өмір шолақ, жұмумен тең,
Тағы да өз өмірін соққандай сең.
Арандап қарсы алдында аузын ашқан
Жоқ па екен шыныменен ажалға ем?

Кім білед, өлмейтұғын ел бар шығар,
Кім білед, ажалға да ем бар шығар.
От-суы, топырағы қасиетті,
Кім білед, өлтірмейтін жер бар шығар.

Әуесі уланбаған өлімменен
Сөз де жоқ өлу түгіл, “өлем” деген
Адамзат таппаса егер ажалға айла,
Не қылмақ пайдасы жоқ білімменен?!—

Деп ойлап қайырылмай ешбір затқа,
Ажалдан қашып шығып құтылмаққа,
Айрылып Алтайынан кетті Қорқыт,
Өлімнен аман-есен жер таппаққа.

Түзеді күншығысқа Қорқыт бетін,
Адамға жаяу, жалғыз жол тым шетін.
Арыды, ұшырасты сансыз жаумен,
Сонда да ол үзбеді еш үмітін.

Талса да тоқтамады, Қорқыт жүрді,
Бетпақ шөл өтті талай қырды, өрді.
Қажыған, қаны кепкен мезгілінде
Алыстан мұнарланған кара көрді.

Жапанда бір буалдыр қараңдаған,
Жасаған Қорқыт жанын тындырмаған...
Қараға жылдам басып жетіп келді,
Қорқытты қайғы басты түннен жаман.

Көзінен сорғалады жас бұлақтай,
Жапанда қағулы бір қара тақтай.
Тақтайдың түбінде бір қазулы көр,
Тастаған үңірейтіп бетін жаппай.

Әлдекім жапан түзде бір көр қазған,
Басына тақтай қойып, сөздер жазған:
“Өлімнен құтылмайсың қашқанменен,
Мынау көр — сенің көрің, Қорқыт жазған!”

Мына сөзді оқып ол түн боп кетті,
Басқандай жүрегіне болды шокты.
Көл болып көздің жасы төгілгенмен,
Заулаған баса ала ма ол жандағы өртті?!

Ой өсті, калың өрттей уын шашты,
Ауыр ой қорғасындай жанды жанышты.
Қарсыдан қазылған көр шыққаннан соң,
Бұрылып Қорқыт кейін қадам басты.

Түзеді енді бетті батыс жаққа,
Қайғылы, қажу бар ма, ол бейбаққа?!
Жапанда жалғыз өзі күбірлейді,
Сөздерді тақтайдағы алған жатқа.

Апырм-ай, табылмас па ажалға айла,
Өмірден табылмаса қандай пайда?!
Жүрістен дене түгіл жан шаршады,
Өлімнен аман ел мен жері қайда?

Бір жан жоқ қыбырлаған, дала, дала...
Келеді Қорқыт сорлы жаны жара.
Ай-жыл өтіп, ер әбден арыған шақ,
Алыстан бұлдырлайды тағы қара.

Қорқыттың ынтасы өлген, көңілі қаяу,
Қараға баяу басып келді таяу:
Тағы көр, тағы тақтай, тағы жазу,
Тәңір не-ау, тегі сенде бар ма аяу?!

Терең ғып тағы біреу бір көр қазған,
Басына тақтай қағып, жазу жазған:
“Өлімнен құтылмайсың қашқанменен,
Мынау көр — сенің көрің, Қорқыт жазған!”

Қорқыттың қайғысы енді болды басым,
Жаздың не, жазбадың не жан жарасын?!
Есі ауып байтақ уақыт жатқаннан соң,
Көтеріп бір мезгілде алды басын.

Ойменен пара болған, жан жыртылып,
Мерт болған ессіз жүрек айға ұмтылып:
Кеудеде құр әншейін шықпаған жан,
Тұрды да кетті Қорқыт сүйретіліп.

Алыста сөнген оттай үміт өлді,
Сұм тағдыр қатты қакты созған қолды.
Сонда да қажу білмес ойлы Қорқыт
Дүниенің төрт бұрышын кезбек болды.

Қалмады жер жүзінде бармаған жер,
Қорқыттың қанды жасы тамбаған жер.
Басса да қайда қадам сорлы Қорқыт,
Алдынан қарсы шығады қазылған көр.

Қазылған оңға барса, оңда да көр,
Қазылған солға барса, солда да көр.
Шоңқиып көрге қонған күшігендей
Көресің, қара тақтай қағулы тұр.

Алдынан кез келеді бір көр қазған,
Басына тақтай қағып, жазу жазған:
“Өлімнен құтылмайсың қашқанменен.
Мынау көр — сенің көрің, Қорқыт жазған!”

Дариға, табылмақ па ажалға айла?!
Жерде бір өлік көрмес болу қайда?!
Алдыңнан қайда барса көр шығады,
Өлімге, сорлы Қорқыт, белін байла!

Не пайда шомылғанмен қанды жасқа?!
Не пайда басты ұрғанмен тау мен тасқа?!
Дүниеде ажалдан еш күшті болмас.
Көрмессің кезгеніңде көрден басқа.

Шықпаған кеудесінде шыбын жаны,
Қасықтай кеуіп, бітіп қалған қаны,
Аяндап, аруақ боп Алтайына
Күңіреніп, қайтты Қорқыт, жерді зары.

Қайтса Алтай, баяғы Алтай күңіренген,
Асқарға аспан төніп еміренген.
Керіліп бұлтпенен бал алысқан,
Еркенің не ісі бар ой-шерменен?!

Мелшиген баяғыдай меніреу орман,
Ойнаған асау бұлақ шапшып ордан.
Жел анау көрінгенді бір сүйсе де,
Жар таппай жаны бірге “мәңгі” оң ұрған.

Ел мынау баяғыдан малын баққан,
Малындай алдындағы жұсап жатқан:
Қайғысы, қуанышы бәрі де ойсыз...
Сиырдай бәрі өкіріп, бәрі шапқан.

Қайтты да айналғандай есалаңға,
Ләм-мим деп бір сөз қатпай тірі жанға,
Күңіреніп, жер бауырлап жатып алып
Ұйқысыз қосты Қорқыт таңды-таңға.

Бір күні шошып тұрып көргендей түс,
Кесіп ап карағайлан қылды қобыз.
Қыл тағып қобызына сөйлетіп ед,
Алтайды күңіrentіп шықты лебіз.

Қобыздан мұңды дыбыс сорғалады,
Майпаңдап ө дегенде жорғалады;
Біресе асау тайдан ойнақ салды,
Біресе сары нардай ырғалады.

Дуылдап қырдан жерге түйілгендей,
Долданып дауыл күмды үйіргендей,
Басылып біраздан соң сылқ-сылқ күлед,
Дұшпанын мұқатқанға сүйінгендей.

Біресе жүйрік желдей кетеді есіп,
Аскарды аттап өтті, дария кешіп,
Біресе әлдекімге тіл қатқандай,
Желменен жапырақтай күбірлесіп.

Біресе от сықылды аспанға асқан,
Жоқ әлде ор қоян ба орғып қашқан?!
Біресе күрсінгендей, күңіренгендей,
Жандай-ақ қап-қараңғы қайғы басқан.

Қобыздың сарнағаны зарлағандай,
Қан шашып әлдекімді қарғағандай.
Жүрегі мың жара боп паршаланып,
Күйініп көзінен жас парлағандай.

Күңіренді, жылады зарлап қобыз,
Жанды өртеді толқынды, мұңды лебіз.
Жасын төкті көл қылып шерлі Қорқыт,
Жан жыласа, жыламай қала ма көз?!

Қобыздан осылайша шықты сарын,
Бірде мұз, бірде дауыл, бірде жалын...
Қарағай мен қыл сырнай не деуші еді,
Шығарды сарынменен Қорқыт зарын.

Таба алмай жерді кезіп ажалға айла,
Дарига, ажалға айла болу қайда?!
Азырақ улы ойларын бөлмес үшін,
Жабысты шерлі Қорқыт карағайға.

Қызарып ашуменен күн батқанда,
Ерініп, еркеленіп таң атқанда,
Қарны ток, қайғысы жоқ, жаны тыныш
Малдай-ақ қор-қор ұйықтап ел жатқанда...

Байлары малмаң-малман мал баққанда,
Батырлар балпаң-балпан ел шапқанда,
Ішкені — мас, жегені — ток, бәрі де мәз,
Кедейлер көк есектей зыр какқанда...

Қорқыттан серпілмейді қалың уайым,
Қолынан тастамайды карағайын.
Қобыздың лебізінде мұң молайды,
Зымырап өмір шіркін озған сайын.

Өмірде жүрген жерін қанды ор ғып,
Шеше алмай жан жұмбағын шерлі Қорқыт.
Жұбанды қолындағы қобызымен,
Көрге де қобызымен кірді Қорқыт.

Өткен күн ертегі ғой, тамаша таң,
Ойласаң өткен күнді жұбанар жан.
Байқасаң, адамзатта болған ба ақын,
Қорқыттай атасынан бата алмаған?

Ақын — жел, есер, гулер жүйрік желдей,
Ақын — от, лаулап жанар аспанға өрлей.
Қиялы, жан жүрегі — ойнаған от,
Ақынды аласұртар тыныштық бермей.

Жай адам қиялға ондай қол сермей ме?!
Ақынға аз нәрсе ауыр ой бермей ме?!
Қиялмен арманға ұшқан, сағым күшқан
Жүйрік жан алдында ылғи көр көрмей ме?!

Жел жүрсе, терең теңіз тебіренбей ме?!
Көрсен көр, ақын жаны күбіренбей ме?!
Көргенін кеңес қылып күніренсе ақын,
Тыңдаған тірі жанға шер бермей ме?!

Құшақтап қарағайын сарнаса ақын,
Толғанып, жасын төгіп, зарланса ақын,
Шеткерек тұрып, біраз тыңдағайсың,
Баспалап, төніп, жаншып келме жақын.

Жақындық қажет емес жүйрік ойға,
Шер-сиқыр, алыстан-ақ тарамай ма?
Ақынды алыс тыңда, көп тілейтін
Қағылып кете көрме қарағайға!

Ақынның қарағайы — жары да сол,
Ата-ана, малы-мүлкі, жаны да сол.
Сезімпаз қарағайдың нәзік қылы
Ақынның жүрегіне жалғанған ол.

Сорғалап сиқырлы үн шығар ішектен,
Шықпақшы ішектен емес, үн жүректен.
Үзілсе ішек, үзілмес нәзік жүрек,
Сондықтан сұрағаным тыңда шеттен.

Серпілмес терең жанда қалың уайым...
Түсірмес қолдан ақын қарағайын.
Үнінде қарағайдың мұң молаяр
Зымырап өмір, шіркін, өткен сайын.

Атасы ақындардың — ақын Қорқыт
Өмірде жүрген жерін қанды ор қып...
Шомылып көз жасына сарнай, зарлай,
Құшақтап қарағайын жатыр Қорқыт.

Ол күндер көз жетпейтін ерте күн ғой,
Ерте күн — ертегідей ерке күн ғой...
Өткен күн — ұстатпайтын сұлу сағым,
Жалғыз-ақ желден жүйрік жетеді ой...

Өткен күн ойды әлдилеп тербеткендей,
Ойыңды Алтай бойына өрлеткендей.
Тыңдасаң құлағың сап, сар даланы
Қорқыттың сарыны, әні күніренткендей...

Тыңдасаң, есітесін жаныңменен,
Сар дала күңіренеді сарынменен.
Ерте естіп сол сарынды, ерте улап,
Мен сорлы көптен әуре зарыңменен.

Ес біліп аласұрдым сағым қуып,
Жете алмай, бетті талай жаспен жуып.
Артымда — ор, алдымда — көр, өтеді өмір...
Дариға бесігімнен көрім жуық.

Көп заман жетеледі жынды жүрек,
Ойладым: “Жүрек жетер, ой не керек?!”
Тәтті у еді, сол удан неге айныдым?
Дариға, үміт өлмек, жүрек сөнбек...

Бір күнде жолдас болдым құлынменен,
Өмірді алмақ болдым ойынменен,
Ойын тынды, жолдасым жоқ боп кетті,
Бұл күнде уланамын ойымменен.

Енді менің жолдасым — жалғыз кобыз,
Сарна кобыз, мұң-зарлы шығар лебіз!
Сен жыласаң, жылармын мен де бірге,
Жан жыласа жыламай қала ма көз?!

Өмірде арманым жоқ — Қорқытқа ерсем,
Қорқыттай жанды жаспен жуа білсем.
Жас төгіп, сұм өмірде зарлап-сарнап,
Құшақтап кобызымды көрге кірсем!..

ҚОЙЛЫБАЙДЫҢ ҚОБЫЗЫ

Алтайда ел нары екен қалың Найман,
Қытайға қалың Найман канат жайған.
Қалың Найман ішінде Бағаналы,
Қазақта бақсы асқан жоқ Қойлыбайдан.
Қойлыбай жын жүгендеп, пері мінген.
Алдында жорғалаған шашты шайтан.
Қойлыбай кобыз алса-ақ қалбаландап,
Қақаман жетіп келед әлдеқайдан.
Қақаман жалғыз көзді жынның ері.
Ерегіссе тау-тасқа салған ойран.
Дарқанның Нәдір пері — аға жыны,
Ардақтап оған Шолақ деп ат қойған.
Қойлекеннің үшінші жан жолдасы —
Шайтанның шу асауы — батыр Шайлан.

Қойлыбай бақсы болған қазақ асқан,
Жынменен жолдас болған бала жастан.

Азырақ әңгіме үшін сөз қозғайын,
Қалың Найман жиылған бір зор астан.
Бір асқа жиылыпты Найман тамам,
Бай, биі, батырлары балпаң басқан.
Ішінде сол жиынның Барақ та бар,
Аузынан арыстандай жалын шашқан.
Бәйгеге екі жүздей ат жіберіп,
Күрес сап жиылған жұрт ұрандасқан,
Ерігіп аңғал батыр, маңғаз байлар:
“Бәйгеге қобызың қос” деп сұрасқан.
Қалқасы қалың Найман қалаған соң,
Қойлыбайың бәйгеге қобыз қосқан.

Найманның ұлы дүбір сол асында,
Әлеумет алқа-қотан дөң басында.
Айнала ығай-сығай, жақсы жайсаң,
Қойлыбай қобызымен ортасында.
Бас болып батыр Барақ қалаған соң,
Бәйгеге бақсы қобыз қоспасын ба?
Қойлыбай сонда айтады шақырып ап,
Ынғайлы бір бозбаланы өз қасына:
“Ат шабатын жерде бір сексеуіл бар
Жарып өткен жапанның жартасына.
Қобызды сексеуілге байлап таста,
Мен сенем жын Қақаман жолдасыма”.
Қалың Найман бәйгеге қобыз қосып,
Шуласып отырысты дөң басында.

Бір кезде ат келетін мезгіл жетті,
Бозбала ат алдынан шауып кетті.
Сол уақыт жай отырған Қойлыбайды
Аруақ қалшылдатып, дірілдетті.
Аузынан қанды көбік бүрк-бүрк етіп,
Жап-жалаңаш қылышты қобыз етті.
Көздері қып-қызыл боп қанға толып,
Сарыны сар даланы күңіrentті.
Бір мезгіл екпіндетіп, долдандырып,
Бір мезгіл жыны буып, күбірлетті.
Қалың күмды қап-қара бұлтқа қосып,
Қызыл жел құйындатып дүбірлетті.
Жан-жақты ың-жың, у-шу дауыс қаптап,
Шапқылап жын-перілер дүбірлетті.

Осылай ойнап, сарнап бақсы жатты,
Қалжырады, қап-қара терге батты.

Сол кезде ат келетін күба жонды
Түтіндей будақ-будақ бір шаң жапты.
Сол шаңның ортасында бір сексеуіл
Ербедеп ойнақ салып келе жатты.
Екі басы жерді ұрып кезек-кезек,
Сабалап қырды жол ғып жаралапты.
Байланған сексеуілге қобыз берік,
Көз ашқанша жиынға келіп қапты.
Сексеуілді қопарып алып келіп,
Қақаман жұбатады ерке қартты.
Қобыз келді, Қойлыбай көзін ашты,
Қалың ел тамашадан тас боп қатты.

Ертеде ел нары екен қалың Найман,
Қазақта бақсы асқан жоқ Қойлыбайдан...
Қақаман, Нәдір, Шолақ қолдаушысы,
Шаршамас шабарманы батыр Шәйлан.
Найманның арыстаны — батыр Барақ,
Өмірінде жан ба Барақ жаудан тайған.
Жарасқан бай мен биі, батыр, бақсы,
Алыста елестейсің заман қайран!
Айрылдық балпаң басқан батырлардан,
Аузынан уыз төгілген маңғаз байдан.
Құдай-ау, албастының ойнағындай,
Мынау сұм заманға кез қылдың қайдан?
Шіркін-ай, кер заманды күл қылар ем,
Бата алсам Бағаналы Қойлыбайдан.

БАТЫР БАЯН

Бірінші тарау

Жүрегім, мен зарлымын жаралыға,
Сұм өмір абақты ғой саналыға.
Қызыл тіл, қолым емес, кісендеулі,
Сондықтан жаным күйіп жанады да.
Қу өмір қызығы жоқ қажытқан соң,
Толғанып қарауым сол баяғыға.
Түйіннің тоқсан түрлі шешуі бар
Әдемі ертегідей баяғыда.
Әдемі өткенді ойлап айнымасам,
Сұм өмір күшті уын аяды ма?

Ертегі уатпай ма баланы да,
Сөз сиқыр ғой, жазбай ма жараны да?

Акын да бір бала ғой айға ұмтылған,
Еркімен өзі-ақ отқа барады да.
Жай тақтақ жабайыдан жол қалғанда
Қанды ор боп акын жолы қалады да.
Ойлайды, күңіренеді, толғайды акын,
Күрсініп көзіне жас алады да.
Акында адамзаттан дос болмайды,
Жалғыз-ақ сырын сөйлер қаламына.

Мен де ойды ағытамын қаламыма,
Арканың көз жіберсем алабына;
Сарыарқа – сары дария, қиыры жоқ
Кез болсын, қандай қыран, талады да.
Ішінде сары дария көз токтатар
Көкшетау – Сарыарқаның аралы да.
Көкшеде күні кеше қойдай өрген
Түрлі ан: бөрі, бұғы, маралы да.
Айрылып асау, ерке аңдарынан
Көкшенің тас жүрегі жаралы да!

Арқада жер жетпейді Бурабайға,
Бөленген бұйра сыпсың қарағайға.
Бұлт құшқан мәңгі мең-зең Көкшетауға
Бөлектеу: “Ой, бауырым!” – дер анадайда.
Окжетпес найза қия – қыранға ұя,
Қарасан жанның шері тарамай ма?
Солардың ортасында Бурабай көл,
Мөл-мөлдір, дөп-дөнгелек ұқсайды Айға.
Бурабай – Арқа аралы, жер еркесі,
Ертеде қоныс болған Абылайға.

Бауырында Бурабайдың қалың ағаш
Көкшенің жалыменен біткен жалғас.
Арудың ақпен өрген тұлымындай
Қарағай, қызыл қайың, тал аралас.
Ертеде жел өтпейтін қызыл ағаш,
Дариға, бұл күндерде жап-жалаңаш!
Қабірінен әулиенің алашқа артық
Ертеде Абылайға орда болған ағаш.
Ордасын сол ағаштағы Абылайдың
Меккедей тәуеп қылған тамам алаш.

Қиын күн туған алаш баласына,
Шұбырып жапанның сар даласында,

Кез болған жаудан үркіп “Ақтабанға”
Дұшпанның қалғандай боп табасына.
Арқаға аяқ салып, түскен барып
Екі оттың — орыс, қытай арасына.
Күндерде сонау — қара, тапсырған ел
Тағдырын Абылайдай данасына.
Сол күнде ел қорғаған Абылайдың
Қылсаң да аз қанша тәуеп моласына.

Алыстан орыс, қытай — ауыр салмақ,
Жақыннан тыншытпайды қалың қалмақ.
Артында — ор, алдында — көр, жан-жағы — жау,
Дағдарған алаш енді қайда бармақ?
Сол кезде елге қорған болған Абылай,
Көп жаудың бірін шауып, бірін арбап.
Күндердің бір күнінде хан Абылай
Қалмаққа — (ойына алды) — ойран салмақ.
Ханынан: “Аттан!” — деген сөз шыққан соң,
Ордаға батыр, билер келді аңдап.

Жиылды өңшең ноян ығай-сығай,
Байжігіт, Тасболат пен би Толыбай.
Ту баста Абылайды хан көтерген
Қамқоры Қарауылдың шешен Қанай.
Ашуы жауған қардай, шөккен нардай
Қарт қыран Қанжығалы қарт Бөгенбай.
Бөкеннің жас жолбарыс жеткіншегі
Аузынан жалын шашқан жас Жанатай.
Найзасын нажағайдай ойнататын
Жас барыс Бәсентиін Сарымалай.

Балталы, екпінді оттан Оразымбет,
Сіргелі, шапшаң оқтан ер Елшібек,
Өзіне тірі жанды тең көрмейтін
Тәкаппар Қошқар ұлы ер Жәнібек.
Қалданға ханмен бірге тұтқын болған
Жолдасы Абылайдың батыр Жәбек.
Майданда от шашқандай оқ шашатын
Сырттаны Бәсентиін ер Сырымбет, —
Осындай өңшең көкжал жиылыста
Күніреніп жолбарыстай: “Жау қайда?” деп.

Әрі ақын, әрі батыр Қарабұжыр,
Айтатын өрлеп барып аспанға сыр.

Бұқар мен Тәтіқара жырлағанда,
Толқынды тұңғыық боп төгілер жыр.
Осылай думанменен күндер өтіп,
Батырлар ерікті енді жатқанға күр.
Аттан деп әлі айтпаған Абылайға
Көкжалдар дей бастады: “Жүр енді, жүр!”
Алайда Абылайдан сөз болмады,
Сондықтан бұғып, бықсып туды күбір.

Жиналған өңшен бөрі Бурабайға,
Алаштың кебесіндеі¹ ізгі жайға.
Батырлар бұғаудағы арыстандай,
Абылай тұңғыық бір терең ойда.
Бәрі де ел қорғаны — батыр, билер,
Аттанбай тек жатудан таппай пайда:
“Жүрелік, жау басынар!” — деген сөзбен
Салады Қанай биді Абылайға.
Би Қанай: “Бү қалай?” — деп бастағанда,
Абылай сұрайды одан: “Баян қайда?”

“Қанайым, ойың удай, тілін шаян,
Амал не, келген жоқ қой батыр Баян.
Көп жаудың албастысы, ел еркесі
Баянның батырлығы алашқа аян.
Баянның аруакты күр атынан
Көп қалмақ болмаушы ма ед қорқақ қоян?
Наркескен, өрттей ескен, қайтпас болат
Баянсыз қанатымды қалай жаям?!
Би Қанай! Аттанбайды хан Абылай,
Келмесе қандыбалақ батыр Баян!” —

Деген соң ойы теңіз хан Абылай,
Аяндап батырларға қайтты Қанай.
Байлаулы бөрілерді аза қылмай,
Кестелеп, сөзбен сипап айтты Қанай,
Күндеу ме, көтеру ме? — кім біліпті, —
Батырлар десті жалғыз “Баян бала-ай!”
Көкшенің бауырында өңшен көкжал
Күңіреніп күтіп жатты күндер талай.
“Жау!” десе жатпайтұғын батыр Баян,
Апырым-ай, келмеуінің мәні қалай?

¹ Кебе — қағба мағынасында.

Жас Баян жауды талай көрмеп пе еді,
Сорғалап сұңқардайын төнбеп пе еді,
Майданда жолбарыстай жалғыз ойнап.
Сан қолға аш бөрідей кірмеп пе еді?!
Жебесі көбе¹ бұзып, жүректі үзбей,
Найзасын, сірә, шалғай сермеп пе еді?
Бірін айт, бәрін айт та, басқа батыр
Баяндай “алашым!” — деп еңіреп пе еді?
Бұл жолы кешігуі жай емес қой,
Тұлпарым кез болды ғой орға, тегі!

Арқада бір өзенді дер Обаған,
Сол жерде азғана Уақ қоныс қылған.
Уақтың ерте күнде өжет-қайсар
Ер Көкше, Ер Қосайдай ері болған.
Сол ері ерте күннің, Ер Көкшенің
Нәсілінен қайтпас алмас Баян туған.
Баянның ер ағасы батыр Сары,
Қос қыран тізе қосып жауын қуған.
Айналып оны айт, мұны айт, Баянды айт,
Ер Баян алашының бетін жуған.

Ол күндер аз қазақ пен қалың қалмақ
Қыран мен кара құстай алысқан шақ.
Баласы алты алаштың Абылайдың
Астында ақ туының табысқан шақ.
Қазақтың батырлары бәрі қыран,
Сонда да бір батыр жоқ Баяндай тап.
Жауының бір жорықта бір сұлуын
Ер Баян алып қайтқан артына сап.
Баянның алып қайтқан сол сұлуы —
Балдырған бөбек дерлік, он төрт жаста-ақ.

Сол сұлу сұлу екен атқан таңдай,
Бір соған бар сұлулық жиылғандай.
Торғын ет, шапақтай бет, тісі меруерт,
Сөздері — су сылдырлап құйылғандай.
Бір улап көзқарасы, бір айнытқан,
Жұлдыздай еркелеген сөнбей-жанбай.
Лебізі — жібек лебі, жұмақ желі,
Кәусардай татқан адам қалар қанбай.
Шын ер ғой батыр Баян алып қайтқан
Еліне сол сұлуды, естен танбай.

¹ Көбе — сауыт

Ер Баян жас сұлуды алып келген,
Сұңқардай бабындағы сұқсыр көрген.
Қан жауып екі көзін қанды балақ
Ілмекке қоңыр қазды көңіл бөлген.
Марал бар окка ұшпайтын, тым сақ бірақ
Кезеңде кез келсе де қандай мерген.
Болмасын жас сұлудың білгеннен сон
Ер Баян қарындас қып ерік берген.
Алайда ар алысқан жүрегімен
Теңізде алысқандай күшті сенмен.

Қалмақтың қайсар қызы қайырылмаған,
Болаттай жасу білмей, майырылмаған.
Жап-жас қыз сұмдығы мол сыр бермейді,
Жандай-ақ ойдан аулақ, қайғырмаған.
Алаштың аруы боп кетсе-дағы,
Жанымен өз жұртынан айрылмаған.
Сұм сұлу анадайдан “ағатайлап”,
Баянда жан қоймаған жандырмаған.
Сонда да сыр шығармай батыр Баян,
Жастық қып жанын естен тандырмаған.

Осылай іштен күйген батыр Баян,
Баянның батырлығы алашқа аян.
Баянның інісі бар он бес жаста —
Бөрінің бөлтірігі — бала Ноян.
Ноянның бар ақылы білегінде,
Билеген асау жүрек, қайнаған қан.
Келгенде-ақ сұлудың бір қарауынан
Ноянның жүрегінде ұшқын туған.
Сол ұшқын өртке айналып, жап-жас Ноян
Алысып жүрегімен аласұрған.

Жастықта жалынданып сүйген қандай!
Баладай өксіп жылап, күйген қандай!
Көрмесен жан-жарыңды өлгендей боп,
Қайғырып күлден кебін киген қандай!
Кеудеңе жан кірмей ме, көзің шалса,
Өмірің жаңа ағарып атқан таңдай.
Кеуденді қасиетті сәуле кернеп,
Жүрегін сол минутте жарылғандай.
Не дерсің салпаң құлақ есектерге
Өгіздей өмір сүрген сүймей-жанбай!

Ноян да сол сұлуға — тәтті балдай,
Мөлдіреп караушы еді көзі талмай.
Мас болып, дене түгіл, жаны елжіреп,
Жұтқандай сол сәулені демін алмай.
Алайда бұзық ойдан аулақ еді,
Сұлуға, тәңірі көріп табынғандай.
Жанса да жап-жас Ноян, сұм сұлу қыз
Көп заман жүрді бірақ көз де салмай.
Сонда да кейбір кезде ақ бетіне
Бір нәрсе жүгіруші ед ыстық қандай.

Айға алтын күн нұрынан сәуле бермек,
Шалқыған махаббат-от аспанға өрлеп.
Жүрегін өзі сүйген отты жүрек
Оятпақ тас болса да, зарлап тербеп.
Басында сыр бермеген сұм сұлуға
Біраздан бола бастар күлкі кермек.
Нояннан о да көзін алмас болды,
Күйдіріп жас жүрегін жалын кернеп.
Шешілді екі жастың жұмбақтары
Екеуі бір іңірде сайда кез кеп...

Сикырлы гүлге оранған жібек майда,
Сылдырлап сылқ-сылқ күлген терең сайда,
Ерке өзен жанын өртеп, жармен ойнап,
Сүйгізген ақ бетінен күміс Айға.
Сондай бір жібек кеште жаны өртеніп.
Екеуі “әу!” дескендей барған сайға.
Аулақта сүйіскен жан ұшырасса,
Еріксіз тамырларға у тарамай ма?!
Анттасып, айрылмасқа сөз байласып,
Бастық деп арсыға адым санамай ма?

Жас Ноян қызды көріп от боп кетті,
Көздері қызыл жалын шок боп кетті,
Жер мен көк, ай, жұлдызды тұман басып,
Бір қыздан басқа нәрсе жоқ боп кетті.
Келді де қызға жалын сөздерімен
Шығарды жанұшырып іштегі өртті.
Бір күйіп, бір суынып, бір елжіреп,
Біресе жас баладай жасын төкті.
Өртемей отты жүрек қоймақ па екен,
Тақады сұлу қыз да бетке бетті.

Қыз сонда: “Ноян бауырым — кебем!” — деді.
“Мен сенің сүйгеніне сенем”, — деді.
“Сүйемін мен де сені, тәңірі куә,
Тән түгіл жаным саған берем?” — деді.
“Нояным, бірақ сенен қалауым бар”, —
Деді де сұлу ойға тереңдеді.
Сұлудың сырға толы торғын беті-ай,
Бетінде ешбір толқын көрінбеді.
Біраздан көздеріне жас мөлдіреп,
Жас сұлу жылап тұрып, күлімдеді.

Қыз сонда: “Қалауым бар, Ноян батыр,
Адасқан аққу құстай мен бір пақыр.
Арканың аруы боп жүрсем-дағы,
Алыста туған, өскен жерім жатыр.
Өткізген балаусадай бөбек күнім,
Баркыттай белес-белес белім жатыр.
Айбынды арыстандай құмда кезген,
Күңіреніп қалың қалмақ елім жатыр.
Баркыт бел, қашқан қалмақ қалсын адыра,
Ата-анам — айым менен күнім жатыр.

Ер Баян біздің елге барған еді,
Көп қойға көкжал ойран салған еді.
Бөбегін шырылдатып ап кеткенде
Ата-анам жылап-зарлап қалған еді.
Сорлы анам көкірегін көкке сауып,
Қан жылап менен бір ант алған еді.
Ол анты: “Елдің шетін, анаң бетін
Бір көрмей, қозым, ерге барма!” — деді.
Анама сөзім — анау, өзім — мынау,
Жас Ноян, жүгінемін ер деп сені.

Көр болсақ, көрді көрмей, тәңірі оңдай ма,
Ер Баян неге батқан терең ойға?
Мен сорды көргеннен-ақ сүйген Баян,
Қосылсақ, Баянға ауыр дерт болмай ма?
Биікке кетпей киік ойда ойнаса,
Ашулы арыстанға мерт болмай ма?
Екеуміз Сарыарқадан сапар қылсақ,
Қатерсіз қосылуымыз берік болмай ма?
Қаны бір ел еді ғой қазақ, қалмақ,
О да бір саған туған жұрт болмай ма?!” —

Деп сұлу сыбырлады сиқыр сөзін,
Толтырып меруерттей жасқа көзін.
“Шыдашы, кәне күймей!” — дегендей-ақ,
Ноянга тақап тұрып жалын жүзін.
Жас Ноян жас қанына түншыққан соң,
Ұмытпай тұрсын қалай өзі-өзін!
“Жарайды, даярмын!” — деп айтып салды,
Ойланып бір минут та қылмай төзім.
Сол сайла уәделерін бекітісіп,
Екеуі аймаласты ыстық жүзін.

Сол уақыт мезгіл екен дәл таң алды,
Төзім қып албырт Ноян күтпей таңды,
Жүгіріп жан ұшырып, жаяу барып,
Жылқыдан екі жүірік таңдап алды.
Азырақ азық алып, қару-жарақ,
Жүйірікке әсем абзал тұрман салды.
Сөйтті де Сарыарқамен есендесіп,
Екеуі ескен желдей кетіп қалды.
Кетті олар. Сәске болды, ауыл тұрды,
Алдымен Ер Баянға хабар барды.

Боз үйде жатыр екен Баян жалғыз —
Керілген күнге еркелеп жас жолбарыс.
Ауылдын ақсақалы сөзді әкелген
Деп бастап: “Баян-айым, бір маскара іс
Өткен түн болып қапты...” — деп шұбыртып,
Жаудырды екі жасқа нәлет-қарғыс.
Алайда жас Ноянды ақтай сөйлеп,
Дей берді: “Қылды-ау бізге қалмақ қар қыз!”
Ер Баян сұп-сұр болып деді бірақ:
“Жарайды... Бар, ақсақал. Ойланармыз”.

Боз үйде жалғыз қалып Баян енді,
Жаралы жолбарыстай күңіренді.
Қорғасын миын, ойын төмен басып,
Ақылға алғыр құстай ашу төнді.
Бір көк сұр түс енгізіп бар денеге,
Сұм жүрек қанды өзіне жинай берді.
Ақыры ашу ерді билеп кетіп,
Жалп етіп сөнген шамдай ақыл өлді.
Өлді ақыл. Атып тұрып батыр Баян,
Боз үйден оқ жыландай шыға келді.

Ер Баян сол кеткеннен кете барды,
Мініп ап белдеудегі көк тұлпарды.
Дулыға, қалқан, көбе қалған ұмыт,
Белінде жалғыз-ақ бір садақ бар-ды.
Баурынан Обағанның орғып өтіп,
Арыстан айдалада дүбір салды.
Дауылдай талмай есіп, желдей ұшып,
Түс ауа Жолдыөзекке жетіп қалды.
Кермиық Жолдыөзектің даласында
Алыстан екі қараны көзі шалды.

Атығай қоныс салған Жолдыөзекке,
Құнарсыз, ашы татыр сорлы өзекке.
Жолдыөзек — жолсыз өзек, құтсыз, отсыз,
Алдымен жау да салған қолды өзекке.
Айрылып байлығынан, көп соққы жеп,
Көз жасы Атығайдың толды өзекке.
Алаштың Асан Қайғы данышпаны
Кетпеген “Қанды өзек” деп, тіпті текке.
Ежелден құт дарымай, қағынған жер,
Қайғылы бір іс болды сол өзекте.

Алыстан екі қара көрді Баян,
Кілегей қара бұлттай төнді Баян.
Ой жоқ боп, жүрек шок боп, құр екпін боп,
Сұңқардай сорғалаған келді Баян.
Қыз түгіл, қаны бірге өз бауырын
Танымай қалғандай да болды Баян.
Байланған белде сала садағына
Қалшылдап қалды салып қолды Баян.
Ашуын арыстанның байқаған соң,
Майысып тұра қалды жап-жас Ноян.

Жас Ноян жүйрігінің мойнын бұрды,
Жас Ноян Ер Баянға қарсы жүрді.
Жақындап келіп қалып ағасына
Түсінен шошыды да, тоқтап тұрды.
Жапанда аға-іні: Баян, Ноян, —
Алып кел көз алдыға Ай мен Күнді.
Дұрысы — күміс күлген күндізбенен
Түнерген қара бұлттай қара түнді.
Алайда, ерке бұлан Ноян-ұлан
Ашулы ағасына қарап күлді.

Бір күлді балдырғандай Ноян бала,
Ашылған шешек жарып гүлдей жана.
Еріксіз сотқарлығын кешіретін
Еркелеп ерке ұландай күліп қана.
Корсе де дауыл гүлді — басылмады,
Ер Баян арыстандай жаны жара.
Қалшылдап, көзі қан боп, қолын алмай
Байланған садағынан белде сала.
Жас Ноян: “Жан көке!” — деп сөз қатқанша,
Сұлу да жетіп келіп: “Баян аға!” —

Дегенше, қалды тартып батыр Баян.
Баянның батырлығы алашқа аян.
Ок тиіп жүрегінен құлап түсті
Атынан бүктетіліп бөбек Ноян.
Жын шуы басқандай боп естімеді
“Жан көке, аға!” — деген сөзді Баян.
Садағын сол секундте тартты тағы
Бір ашып, бір жұмбақ да көзді Баян.
Үстіне інісінің денесінің
Түсірді тағы ұшырып қызды Баян.

Екі жас аттарынан ұшып түсті,
Түскенде бірін-бірі құшып түсті.
Жүректен атып ыршып шыққан қанмен
Жалғыз-ақ “Аһ” десті де, “Жаным!” — десті.
Қомағай қара топырақ бүлкіл қағып,
Асығып екі жастың қанын ішті.
Күлдей қу, тұнжыраған түндей болып,
Жия алмай, күр теңселіп, ақыл-есті,
Тұрды да біраздан соң батыр Баян,
Атынан есі аугандай құлап түсті.

Бірталай талғандай боп жансыз жатып,
Тұңғық көмескі көп ойға батып,
Ер Баян есін жиып, екі жасқа
Бір қарап, қара тастай қалды қатып.
Сол кезде сар дала да күнгірт тартты,
Еңкейіп бара жатты күн де батып.
Құшақтап ақ селеуді жылады жел
Өзінің қасірет жырын қоңырлатып.
Құшақтап екі жасты күңіренді ер
Көзінен ыстық жасты сорғалатып.

Қайғыдан жарылғандай қайран жүрек,
“Уһ-уһ!”— деп үзілгендей есіл өзек.
Қасіреті қара түндей Ер Баянның
Алдында бүлдіргендей екі бөбек.
Аузынан уыз шыққан екі жасты
Ер Баян сүйіді құшып кезек-кезек.
Жапанда жапа-жалғыз еніретті ерді
Әлгіде ойды улаған ашу кезеп.
Ашудан бұғып қалған қорқақ ақыл
Күбірлей бастады енді: “Мұның не?”— деп.

Зарланып күніренді батыр Баян,
Мезгілде күнгірт тартқан кешке таман:
“Кең ақыл, отты қайрат, сырттаным” — деп,
Ер едім еркелеткен алаш тамам.
Сындырдым азғана Уақ елім белін,
Елімнен кетіп елді қайдан табам?
Жейтұғын өз күшігін болдым бөрі,
Ісімді мынау ағат немен жабам?
Қарабет болдым алаш баласына.
Ер дер ме енді мені Абылай данам?!

Жорыққа қу қалмаққа жүрдім неге?
Тобына көк бөрідей кірдім неге?
Тәтті бал, балауса тал жас сұлуды
Қор болғыр, екі көзім, көрдің неге?
Садақтан жүрегінен тартып кетпей,
Жыландай бауырыма сап келдім неге?
Әйелдей баса алмайтын жүрек жынын
Есалаң жүрекке ерік бердім неге?
Буынып сол боз үйден шықпай өлмей,
Атылып оқ жыландай тұрдым неге?!

Ойламай, белді бекем будым неге?
Қозымды қас дұшпандай қудым неге?
Майысып Ноян қалқам, ерке марқам,
Қасқнып қарсы алдымда тұрдың неге?
Бауырыма тас жүрегім жібімеді-ау,
Бір ата, бір анадан тудым неге?
Салдырап шіріп қалғыр саусақтарым
Қанымен өз қозымның жудым неге?
Күнәсіз екі жасты өлтіргенше,
Өлмедім ішіп уын удың неге?!

Сұлу-ай, калмай маған ердің неге,
Жыландай бауырыма кірдің неге?
Қадалды ок-кірпігің жүрегіме,
Жүрегім тілім-тілім тілдің неге?
Жұлдыздай аспанда алыс жымыңдаған
Алыстан “ағатайлап” күлдің неге?
Секіріп суда ойнаған шабағымды
Сұм сұлу, кармағыңа ілдің неге?!
Тірлікте бетіннен бір сүйе алмадым,
Тіл тартып, ерке тотым, өлдің неге?!

Күй, жүрек! Көл бол, жасым! Өртен, ішім!
Алдымда айнам жатыр бөбек пішін.
Сұм садак кетсе де үзіп жас жүрегің,
Жойған жоқ құлыншағым ерке түсін.
Сорлы ағаң атып жығып өз інісін,
Иіскейді енді зарлап аппақ төсін.
Тартқанда сынбадың-ау, сұм садағым!
Қайтейін, арымадың, арда күшім!
Жоқ, әлде, жоқ, жоқ... Әлде... Өлтірдім бе,
Інімді алты алаштың намысы үшін?!

Аркамдай жер жүзінде жер бола ма?
Айбынды алашымдай ел бола ма?
Алашта ертеде өткен екі арыстан:
Ер Көкше, Ер Қосаидай ер бола ма?
Солардың нәсілінен Сары, Баян,
Барыстай ойын салған сар далада.
Інісі Ер Баянның, жасық Ноян
Атадан азып туған дер болар ма?
Құл болса бір қыз үшін балдырғаны
Алашқа бұдан да ауыр шер бола ма?!

Дариға, жұбанамын, жел ойменен,
Тартпадым сұм садақты бұл ойменен.
Тандырған мені есімнен ғашықтық қой.
Бір тынбай сұр жыландай жаным жеген.
Өз бауыры, өз сүйгенін өзі өлтірген
Болар ма, сірә, сорлы адам менен?!
Алдымда “Көкежан!”— деп күліп тұрған
Садаға кетпедім ғой, қозым, сенен.
Ел беті енді маған болсын арам.
Алашым, аттанамын, жауыңда өлем!”—

Деп зарлап, күніренді жаралы ер,
Айрылған екі жаннан қаралы ер.
Зарланып көзінен қан тамшылатты,
Тұңғыық жанды жеген қап-қара шер.
Жүрегі тас болса да шыдай алмай,
Қамығып, қайғы басып, күрсінді жер.
Молайтып минут сайын қасірет жырын
Жаныңда өксіп-өксіп жылады жел.
Бозарып бел артынан таң атқанда
Сокқыдан сенделгендей, тұрады ер.

Күміс таң жерге күміс сәуле шашты,
Сәуле мен қараңғылық араласты.
Алыспас адал, арам бекерге ұзақ,
Жеңіліп қараңғылық жылжып қашты!
Сол кезде жаны жара батыр Баян
Үңгір ғып қара жердің бетін ашты.
Жапанда қазған суық тар үңірге
Көтеріп көмді әкеліп екі жасты.
Топырақ екі жанын жасырған соң,
Ер Баян тағы көл ғып төкті жасты.

Ер Баян көмді екеуін дөң басына,
Түсірмей бір топырақ ортасына.
Ап шыққан қаруларын сүйеп-сүйеп,
Ноянның көмді бәрін өз қасына.
Отырды топыраққа ұзақ басын қойып,
Шомылып қанды ыстық көз жасына.
Аздан соң мінді атына батыр Баян
Сыйынып бір жаратқан алласына.
Жолбарыс жортып кетті бетін түзеп,
Шандатып, Абылайдың ордасына.

Жас Баян жауды талай көрген еді,
Сорғалап сұңқардайын төнген еді.
Майданда жолбарыстай жалғыз ойнап,
Сан қолға аш бөрідей кірген еді.
Жебесі көбе бұзып, жүректі үзіп,
Найзасын ылғи дәлдеп сермеп еді.
Бірін айт, бәрін айт та — Батыр Баян
Туғаннан “Алашым!” деп еңіреп еді.
Кокжалдың осы жолы кешіккені,
Осындай тұлпар орға кез кеп еді.

Екінші тарау

Өткен күн таң-тамаша ертегі ғой,
Ерлері ертегінің өрт еді ғой.
Айрылып от екпінді ерлерінен
Алаштың жанында ауыр дерт еді ғой.
Сонау дерт түгелімен ауып маған,
Дарига, жүрегімді өртеді ғой!
Ер көрмей, көрден басқа, сүр өмірде
Шерлі жан шерлі кенес шертеді ғой,
Жадырап жаным, шерім тарқар еді.
Кеңесім тыңдаушыға сала алса ой.

Күніреніп ойлағанда алаш жайын,
Жанымды орай берсе улы уайым.
Кеудеме күннің нұры толғандай боп,
Жырлаймын алты алаштың Абылайын.
Арсыға асқандаймын, тауап қылсам,
Кебедей Абылайдың Бурабайын.
Күніренген жырымменен мен разымын
Алаштың жоқтай білсем Баян-айын.
Жырлаймын, күніренемін өткенді ойлап,
Кеудеме улы уайым толған сайын.

Кірейін кеңесіме күніренткен,
Ер Баян жөнелді енді Жолдыозектен.
Қамшыны көміп-көміп алды батыр
Ашуын алатындай тұлпар көктен.
Мұңайып мәнгі мұңды белдер қалды,
Жынды жел сак-сак күліп сүйді беттен.
Жан-жақта жас қайындар қала берді
Иіліп әдеппенен сәлем еткен,
Ер жортты. Сәске болды, көзі көрді
Көкшені бал алысқан аспан-көкпен.

Көкшеде өншен көкжал аялдаған,
Қырандар қанаттарын жая алмаған.
Ханына Абылайдай: “Болады!”— деп,
Бір берген сөзден елдер тая алмаған.
Ерігіп, әңгіме қып өткен күнді,
Қанішер Болат жайын баяндаған.
Қайратқа құса болған сол қырандар
Алыста кара көрді аяндаған.
Жақындап кара ордаға келген шақта
Шықты айқай топтан шулап: “Баяндаған!”—

Аяндап топка тура келді Баян,
Келді де көпке сәлем берді Баян,
Қудай боп құс төресі топ төрінде
Отырған Абылайды көрді Баян.
Басқаға мойын бұрып бір сөз қатпай,
Абылайға балпаң басып жүрді Баян.
Бәйтерек тұңғыққа төнгеніндей,
Алдында қол қусырып тұрды Баян.
Тұрды да деді: “Алдияр, сөзім қысқа,
Екенім менің Баян алашқа аян.

Алдияр, ел ағасы, ханым дана,
Алашқа ауыр күнде болған пана.
Кешігіп, күнәлі боп, енді алдыңа
Келді ерің іші жалын, жаны жара.
Тұңғық кез болды ғой кешуі жоқ,
Болмаса шыққанда “Аттан!” ер тұра ма?
Талқыға жан жарасын сала алмаймын,
Мәнімді мен айтпайын, сен сұрама.
Тілегім — енді жауға аттаналық,
Қан көрсе, қас қыранда шер тұра ма?!”

Абылай ерін күткен көптен зарығып,
Қолынан Баян-айын алды тартып.
Алдына отырғызып, күміс кернеу
Керсеннен көкжалына берді сарқыт.
Берді де бүгіп басын, ойға кетті,
Асқардай ой билеген мәңгі қалғып.
Аздан соң көтеріліп жан-жағына
Қарады жер жиһанның бәрін тар ғып.
Қарады, қыран сөзі қысқа болды:
“Таң ата жүреміз!” — деп берді жарлық.

Ежелден Абылайда екі сөз жоқ,
Сөз шықты: “Болады!” — деп, тарады топ.
Топ тарап, ат-тұрманын даярлады,
Біраздан дамылдады ел, мезгіл түн боп.
Жібектей жұмсақ жылы жаздың түні
Бұлтымен құшақтады Көкшені көк.
Керілді ерке Көкше күміс Айға:
“Сәуленді, сәулем, көбірек төкші-төк!” — деп.
Бетінде Бурабайдың ерке толқын
Бір тынбай, күліп жарды сүйді шөп-шөп.

Түн өтті. Жер шетінде алтын таңды
Жорғалап, жүз бұралып, жел қарсы алды.
Сарғайып сары белден таң атқан соң
Абылай колға: “Аттан!”— деп хабар салды.
Бәрі де болат тұяқ бедеу мініп,
Батырлар қатар түзеп келіп қалды.
Жөнкіліп күзді күнгі көшкен бұлттай,
Қап-қара, ортасы ой боп, қол қозғалды
Асырып ертегіше айтқан жанға
Қара нар қайыспайтын жер шайқалды.

Жөнкіліп көшкен бұлттай барады қол,
Кейде қол түнерген тау, қайғысы мол.
Кей кезде тентек толқын екпінімен
Шу қойып, шабуылдап алады қол.
Шаңы — бұлт, бұлты — шаңға айналған соң,
Атаған ерлер жолын деп: “Шаңды жол”.
Тартты қол. Қалды өрлер. Қалды белдер.
Бастаған Бұғыбай басшы қол көрмес шөл.
Бірнеше тәулік бойы тынбай тартып,
Қол енді жүрді бойлап бір айдын көл.

Балкаш қой, бұл айдыны, сылдыр какқан,
Балкаштың бетін мәңгі меруерт жапқан.
Қаратал, Аягөзбен — екі көзі,
Еркесі — Іле өзені ұзын аққан.
Басы егіз ерке Іленің: Кеңес, Текес,
Тәңірінің¹ тентек Текес дәмін татқан.
Бойында сол Іленің қалың қалмақ
Абайлап Абылайды күтіп жатқан.
“Қайда, — деп, — казак?” бұрын желіккен жау
Көрген соң көп қазақты ойға батқан.

Қазақтың қалың қолы ерлер кілең,
Батырды көп қалмақты ойға терең.
Қазақтан қулықпенен құтылмаққа
Кеңесті қос қоңтайшы: Ұса, Серен.
Жіберді, кеңесті де, жеті қалмақ,
Сөздері: “Абылайдан бар да тілен!
Ағагтық бізде болды, кешсін Абылай.
Ақ отау, айдаған мал — бәрін берем.
Тағы да ер басына бір ару мен
Қара нар — айыбымыз, қалы кілем”

¹Тәңірі — Хантәңірі тауы. (М. Жұмабаевтың ескертпесі)

Жеті елші осы сөзбен келген ханға,
Қаратып өз жауабын ертең таңға,
Салады мынау сөзді хан Абылай
Би-батыр, қасындағы көп қыранға.
Салса да, алдыменен өзі аїтады:
“Түспеспіз, тірі болсақ, алдағанға!
Күні ертең не бергенін жолдан алып,
Қалғанын алсақ қолдан аргы таңда.
Ерлерім, ойым осы!— деді Абылай,—
Бұл ойды теріс дейтін адам бар ма?”

Абылай айта қалса істің жайын.
Би-батыр теріс дей ме Абылайын.
Қалың топ тым-тырыс боп тұрған шақта
Дегендей: “Ерік иеде, біздер лайын!”—
Ерлігі алашқа аян батыр Баян
Тұрды да деді: “Алдияр, Абылайым,
Мергеннің мылтығына қарсы жүрмес,
Қырдағы адам түгіл құландайын.
Сөзімді не кектерсің, не жұптерсің,
Ойыңды теріс дейді Баян-айың!

Талқыға салмай шындық табылмайды,
Құл ғана қожаны ылғи қабылдайды.
Қу қалмақ күні кеше алдамап па ед,
Шоңқитып Ой қытай мен Өр қытайды?
Қытаймен күні бүгін жалғаспаса,
Қытайға қалмақ неге қанат жайды?
Абылай артық туған неге ұмытсын,
Қазакқа қалмақ сыры аяндай-ды.
Қалмақтың қарты түгіл, қалшасы да,
Алдатпас, алдап кетер Абылайды!”—

Токтады Баян, Абылай тағы өз сөзін
Қайта айтты, біраз шытып қарлы жүзін.
Хан да екі, Баян да екі қайырысты,
Алмастан бір-біріне тіккен көзін.
Жиналып көздеріне қызыл жалын
Қалса да, сыр беріспей қылды төзім.
Қалың топ хан ашуын байқаған соң,
Ағытты “әрине” деп, сөздің бөзін.
Шешілді сөз, қол енді күтіп қалды,
Елшінің ертеңінде келер кезін.

Жас баласы.

Алты алаш Абылайдай арғымағын
Алаштың аруағына пар қылатын.
Бетіне Абылайдай ардагердің
Келуді алты алашқа ар қылатын.
“Бетіне келген жанды соғар кие!”—
Деп жырау, жауырыншылар жар қылатын.
Баянның сөзін естіп кәриялар
Ішінен ерін аяп: “А шырағым!—
Десті де күрсінісіп, кесіп қойды:
Қайтад,— деп,— осы жолы, Баян, бағың!”

Серпілді соныменен кеңес енді
Қол күтіп жатып қалды келер күнді.
Жібектей жылжып өтіп жаздың түні
Таң құлан, күн шығыста, иектенді.
Алтын Күн алыстағы арайынан
Жарқырап шығып жерге сәлем берді.
Қол тұрды, ауқаттанды, хабар күтті,
Ерлердің еріккені аңға жүрді.
Қол күтті, уақыт өтті, ерікті ерлер,
Ауыр ой биледі Абылай кемеңгерді.

Қол күтті, уақыт өтті. Күн батар шақ.
Жерде еді кой көшіндей қалын қалмақ.
Кең ойлы Абылайдай данышпанды
Қу қалмақ кеткені ме шын-ақ алдап?!
Күн кірді арайына, шапақ батты
Қап-қара толқындарға толы жан-жақ.
Қол тынған бір толқынсыз тұңғиықтай,
Мүшкіл боп Абылайға бір сөз салмақ.
Іңірдің сонын ала хан Абылай
Серпіліп ерлеріне қылды жарлық.

Ерлерін жиып Абылай, ел ағасы
Сұрайды: “Мынау істің не шарасы?”
Қырандар әрі-бері толқысқан соң,
Қанайы Қарауылдың, топтың басы,
Санқылдап суырылып сөйлей берді:
“Қытайдың қол ұсыным шекарасы.
Қалмақты Қытай кірген зерттер болсақ,
Қазақтың бірі қалмай мерт боласы!..”
Тұнжырай қалса-дағы хан Абылай:
“Қайту!”— деп, сөздің болды бітуанасы.

Таң ата қол қозғалмақ кейін қарай,
Ұрылған көңілі қаяу хан Абылай.
Қол жатқан, жым-жырт басқан, Тәңірі таяу,
Жалғыз-ақ жатқан ояу Баян бала-айі:
“Апрым-ай, алаш арын жоқтамастан
Жөнкіліп бұл қайтудың мәні қалай?” —
Деді де атып тұрып топ ішінен,
Ерлерден от екпінді, жолбарыстай
Жүз жасты жолдас қылып тарта берді,
Таң ата: “Қайдасың,— деп,— қалың Қытай?”

Қол қалды. Жүз жолбарыс майданды ойлап,
Тартады шабуылмен Іле бойлап.
Алдында ақ сұңқардай батыр Баян,
Екпіні қауға тиген өрттей ойнап.
Бедеулер болат тұяқ желден ұшқыр
Алысып, ауыздықты қарш-қарш шайнап.
Сәскеде сағымменен көрді Баян
Көп қалмақ Іле бойын жатқан жайлап.
Жүз бөрі аз дамылдап алысты да,
Ат қойды қалың жауға “Абылайлап”.

Жүз қыран мың сан қолға араласты,
Орғыған асқар таудан судай тасты.
Шыдамай жүз екпінге, шулай беріп,
Қалмақты ә дегенде қара басты,
Аздан соң есін жиып бөріккен ел
Қару ап, қара күрттай құжынасты.
Аз болса, бір казакқа жүз қалмақ кеп,
Ат қойып, қиқу салып, камаласты.
Тер саулап тебінгіден, қылыштан қан,
Шаң, түтін будақ-будақ аспанға асты.

Аз қазақ көп қалмаққа салды тойды,
Көк аспан қара түтін шаңға тойды.
Алдаспан ажалменен бәсеке боп,
Қанішер, қайқы қара қанға тойды.
Жып-жылы адам қаны бүлкіл қағып,
Қуалап жылжи берді ойдан-ойды.
Көк көбе шүберектей шүрк-шүрк болып,
Жыртқызды ерлер дал-дүл тұла бойды.
Анадай дөң басында Ұса, Серен
Қуыршақ құдайына қасқа сойды.

Шанқай түс. Қызыл-жалын бір жел ескен,
Зәндем от, әуе айналып жерге түскен.
От түбі тоқтап қалған, жылжымайды,
Аспанда жоқ бір жапырақ бұлт та көшкен.
Сол кезде қара бұлттай қалың қалмақ
Қажытты жүз қыранды жаннан кешкен.
Қазақтың көбін аттан түсірген соң,
Қалмақтың қуаныш пен қиқуы өскен.
Сол кезде қалың топтың ортасында
Шықты шу: “Мұнда Баян! Баян!” дескен.

Қалың қол ортасында батыр Баян,
Баянның батырлығы алашқа аян.
Екі көз екі қызыл шоқ боп кеткен,
Аузынан көбік болып бұрқырап қан.
Оң-солға алдаспанды сілтегенде
Бұлақтай қалмақ қанын бұрқыратқан.
Жанында жалғыз жолдас — жас Жанатай
Қансырап зорға ғана кірпік қаққан.
Түзеліп отыруға халі қалмай,
Қисайып бара жатты құлап аттан.

Жолдас дер ердің ері-ақ қан майданда,
Жан беріп жолдасы үшін алдаспанға,
Еңкейіп сүйемек боп батыр Баян
Жолдасы Жанатайға айналғанда
Бір қалмақ енгезердей көк найзамен,—
Білмеген, сірә, тою қызыл қанға,—
Қапыда қайран ердің сүбесіне
Бойлатып сұғып тұрып, бұлғағанда
Ер Баян Жантайды алдына алып:
“Қыларың, қатын қалмақ, тағы бар ма?”—

Деді де суырып ап жау найзасын;
“Алаштың аруағы,— деп,— қайдасың?!”—
Жыландай жарқ еткізіп алдаспанды
Түсірді топ еткізіп қалмақ басын.
Бұлақтай аспанға атып, қан шапшыған
Жараға тығып тұрып бармақ басын,
Қасқиып қан майданда тұрып қалды
Қайран ер, қайсар Баян, жолбарысым?
Алайда уақыт өтті, құлап түсті,
Құшақтап Жанатайдай жан жолдасын.

Жер мен көк шыр айналып, араласты,
Көз алдын кара түтін тұман басты.
Тәтті бір жазғы таңда қалғығандай.
Ер көзін октын-октын жұмып ашты.
...Көргендей болды ашулы Абылайды,
Қалың қол: “Әне, Абылай!” деп шуласты.
Тағы ашты жұмған көзін, тағы көрді
Алдында жас ұлан мен толқын шашты,
Екеуі құшақтасып жап-жақын тұр,
Басымен ишара етіп амандасты.

Алдында Ноян менен Ақшамандай,
Жұлдыздай жымындаған сөнбей-жанбай.
Сұлудың сексен сырлы жұмбақ жаны-ай,
Ерніне әлде болса күлкі алғандай.
Жоқ... Күлкі жоқ... бетінде тамшы қан жоқ,
“Ағалап”, жанұшырып, жалбарғандай.
Жоқ... өзі Жолдыөзекте жортады-мыс,
Алыста екі кара көз шалғандай...
Ұмтылды оқ жыландай... садақ пен қан,
Кезерген ердің ерні қозғалғандай:

“Көзімнен неге ақпайды қан боп жасым,
Жан беріп, жазғаным ғой, жан жарасын.
Кетсе де жаннан жара, қан кетпек пе?
Дарига, жазамнан да күнәм басым!
Күнәмді тәңірі кешпес, кешер бірақ
Жауында жан берген соң алты алашым!”—
Қайран ер аласұрып, жанұшырып,
Көтеріп, көз жұмулы, алып басын,
Жан бауыры жас Ноянға ым қағып ед
Жас Ноян құша түсті Толқыншашын.

Екі жас қайғысы мол, құп-қу жүзді,
Екеуі құр қарап тұр алмай көзді.
Көкесі жан бергенде, бөбек Ноян
Тұрғаны мәні қалай құшып қызды?
Дарига, беті кара сорлы Баян
Шығарған өз қолымен екі көзді:
“Іс өтті. Ажал жетті. Енді не бар?
Қоштасып айтысалық соңғы сөзді!
Келіндер, қарақтарым, кешіңдер!”— деп,
Ер Баян әлсіз ғана қолын созды.

Көз алды енді мәңгі тұман болды,
Жапырлап, жан-жағына қалмақ толды.
Баянды балағаттап, ісіп-кеуіп,
Бір қалмақ қалды теуіп созған қолды.
Сылқ етіп, созылған қол жерге түсіп,
Жүзінің бірте-бірте нұры солды.
Баянның басын бірі кесіп алып,
Бұлғады найзаға іліп, оңды-солды.
Қуанып қос қонтайшы — Ұса, Серен,
Алғысқа көмді елірген қалың қолды.

Көңілінен Ұса, Серен кеткен қауіп,
Қуанып, сырнай-керней қылды сауық.
Алайда, Абылайдан сескенген соң,
Жөнелді ертеңіне Қытайға ауып,
Алаштың ардагері батыр Баян
Бір қырда қала берді топырақ қауып.
Жаудан да мейірімді боп жылады жел,
Күңіреніп, ер денесін құммен жауып.
Іленің толқындары әлі күнге
Айтады ерге жырау ауық-ауық.

Ерлерді ұмытса да ел, — сел ұмытпас,
Ерлерді ұмытса да ел, — жел ұмытпас.
Ел үшін жаннан кешіп, жауды қуған
Ерлерді ұмытса да ел, — шөл ұмытпас.
Ел жауын зерттеп, өрт боп, тынбай жортқан,
Ерлерді ұмытса да ел, — бел ұмытпас.
Ел үшін төккен ерлер қанын жұтқан.
Ерлерді ұмытса да ел, — жер ұмытпас.
Арқаның селі, желі, шөлі, белі
Ерлерді ұмытпаса, — ел де ұмытпас!

ЖҮСІП ХАН

Бар екен де, жоқ екен,
Аш екен де, тоқ екен.
Ертек — ертек — ертеkte
Ала қарға — қазаншы,
Қара қарға — қазаншы,
Шымшық терген шөпшекті.

Қарлығашы қалбаңдап,
Жапалағы жалбаңдап,
Көрсетіпті көмегін.

Құс атаулы әйтеуір,
Болыпты бәрі әбігер,
Мен білем бе себебін?!

Сөз бұл емес, сөз кейін,
Бұл сөздерім әншейін.
Кеуде кернеп демалыс.
Бұл бұланы түлкінін,
Бұл бастапқы бүлкілім,
Болғаннан соң жол алыс.

Тағы да айтам: бұл жерде
Жазбак емен сендерге
Құстардың не қылғанын.
Бұл әншейін қомданып,
Даярланып домбыра алып,
Тамағымды қырғаным.

Ал тамақты қыралық,
Бөрікті жерге ұралық.
Кіріселік кеңеске.
Кеңес мынау ұнаса:
Жер жүзінде тамаша
Талай жер бар емес пе?

Оңтүстікте алыста,
Үндістанға барыста
Иран дейтін бір жер бар.
Жер болғанда ерке жер,
Жердің құты серке жер,
Не керегін табылар.

Күні жерге үнілген,
Жері гүлге көмілген.
Бір гүл сайын бір бұлбұл.
Асты бір гүл жайнаған,
Үсті бұлбұл сайраған.
Мейлің жыла, мейлің күл.

Бал бұлақты тауы бар,
Бұйра-бұйра бауы бар,
Бауы толған жеміске.
Бір жемісі жақұттай,
Бір жемісі ақықтай,
Бір жемісі күміс пе?!

Бір жақ беті қандай боп,
Бір жақ беті таңдай боп,
 Үйіліп жатқан алмасы.
Бәрінен де бұл әжеп,
Саусағыңды бірге жеп,
 Қоятындай алуасы.

Қоя тұяқтай — түйімедей,
Елі жейтін үймелей,
 Әсіресе, шапталы.
Тағы елінде жібек көп,
Талайының жібек дейд
 Еру киген қапталы.

Иран жері, не керек,
Жеміс, бұлбұл, гүл жібек,
 Төрт түлігі сай бопты.
Сай болғанмен мәлім ғой,
Елінің дені қу кедей,
 Бір уыс-ақ бай бопты.

Қашан да надан көп кедей,
Бір уыс байға бетгемей,
 Құл боп қызмет қылмай ма?
Желіккен байлар құл айдап,
Еріккен байлар хан сайлап,
 Әңгіме-дүкен құрмай ма?

Иранда сонау құт қонған,
Байға ғана құт болған,
 Бопты дейді Аббас хан.
Жасын тақта жасаған,
Күшігенге ұсынған,
 Құлқы бұзық қақпас хан.

Елін бақпай, тақ баққан,
Бар жұмысы тек жатқан
 Алтын сарай ішінде.
Әйел жиған үйірлеп,
“Әйел!” деген күбірлеп,
 Өнінде де, түсінде.

Шараптан ылғи шала мас.
Тажындағы тізген тас
 Гауһар, күннің көзіндей...

Арамтамақ Аббас хан,
Өз құлқына тап басқан,
Уәзір жиган өзіндей.

Сүм сүркия, уәзірлер
Хан керегін әзірлер
Шауып, шаншып, ел талап.
Бұқара қасқа, бүгжеңдер,
Табанда ылғи тепкі жер,
Құл боп, құрдай жорғалап.

Күндер өткен осылай.
Тістесіп күйрық ай мен ай.
Жылдың ізін жыл басып,
Күндер де бір күн хан Аббас,
Шарап ішіп шала мас,
Өзімен-өзі сырласып,

Отыр екен сарайда,
Тірі жан жоқ манайда.
Кіріп кепті бас уәзір.
Қос шикандай томпақ ұрт,
Дорба сақал, күйрық мұрт,
Депті уәзір: “Иә, тақсыр!

Ұзақ болсын жасыңыз,
Сізге құрбан басымыз.
Келгенімнің мәні бұл:
Бас балшысы түскірі
Балына не түскенін
Сізге айтқалы келіп тұр”.

“Кірсін!” депті сонда хан
Сонда оқтай зырлаған,
Балшы ұшып кіріпті.
Кіріп құрдай жорғалап,
Құлдық ұрып үш қабат,
Тұрып сөйлей беріпті.

Сырласқаны көк аспан,
Жұлдыз қарап, бал ашқан,
Тәуіп екені тағы бар,
Депті: “Алдияр, ханымыз!
Сізге құрбан жанымыз,
Келдім алып сүм хабар.

Жұлдыз маған не деді?
Жұлдыз жақсы демеді,
Қатер айтты ханыма.
Қатері сол, қысқа сөз:
Ханға қаза қатасыз
Оныншы күн таңында”.

“Не? Не?”— деді, хан күп-ку.
“Не? Не?”— деді, қысты ашу.
Қалшылдады, қақалды,
Ықылық атты, қиық деді.
“И-и-и-и-иит”,— деді.
Сапсаңдатты сақалды.

“А, құтырған бадырақ күл!
Бұл былшылын қай былшыл!
Кет! Көрінбе! Шық! Жоғал!
Мен тілінді қырқайын!
Тұқымынды құртайын!
Жендет! Жендет! Басын ал!”

Желден ұшқыр жын ба еді?
Жетіп келіп жендеті,
Жалаңдатып қылышын,
Апыл-ғұпыл әп сәтте
Тап береді шаппаққа.
Құрысын балы! Құрысын!

Балшыда үрей қала ма?
Көзі сыймай шараға,
Кемсең қағып, жан дәрмен:
“Ханым! Ханым! Сұлтаным!
Бір қасықтай қи, қаным!
Аллаға аян, сөзім шын.

Балға түскен күн толар,
Жұлдыз сөзі сөз болар,
Не пайда өліп мен төбет?..
Бірақ, ханым, ойлаймын,
Ақылдассақ, айламен
Жұлдызды алдап ұрмас па ек?”

Хан бетіне қан жүрді.
Қисын қалай өмірді?

Арағы бар, карағы!
Көзі сәуле шалғандай,
Дереу жұлып алғандай,
Жендетіне карады.

“Токтай түр” деп, ым какты.
Жаны біраз жай тапты.
Алдамакқа жұлдызды,
Машайығын, молдасын,
Уәзір, қазы, қолбасын,
Бірін қоймай жиғызды.

Жаранына жиылған
Аббас былай бұйырған:
“Тез ақылға салыңдар!
Жұлдызды алдау жөні не?
Сөйтіп, тірі, өлі ме
Қалап затымды алыңдар!”

Бәрі жерге үнілді,
Бәрі ойға көмілді,
Сақалдары салбырап,
Машайығы сүмпиіп,
Молдалары мөлііп,
Бере алмады бір жауап.

Хан бетінен қан қашты.
Жұрт та жым-жырт. Хан састы.
Алақ-бұлақ екі көз.
Сонда, анау балшыдан
Құлдық ұрып, бас ұрған:
“Ханым!” деген шықты сөз.

“Ханым!” — деді, — Алдияр!
Қайғырмаңыз үміт бар.
Ойдан айла табылар.
Арыстаным, тірегім;
Қасық қаным, тілегім,
Мен дәметпен дүние мал”

Үміті құрғыр, жылт етіп:
“Сөйле! — деді — хан зекіп,
Сөйле! Күнән кешілер!”
Балшы сонда тоқтап аз:

“О, сұлтаным, шахыбаз,
Жұмбақ бұлай шешілер.

Оныншы күн таңында
Иран елі ханына
Қаза жетпек қатасыз.
Айла мынау сізге, хан.
Тап қазіргі сағаттан
Такты тастап кетесіз.

Сіз кетіңіз, падиша,
Он күн біреу уақытша
Хандық құрсын тағында.
Жұлдыз сөзі дөп келер:
Тақта отырған хан өлер
Оныншы күн таңында”.

Хан қуанып копаңдап,
Қоразданып коқаңдап.
Жалт қарады уәзірге:
“Қанатым сен, күйірігім,
Жұрт билеуге жүйірігім,
Сен хандық құр әзірге.

Айта қалса хан қайтпас!
Қарсы келсең мынау бас
Осы жерде кесілер!”
Уәзір сонда сабазың,
Қулық-сұмдық сабағың
Судай ішкен есіл ер.

Жүзіне қуан өң кіріп,
Көзді тоқсан төңкеріп,
Қолды жайып жіберіп,
Бейне маймыл маймандап,
Біресе, бейне жайнандап,
Біресе, бейне түнеріп:

“Сұбқан алла! Сұлтаным,
Сізге құрбан жан-тәнім.
Күнім туды онынан!
Бірақ... алла, ханым-ай,
Мендей сордын ойы сай
Келмес хандық қолынан!

Сондықтан такқа қария,
Оқымысты, дария
 Қазы лайық болар-ау!..”
Енді қазың қақалды,
Салалады сақалды,
 Желпілдеді қос танау:

“Астапыралда... әзірмін.
Сөзінде, бірақ уәзірдің
 Бір қата бар болмашы:
Аюға ақыл қонар ма?
Келтексіз тентек оңар ма?
 Лайық болар қолбасы!”

Екі беті шикандай,
Дәл қораздай қойқандай,
 Басып, жаншып, қиратып
Ілгері шығып еңтігіп,
Қызарып, ісіп, бір тынып,
 Едірей мұртын ширатып,

Барқылдады қолбасы.
Не керек, сөздің қысқасы,
 Басқаға о да сілтеді.
Ақырда хандық кеңесі
Жүзі қара немесі
 Жендетке барып жетеді.

Болғанмен қанша шала есті,
Оған да дереу ой түсті.
 Хан болсын қалай жан қиып!
Өзі кетті ырбиып,
Ерні кетті дүрдиіп.
 Қолы қалды тырбиып:

“Е! Құрмалдық мен бе екем?
Он күн деген күн бе екен?
 Адыра қалсын бұл хандық!..”
Сөз тоқтады. Жұрт жым-жырт.
“А, құдайым! Құтқар!” деп,
 Айтысты іштен құрмалдық.

Сонда балшы сөйледі,
Сөйлегенде бүй деді:

“Бұған да амал табылар.
Ұнатсаңыз, халайық,
Бұл он күнге лайық,
Жүсіп деген бір сүм бар.

Базарда ылғи ер істер,
Өзі шебер мініскер,
Нағыз найсап, шаян тіл.
Осы отырған бәріңді
Жазаласа ханымды
Ұры-қара дейтін ол!

Хан, ханшасы, қолбасы,
Уәзір, қазы, молдасы,—
Өңшен ұры обырлар,
Бұқара елді еңіреткен,
Кедей қылып күңіреткен
Солар,— дейтін ол мұндар!

Мен ойлаймын, падишам,
Тап сол Жүсіп уақытша
Хандық құрсын тағыңда.
Жұлдыз сөзі іске асар:
Жүсіп жанмен қоштасар
Оныншы күн таңыңда”.

Жұрттың аузы шешілді:
“Мұндай итті, кесірлі
Жермен-жексен қылмас па?!
Дұрыс, дұрыс! Сол сүмнан.
Өз қанына сусаған:
Таққа лайық кім басқа?!”

Десті осылай, сөз тынды.
Біз де ақырын сөзді енді
Жөнелтелік Жүсіпке.
Жүкең қайда, шаян тіл?
Қайда болушы ед? Базарда ол
Қақталып қасқа ыстыққа.

Шаңқай түс. Шым-шым шағыл күн.
Базар ызың, ың да, жың.
Жабыр-дабыр сансыз жұрт.
Саудагер сүм — жаны мал.

Шикан бетті, жүн сақал,
Сатқан, алған, шартпа-шұрт.
Сәлде, шапан, шұп-шұбар,

Арбаңдаған арбалар.
Есек, молда мәңіреген.
Дәруіш, балшы, ойыншы,
Аксақ-тоқсақ, қайыршы,
Жетім бала еңіреген.

Қап-қара бет, сұр дене,
Доп-домалақ бірдене.
Бұл әйелі Иранның.
Сол базарда бар Жүсіп,
Отырды Жүсіп шай ішіп,
Жолдасы біраз адаммен.

Отыр екен деп Жүсіп:
“Біз көреміз, не көрсек
Хан, қазы, әкім байлардан.
Кедейге күн жоқ таң атар.
Кедей сорлы жұбанар
Осы деп бізге жазған заң.

Ойласайшы, о жазған,
Сол заңды өзі кім жазған?
Хан емес пе, қазымен?..”
Дей бергенде осылай,
Әскер көрінді анадай,
Сырнай-керней сазымен.

Шу ете түсті жүрегі
Сұп-сұр болды реңі.
Кімге жаққан тура айтқан!
“Болмаса игі ед бір сұмдық!”
Деп күбірлеп жым болып,
Жүсіп көзін қаша айтқан.

Қарай қалды қол жаққа.
Қол келеді бұл жаққа.
Дүріл-күріл, ызы-шу.
Самсаған қол. Сары дала.
Қызыл-жасыл ақ ала.
Арғымақ, Сырнай. Дабыл ту.

Сәлде. Сақал. Дулыға.
Күлдар қолдын жолына
Кілем төсеп қайқаңдап,
Уәзір, қари, молдасы,
Қоразданған қол басы
Қол алдында қойқаңдап.

Базар халқы қым-қиқу.
Енді жым-жырт... жығылу.
Бәрінің тілі байланып...
Жұртпен бірге Жүсіп те
Демін алмай мысықтай
Болып. басы айналып,

Козін жұмып, енді ашса,
Бұл не деген тамаша!
Уәзір оған бүйі деп түр:
“О, сұңқарым, сұлтаным,
Саған құрбан жан-тәнім,
Түр тезірек, таққа жүр!

Ханға құр су ұнай ма!
Саған даяр сарай да
Шербет, шарап. не тамақ...”
Сонда Жүсіп: “Тақсыр-ай,
Бізге арам ғой ол сарай!
Қылмаңызшы ақымак!”

Сумаңдады уәзір сүм:
“Тәңірі куә, сөзім шын,
Иран ханы енді сіз.
Аббас тақтан түсті өзі,
Сен хандық құр, іш те же.
Біз-ақ елді билерміз!”

Түсі ме, бұл өңі ме?
Күдік кіріп көңіліне,
Жүкен ұртын шымшиды.
Жок, оп-ояу, ұйқы жок
Зырлап кетті, ойы — оқ...
Қонды атқа, күнтиды.

“Олай болса, дұрыс, жүр!
Мен енді хан, сендер құл.
Шу! Сарайға тартыңдар!”

Кетті. Ызғытты арғымақ,
Жетті. Жауһар асты тақ.
Ершің енді — алдияр!

Үлде-бүлде киінді,
Сімірді, жеді, тойынды.
Үйренді тақтың тәртібін.
Көні кепкен сұр кедей,
Біраз күн сөйтіп ләм демей,
Басқаннан соң қарқынын.

Бастады Жүкең бір істі:
Ел билеуге кірісті.
Жақтап жарлы, жалшыны.
Сыпырғандай тезекті
Өңшен залым кезептен
Еңбекші елді аршыды.

Жарлықты Жүкең жаудырды,
Уәзірді жер аудырды.
Қазының басын алдырды.
Машайығын, молдасын,
Қойқандаған қолбасын
Абақтыға салдырды.

Мұнапық талай мұндардың,
Елді сорған сұмдардың
Қырықтырды басын түймедей.
Байларды айдап жиғызды,
Тұмылдырық кигізді.
“Уһ!” — деді көп кедей.

Осылай өттік біраз күн.
Бай мен бекті соқты жын.
Алдында бар не сұмдық!
Оны Жүкең не қылсын?
Оның ойы, ел көрсін
Бір күн де болса әділдік.

Не керек, солай хан Жүсіп,
Залымның қанын жосылтып,
Сорлының сорын ашқандай,
Мырза-молда, бай бәсең,
Бәрі жуас, бәрі әсем,
Аяқты байқап басқандай.

Кезептерді қылды жым,
Бұқара байтақ халықтың
Болды Жүсіп қалқаны.
Қуанған байтақ балаша,
“Мың жаса, Жүсіп, мың жаса!”—
деп шуылдап, алқалды.

Күн артынан күн өтті,
Тірі қалған төбеттер
Есін жия бастады.
Тоғызыншы күн түнінде
Кірісті олар күбірге:
“Мынау Жүсіп шошқаны

Қойғанымыз ба, осылай,
Қорлық көріп осындай?
Қара табан, тексіз ит.
Не бекзатты боздатты,
Байды, бекті, боздақты
Байлап қойды жіпсіз ит.

Күшікті басқа секіртті,
Кедей итті көкітті
Құтырған мынау, мұндар құл.
Шейіт кетті-ау не серке...
Бізге де кезек күні ертен
Келмесіне кім кепіл?..

Шіркін, Аббас зат еді-ау!
Заттың ісі жат еді-ау:
Жұмысы жоқ бір істе,
Жатушы еді сарайда,
Арак, қарак, манайда...
Не тілесен, соны істе...

Қой! Қорлықты көреміз,
Бауыздалып өлерміз.
Жер бастырмас Жүсіп сұм.
Тап ертеңгі түн бар ма?—
Құтырған ол мұндарға
Жалғыз қанжар жалынсын!..”

Кенес тынды, таң атты,
Күн де батты, ел жатты.
Жүсіп жалғыз тағында

Отыр еді қатерсіз,
Балға түскен қатесіз
Оныншы күн таңында.

Көп төбеттен бір төбет
Кіріп, басып біртелеп
Қадап қалды қанжарды.
Жүсіп үнсіз сылқ етті,
Хан кілемі бүлк етті,
Ханды жұтты, олжа алды.

Болды бектер кеңесі,
Жүсіп сордың денесі
Кескіленді, көмілді.
Абыр-сабыр басылды,
Жұртқа жарлық шашылды:
“Қаза жетті, хан өлді”.

Жұрт жыласты, жиылды,
Бектер былай күйінді:
“Алда дүние-ай! Күн қараң!
Біз қалдық-ау сорменен!
Барса, келмес жолменен
Кетті-ау сұңқар Жүсіп хан!

Татып ажал шербетін,
Өлді Жүсіп. Ел — жетім!
Байтаққа кім болар бас?
Жәрдем берсін бір құдай...
Уа, жамағат! Алақай!
Аббас келді! Хан Аббас!”

Сол арада бұрыштан
Құжырайған, құрысқан,
Хан Аббасың бүкеңдеп
Шыға келді, о, қасқа!
Жүрген екен тау-таста
Қашып-зытып Жүкеннен.

Мырза, шора шуласты,
Көтерісіп Аббасты,
Тағына алып барады.
Жұрт түнеріп тұрды да,
“Қап!” — деп санын ұрды да,
Үн-түні жоқ тарады.

Аббас таққа шонкиды,
Қол тоқпағы қонкиды.
“Шүкір, шүкір, алла!” — деп.
“Енді тілден тыймайын,
Қалағанын сыйлайын,
Балшым қайда, бар ма?” — деп...

Сөйтіп Иран тағына
Өңшең сұмның бағына
Тағы отырды Аббас хан.
Жасын тақта жасаған.
Күшігенге ұсаған,
Құлқы бұзық, қакпас хан.

Ел бақпалды, тақ бақты.
Бар жұмысы — тек жапты
Алтын сарай ішінде.
Әйел жиды үйірлеп,
“Әйел!” деді күбірлеп,
Өнінде де, түсінде.

Шараптан ылғи шала мас.
Тажыңдағы тізген тас
Гауһар күннің көзіндей.
Арамтамақ Аббас хан,
Өз құлқына тап басқан
Уәзір жиды өзіндей.

Сұм-сұрқия уәзірлер
Хан керегін әзірлеп,
Шапты, шанышты, ел талап.
Бұқара сорлы бүгжеңдеп,
Табанда ылғи тепкі жеп,
Жүрді жасы сорғалап.

ӨТІРІК ЕРТЕК¹

Бір дегенім — біреу ғой,
Екі десем — егеу ғой.
Үш дегенім — үскі ғой.

¹ Бұл ертеқ сұлу суретші Арлаудын “Мысық, тышқан” деген он төрт суреті бойынша жазылған (М. Жұмабаевтың ескертпесі).

Төрт дегенім — төсек қой,
Бес дегенім — бесік қой.
Алтыны — асық десті ғой.

Жетім — желке емес пе,
Сегізім — серке емес пе.
Тоғызым — торқа болмай ма?
Он дегенім — оймақ қой,
Он бір қара жұмбақ қой.
Жұмбағым, балалар, ұнай ма?

Иә, жұмбақты тасталық,
Басқа кеңес басталық.
Үй артында дөңеске
Алка-котан отырып,
Шуды қойып, жым болып
Кіріселік кеңеске

Ерте, ерте, ерте екен,
Ешкі жүні бөрте екен.
Сөз бастайын ертеден.
Сөйтіп кеңес қозғайын,
Бірақ сөзді созбайын,
Қайырайын келтеден.

Арқаның оң бетінде
Құба қырдың шетінде
Талай бетпақ дала бар.
Сол шөлдерден көп ары,
Таулы жерде жоғары,
Шираз дейтін қала бар.

Бұл Ширазым — сол Шираз,
Тамашасы мол Шираз:
Көгіне алтын себілген,
Көміп сәуле селіне,
Күні күліп жеріне,
Жерге жауһар төгілген.

Бұл Ширазым — сол Шираз,
Гүл, бұлбұлға мол Шираз,
Гүлі қызыл лағылдай,
Гүлге қонған бұлбұлы,
Бұлбұлының бал үні
Жазғы сұлу сағымдай.

Осынау Шираз еркеде,
Ертегідей ертеде
 Болған талай ақындар.
Үні бұлбұл үніндей,
Сөзі Шираз гүліндей.
 Қайда олардай акын бар?

Жырлап кетсе жорғадай,
Сөз төгілсе сорғалай,
 Төгілгені — шекер бал.
Жырына адам мас болар,
Көзіне ыстық жас толар.
 Бойың балқып, шымырлар.

Бұл Ширазым — сол Шираз,
Тамашасы мол Шираз.
 Баулары бар бұйра бұлт,
Бұл бір бауда тізілген,
Адам үзбей үзілген
 Қандай-қандай жеміс жоқ!..

Шираз қала — дәу қала,
Айналасы бау қала;
 Бауы жеміс сыңсыған.
Үзімі еріп білінбей,
Тәтті дәмі тіліңді
 Шымырлатып шымшыған.

Өзім көрдім көзіммен,
Шираз елі үзімді
 Бауырсақтай асайды.
Асауды місе қылмайды,
Кеп құрмай олар тұрмайды,
 Үзімнен арақ жасайды.

Шираз елі — молда елі,
Молдалары сәлделі
 Аракты шарап деседі.
Таңырқай мұртты көп тақсыр
Шарап — шипа деп, тақсыр,
 Кеу-кеулесіп ішеді.

Сонымен, Шираз елінде,
Екі-үш үйдің бірінде

Құмыршаға құюлы
Шарап тұрад быжылдап,
Құмыршасы тым сәнді-ак,
Әшекейлі, оюлы.

Сөз — бұл емес, сөз кейін,
Таксырларға тимеймін,
Кезек келер бір күні.
Тыңдаушы неге демесін,
Мысық-тышқан кенесін
Айтпақшымын бұл жолы.

Күндерде бір күн бір тышқан,
Сыкси көзді сұр тышқан
Кіріп келді бір үйге
Үй болғанда онаша
Тізілген қаздай құмырша,
Таң болды тышқан бұл күйге.

Мойнын тығып, мықшиып,
Жылти көзі сықсиып
Жалт-жұлт етті, қаранды.
Қаранды да таранды,
Тамсанды да жаланды,
Тыя алмады аранды.

Сілекейі сорғалап,
Шықты жылжып жорғалап,
Болар-болмас жалады.
Тағы татып қарады,
Тәтті у бойға тарады,
Бойы балқып барады.

Татқан сайын тәтті су,
Тәтті суы — тәтті у.
Жылти көзі жайнады.
Күш қосылды күшіне,
Мысық түсті есіне,
Тышқан тілді шайнады.

Қолды сермеп жіберді,
Үйдің іші түнерді,
Күнгірт тартты көз алды.

Ыкылык атты, “ык” деді,
Токта-токта, “ток” деді.
Өзінен-өзі соз алды:

“Ай, дүние, жалған-ай,
Іште кетті-ау арман-ай,
Не көрмедік мысықтан?!
Қанымызды ішті ғой,
Басқа қайғы күшті ғой,
Өтті-ау өмір құсып қан!..

Андып тұрып тап беред,
Тап бергенде шап беред.
Талайға ол сұм салды ауыз.
Не қылмады қанды ауыз?!
Не қылмады жалмауыз?!
Не қылмады ол жауыз?!

Әттең дүние-ай, не керек,
Көп жаманға кез болып,
Десіп жүр ғой ол жаман!..
Бір көрінсе көзіме,
Көрсетер ем өзіне,
Қалмас еді ол да аман!

Мынау батыр жүрекпен,
Мынау балуан білекпен,
Алып ұрып, байлар ем!
Танытар ем әкесін!
Шағар едім шекесін!
Қос құлағын шайнар ем!”

Тышқан солай көпірді,
Көпірді де кекірді.
Ықылық атты, “ык” деді.
Тап сол жерде мысық сұм
Тыңдап тұрған болып жым:
“Токта-токта”, “ток!”— деді.

“Ток!”— деді де тап берді,
Тап бергенде, шап берді.
Тап сауырдан салды ауыз.
Сауыр ауызға ілікпей,
Құйрығынан сүліктей
Тістеп катып қалды ауыз.

“Танимысың әкенді?
Шағатұғын шекемді
Сен екенсін, көрейін!..
Жаман мұндар, өсіріп,
Мұнша сөйлеп кесірді...
Сазайыңды берейін!”

“Алди, алди, алдияр!
Бір-ақ ауыз сөзім бар,
Тындап басым кесіңіз.
Айтқызады ғой жастық ит,
Жастық емес, мастық ит,
Қасық қаным кешіңіз!”

Айық болсам сізге мен
Тіл тигізіп жынды емен...
Патшасына әлемнің
Маған анау су қылды,
Су емес-ау, у қылды.
Түк жазықсыз өлем мен...”

Сөйлеп тышқан зарлап тұр,
Көзінен жасы парлап тұр,
Жерге мөлт-мөлт тамады,
Шикылдады шашалып,
Қиқылдады қақалып,
Бүйірі бүлкіл қағады.

Бұлтындады, бұлқынды,
Жан ұшырады, жұлқынды.
Күлді мысық мұртынан.
Үш босатты, бас салды,
Бес босатты, бас салды.
Сілекейі шұбырды ұртынан.

Тікен мұрты тікиді,
Шегір көзі шікиді,
Бір “ап” деді, жеп қойды.
Сілекей шұбырды ұртынан,
Бір мырс етті мұртынан,
“Құтырған күл!..” — деп қойды.

Сөйтіп мысық қылғыды,
Қылғыды да қалғыды.

Пысылдады, кекірді.
Қалғып кетті қорылдап,
Баспалатты мырылдап.
Шүкір-шүкір, шүкір-ді.

Солай ұйықтап түн өтті,
Түн де өтті, күн де өтті,
Тышқан бойға тарады.
Тамақ керек тағы да,
Не кез келер бағына?..
Мысық жалт-жұлт қарады.

Мұртты тілмен жалап қап,
Алақтады, жалақтап
Татарға түк көрінбей,
Сілекейін жұтыпты,
Тышқан заты жытыпты,
Ешбір тықыр білінбей.

Жердің бетін түн басты,
Мысық оймен мұндасты..
Күлді, ойланды күбірлеп:
“Қой, бұл істі тастайын,
Мен бір істі бастайын,
Тек таң атсын сібірлеп”.

Сібірледі күміс таң,
Жетті мысық жалма-жан,
Тартты тура мешітке.
Кірді жымып үндемей,
Мінді ақырын мінбеге,
Кірісті бір кәсіпке.

Мырылдады азандай,
Сәлде салды қазандай,
Тасбиқ алды қолына,
Тап сопыдай сүмиді,
Тап молдадай мүлиді,
Кірді тәубе жолына.

Кіргені оның қалайша?
Кіргені оның былайша:
Қазан сәлде қанқиды.

Таңырай мұрты таңкиды,
Қос құлағы салпиды,
Бір момын боп маңкиды.

Бір күрсінді, бүй дейді:
“Күй-күй, жаным, күй!— дейді,
Асты бастан күнәйім.
Қалай сабыр қылайын?!
Мейірімі мол, құдайым,
Бір өзіңе жылайын!..

Не қылғаным, жасаған,
Талай тышқанды асағам,
Сенен қалай жасырам?!
Мейірімінді түсір деп,
Күнәйімді кешір деп,
Дәрғаһына бас ұрам.

Мейірімі мол, тәңірі ие,
Мынау мешіт үйінде
Ант ішемін атынмен,
Тіпті арамдық етпен деп,
Тұмсығына шертпен деп,
Енді тышқан затының!

Сүттей аппақ ниетпен
Бір өзіңе ант берем:
Енді өмірімде ет жемен!
Ұшыраса аш тышқан,
Тәжірибесіз жас тышқан
Етімнен кесіп ет берем”.

Осылайша сүм мысық
Көзді қойып бір қысып,
Күңіреңтті үйді сөзімен.
Бар көңілі бағанда,
Қарап қояд бағанға
Құйрығымен көзінін.

Қарамайды-ау бағанға,
Қарап отыр тағамға,
Тағамымыз — бір тышқан:
Құжырайып, құнтиып,

Тыңдап отыр жылтиып
Сүлік күйрык сүр тышқан.

Көріп мысык сәлдесін,
Естіп антын, тәубесін.
 Ұйып мысык-молдаға,
Қос құлағы ербиіп,
Қос танауы делдиіп,
 Тартты тышқан ордаға.

Келді де айтты: “Осылай,
Осылай да осылай:
 Тәңірі, күнәм ауыр деп.
Мысық зарлап жас төкті,
Бізге тимеске ант етті,
 Тышқан маған бауыр” — деп.

Орда тышқан үрпиді,
Бәрінің көзі жыртиды.
 Ә дегенде таң болды.
Ұзамады, мәз-мейрам,
Бастады у-шу той, мейрам,
 Үйдің іші даң болды.

Отағасы. балақай —
Бәрі де айғай. алақай.
 Бәрі ордаға ағылды.
Шарбат, шарап, бал, сыра.
Сырнай, керней, домбыра.
 Дабыл даң-дұң қағылды.

Гүжілдеді қобызы,
Безілдеді сыбызғы,
 Бұркылдады қорқоры.
Үзім, алма алқызыл,
Өрік, анар қан қызыл,
 Шаптал. інжір, алқоры.

Соныменен сөз қысқа,
Опыр-опыр топ тышқан
 Ию-кию тойда отыр.
Жалғыз-ақ бір қария,
Өзінше ойы — дария,
 Тойда отырып ойда отыр.

Қария айтты: “Әлеумет,
Құтты болсын қаниет!”
 (Күңгірт көзін көтерді)
“Соныкі сұмдық болмасын!..
Сол сұм алдап ұрмасын!..
 Малданбалық бекер-ді”.

Арак ішкен өншен мас,
Есі шала өңшен жас,
 Дүрсе қоя берісті:
“Көр көрінед көзіне,
Өз ақылың — өзіне!
 Сен бүй деме игі істі”.

”Керітартпа кәрісің,
Етек басу — бар ісің.
 Қой, сөзінді оттамай!
Құй шарапты көпіртіп!
Бас, сырнайшы, лепіртпін!
 Тарт, күрілдет, тоқтама!”

Ойшыл қария жүдеді,
Шықыл-қикыл үдеді,
 Ию-кию бар халық.
“Мысық күнәсі ауыр ғой,
Бүгін бізге бауыр ғой,
 Оған тарту тарталық!”—

Деді еліріп бір тышқан,
Сүлік құйрық сұр тышқан.
 Қабылдады қалың жұрт.
“Пәле!”— десті, елірді,
Сағым ішіп, семірді
 Сыры ежелден мәлім жұрт.

Соныменен сөз бітіп,
Сөз біткенде тез бітіп,
 Кеңес тынды, тарады.
Енді елшілер кешікпей
Тартты тура мешітке
 Алып тарту-таралғы.

Кірді елшілер мешітке,
Сұмдық болар десіп пе?!.

Ентелесті молдаға.
Көзді жұмып сұр мысық
Оң жақ көзін бір қысып,
Басты алла-аллаға.

Топ-топ болып түр елші,
Сөз бастады бір елші:
“Таксыр, мұнда келіпсіз,
Еткен күнәм ауыр деп,
Тышқан маған бауыр деп,
Антпен уәде беріпсіз.

Қуанып соған қылдық той,
Өзіңізге мәлім ғой
Бейбақ біздің халіміз.
Сізге әкелген тарту бар,
Азымызды, алдияр,
Көптей көріп алыңыз.

Оныңыз рас: күнә ауыр,
Енді бізбен сіз бауыр.
Тарту — достық белгісі.
Міне алма, алқызыл,
Үзім, анар канқызыл”, —
Келді мысық күлкісі.

Бір мырс етті мұртынан.
Сілекей шұбырды ұртынан,
Көзін қызыл қан жапты.
Бір “ап” деді, тап берді,
Тап бергенде, шап берді,
Топыр қылды жан-жақты.

Алла қалды адыра,
Сәлде қалды адыра,
Ұшты тәубе тәсбімен.
Көмді тырнақ мырылдап,
Қанды жұтты қырылдап,
Топ тышқанды қылды жем.

Елші түгел тұтылды,
Екі-ақ тышқан құтылды.
Зытты екеуі жоргалап.
Тек шықпаған жанымен,

Ордасына ханынын
Жетті жасы сорғалап.

Өкпе ауызға тығылды,
Жетті екеуі, жығылды:
“Осылай да осылай”,
Тақта отырған хан, уәзір
Қабак қарын екі дүр
Десті: “Апырм-ай, бұл қалай?!”

Хан бүйірді таянды: “Осылай болу аян-ды...
Мысық бола ма әйтпесе!”
Ойла жылдам, әй, уәзір!
Осыған ақыл тап қазір,
Басыңды алам әйтпесе!”

Ханның басы қақиды,
Уәзір көзі ақиды,
Беті күлдей болды қу.
Күп-қу болды, бозарды,
Терлеп кетті, қызарды,
Айтты: “Амал — соғысу.

Тышқан деген — қалың ел,
Ерлігімен мәлім ел,
Алты әлемге данқы бар.
Айбынды, айбарлы арыстан,
Ойы — дария, данышпан
Сіздей дана ханы бар.

Аттаналық жол болып,
Қол болғанда мол болып.
Жауға соғыс ашалық.
Қанды судай шашалық,
Мысық жынын басалық,
Ұстап, дарға асалық!”

Хан бүйірді таянды:
“Осылай болу аян-ды...
Мысық бола ма әйтпесе?!
Жауға аттансын ел тегіс!
Қанын төксін көл-теңіз,
Басын алам әйтпесе!”

Соныменен күн батты,
Түн түнерді, таң атты,
 Қол қозғалды, ағылды.
Жер қайысты дірілдеп,
Сырнай, керней гүрілдеп,
 Дабыл даң-дүн қағылды.

Қара ағаштай көп найза,
Күнде ойнады көк найза,
 Алдаспандар жарқылдап,
Желкілдеді жалаулар,
Желпілдеді танаулар.
 Хан қақалды қарқылдап.

Ордасында хан қалды,
Ханмен біраз жан қалды:
 Аксүйектер, төрелер,
Қалың елді құл қылып,
Бұзықтығын пұл қылып,
 Жатыпішер немелер.

Кетті сөйтіп қалың қол,
Қалың қолы — қалың ел.
 Көбі — ойлы, азы — мәз.
Талайы барад түнжырап,
Талайы барад қынжылып,
 Көбі — жаяу, аттысы — аз.

Соныменен қол кетті,
Қол кеткенше мол кетті.
 Барды, кірді соғысқа.
Мұны өтірік демендер,
Күніренді көк пен жер,
 Өзге соғыс соғыс па?!

Будақ-будақ бу шықты,
Бу ішінен ту шықты,
 Шыпқылдаған шықты шу.
Шүрк-шүрк болды көбелер,
Дал-дұл болды денелер,
 Айқай-үйқай, ызы-шу.

Соныменен сөз қысқа,
Шәйіт болды көп тышқан,

Мысықты ұстап байлады.
“А, қанішер неме!” — деп,
Басқа, көзге төпелеп,
Ханға, ордаға айдады.

Хан бүйірді таянды:
“Осылай бояу аян-ды...
Көрсетпе итті көзіме!
Жап зыңданға қараңғы!
Қатыр аштан арамды,
Қыл бұрау сал өзіне!

Ертең әпкел ордаға,
Сот құрармыз ордада,
Бүгін пәлен демелік.
Бүгін өңшең майталман
Қаза тапқан майданда
Шәйіттерді көмелік!”

Айтты да хан тоқтады,
Жұрт хан сөзін құптады,
Шақырылды елге азан.
Молда келді мөлніп,
Сопы келді сүмиіп,
Сәлделері бір қазан.

Қылмың қақты, қуанды,
Білектерін сыбанды,
Аруланды өліктер.
Өлік көрсе молдалар
Сілекейі сорғалар,
Өтірік десең, өліп көр.

Табытка өлік салынды,
Қара тулар алынды,
Көшті молда бастады.
Қолына алып құранды,
Бір әннен соң бір әнді
Түйдек-түйдек тастады.

“Тәбәрікті” тұқыртып,
“Жасынды” ашып, сыпыртып,
Суылдатып келеді.
Аузында — алла, ойында:

“Қанша түсер қойынға?..
Жуырда кім өледі?”

Жетті табыт бейітке,
Түсіріліп шейіттер,
Көрге дереу көмілді.
Көрге көлгір молданың,
Жұртты алдағыш жорғаның
Өтірік жасы төгілді.

Соныменен күн батты,
Дамылдады, ел жатты,
Хан түн бойы қылды той,
Талай халық карады,
талай халық жаралы,
Хан үйі — той, елде — ой...

Тоймен, оймен өтті түн,
Таң білінді, дүние-тын.
Ұлы сәске, ел тұрды!
Зындандағы мысықты,
Қарғылап ап күшіктей,
Жендет ордаға ап жүрді.

Ханның көзі жыртиып.
Қабак-қарны бұлтиып,
Такта жатыр жантайып.
Қасында отыр уәзірі,
Таксырлауға әзір-ді
Қос құлағы қалқайып.

Хан қорқорын тартады,
Алдында айбалталы
Жендеттер тұр қақиып.
Хан қарады мысыққа,
Қарады оған мысық та
Ашулы көзі ақиып.

Хан уәзірмен кеңесті,
Кеңескенде не десті:
“Тұқымын мұның құрталық,
Жалпы жұртқа жар қылып,
Майданға анау дар құрып,
Дереу дарға тарталық!

Дереу жарлық берілді,
Майданға дар құрылды,
Мысық та алып барылды.
Хан да келді колымен,
Ырс-ырс етіп, колымен
Сипап кабак-қарынды.
Хан таяққа таянды:
“Осылай болу аян-ды...
Сал арқанды! Сал!” — деді.
“Жендет, енді жақында!
Көм қылышты батырға!
Ал! Ал басын! Ал!” — деді.
Сонда мысық бұлқынды,
Жанұшырды, жұлқынды,
Көзі шоктай жайнады.
Тұсауды үзіп күшімен,
Қыл арқанды тісімен
Бытыр-бытыр шайнады.
Босанды да тап берді,
Тап бергенде, шап берді.
Бірді белден тістеді.
Тышқан тырым-тырақай...
Әттең ғана дүние-ай,
Хан ауызға түспеді.
Мысық көрмен қарғыды,
Ерсіл-қарсыл орғыды,
Шиқылдатты талайды.
Дар майданнан жын ойнак
Қылды мысық әп сәтте-ак
Жып-жылмағай маңайды.
Сөйтіп мысық топыр қып,
Демін алып отырды.
Сөз сөйледі бұлайша:
“Жүрсейші иттер тек босып,
Олар — тышқан, мен — мысық,
Жеңеді олар қалайша?!
Өңшең шірік, пысықтар!
Ажалына асықтар,
Көрді көрмей қазулы!..
Олар — менің азығым,
Бұл — құдайдың жазуы,
Өзгертпек пе жазуды?!”

“Анау көрім қазылған,
Бұл әзелде жазылған”, —
 Де де, үндемей жүре бер!
А, құтырған құлдар-ай,
Иесін қапқан мұндар-ай!,
 Ал, ендеше, өле бер!” —
Деді мысық, демікті,
Демін алды, тынықты,
 Тұрды, кетті жайына.
Есін жиды көп тышқан,
Таққа тағы мінді хан,
 Хан кірісті тойына,
Шәрбет, шарап алдырды,
Шарапка сусын қандырды,
 Сырнай-керней ойнатты.
Деді жұртқа: “Ит түге!”
Ханның осынау итгігі
 Елді ауыр ойлатты...
Ел ел болсын дегендер,
Елдің қамын жегендер
 Біріне-бірі сөз салды.
Аулақ үйге жиылды,
Ортаға үстел қойылды,
 Дереу мәжіліс басталды.
Отырысты көп аға,
Қоңырау қакты топ аға,
 Бүйірі бүлкіл қакты кеп.
Құжырайды, күнтиды,
жырты көзі жылтиды,
 Сөз аузынан ақты кеп...
“Ау, әлеумет, сөз мынау:
Мысық — бізге ата жау,
 Бұл туралы қысқа сөз.
Ендігі сөз, хал мынау:
Арақ ішкен хан мынау,
 Осыны ойлар келді кез.
Мысықты ата жау деуші ек,
Ханды асқар тау деуші ек,
 Кімге пана болды хан?!
Даналығы осы ма?!
паналығы осы ма?!
 Елді жалмап, сорды қан.

Елдің көзі ылғи жас,
Хан тағында ылғи мас,
 Бар білгені — бас алад.
Еңіреп жерді күңіретіп,
Бұқара қасқа қан жұтып,
 Өз қанына шашалад.
Елді ұрысқа айдалы,
Қарқылдады, қайрады,
 Өзі қалды ордада.
Ел қазалы, көбі жас,
Хан тағында тағы мас,
 Баққа ма осы? Сорға ма?
Күні кеше мысықты
Ұстасымен кешікпей
 Керек еді дарға асу.
Зынданға оны жапқызды,
Тынықтырды, жатқызды!
 Ақымақ ханда жоқ сасу...
Хан қырағы данам деп,
Ханның тілін адам деп,
 Қырылды ғой ел бейбак!
Ау, әлеумет, ойлаңдар!
Ойлап қана қоймаңдар!
 Қырыламыз ба хан деп-ақ?!
Қой, хан деуді қоялық!
Ханның көзін жоялық!
 Мысық та жау, хан да жау.
Біреуі оның тыстан жау,
Біреуі оның іштен жау;
 Жаудың ісі — ел талау...”
Кеңесті осылай көсемдер,
Шерді ағытты шешендер,
 Сөз бір жерге құйылды.
Жеті түнде қараңғы
Бүгежендеп, қараңдап
 Жұрт майданға жиылды.
Жұрт жиылды, кеңесті,
Кеңескенде не десті:
 “Ханды қазір байлалық?!
Онсын ұстап мысықты ап,
Хан, мысықты қосақтап,
 Қаңғырталық, айдалық!”—
Десті осылай дүркіреп,
Көшкен бұлттай жөнкіліп,

Жұрт жөнелді ордаға.
Арақ ішіп, қылжындап,
Өзінен-өзі ыржындап,
Хан отыр ед ордада.
Ел қазалы, азалы,
Азалы елі — ызалы,
Қылды орданы күл-талқан.
Ықылық атып, қақалып,
Қол-аяғы маталып,
Домаланып қалды хан.
Жұрт жөнелді жөңкіліп,
Жалаулары желкілдеп,
Аттан салып, қикулап.
Будақ-будақ бу шықты,
Бу ішінен ту шықты.
Шуылдады шикылдап.
Лап қойысты мысыққа,
Атып тұрып мысық та
Тап-тап берді маңайға.
Талай жүндер жұлынды,
Талай жері тілінді,
Ажал жетті талайға.
Көзді оттай ойнатты,
Ә дегенде тым қатты
Сұм мысықтың қарқыны,
Соғыса алмай көсіліп,
Қалың тышқан қысылып.
Қара қанға қалқышы.
Соныменен сөз қысқа,
Шөп те болса көп тышқан
Мысықты ұстап, байлады.
Байлап ап кеп ордаға,
Ханды қосып ордадан
Екі сұмды айдады.
Қол ұстасып хан, мысық,
Екеуі де қан құсып,
Түннен бетер түнерді.
Қираң басып жөнелді,
Алақайлап ел енді
Қуанышқа кенелді.
Едірейіп, қалкиып,
Тырбық бұты талтиып
Сөз сөйледі қаптесер:

“бірін сенін — тыстан жау,
 бірін сенін — іштен жау,
 Кет қанішер! Баскесер!
 Кет екі жау! Қаңғып өл!
 Еркін қалдың, қалың ел!
 Еңіреме енді, жасың тый!
 Енді сені талау жоқ!
 Енді құл ғып, қанау жоқ!
 Өзіне-өзің болдың би!”
 Соныменен хан, мысық,
 Кетті қаңғып, қан құсып,
 Қуанышта қалың жұрт.
 Деп: “Бұғаудан босандық!”
 “жасасын,— деп,— бостандық!”
 Қол соғылды шарт та шұрт.
 Біреу тұрды, биледі,
 Біреу керней күйледі.
 Дабыл дан-дұң қағылды.
 Бітті осымен кеңесім,
 Тыңдаушы енді демесін:
 “Онсын тышқан не қылды?..”
 Енді ертегім байыды,
 Ертегімнің айыбы:
 Кемі — өтірік, көбі — шын.
 Жоламас ем азға да,
 Керек болды аз ғана
 Өтірік қосу көп үшін.
 Бұл азлын да, оқушым,
 Қайта оқушы, бәрі шын.
 Шыны мынау — бұл мысал.
 Ертегімнің басында
 Бала біткенге ашына
 Жұмбағымды есіне ал.
 Бір дегенім — білеу ғой,
 Екі десем — егеу ғой,
 Үш дегенім — үскі ғой.
 Мысық — талаушы екені,
 Ханның — қанаушы екені
 Енді есіне түсті ғой.
 Екі жауын осынау
 Қылған кейін қанталау
 Қалың тышқан — қалың ел.
 Төртімді енді төсек деп,
 Бесімді енді бесік деп,

Өзін енді тарта бер.
Тоғызымды — торқа де,
Сегізімді — серке де,
Жетімді енді желке де.
Ерте, ерте, ертеде,
Ешкі жүні бөртеде,
Құйрығы оның келте де!

ТОҚСАННЫҢ ТОБЫ

Құмдыкөл басы қара күрт,
Қара күрт емес, қалын жүрт.
Қалын жүрт құба дөңесте,
Арам кірлі күбір жоқ.
Самбыр сөз бар, сыбыр жоқ.
Жүрт ақжарқын кеңесте.
Ауылдан аулақ онаша,
Жиын түрі жанаша,
Ескі адыра алыста.
Сапырылған қымыз жоқ,
Сойылған бағлан, семіз жоқ.
Жүрт ынтасы жұмыста.
Түрлі сөзді қолға алып,
Талқылайды, толғанып,
Кезекпен сөйлеп кеңесте.
Бажыл болса баяғы
Керіспен тынар аяғы.
Кеңесті кеңес демес те.
Осылайша көп түрі,
Сөз күрделі, саз ірі.
Кеңесіп жата тұрсын топ,
Мен айтарлық сөз мұнда:
Осы кеңес тобында
Кімдер бар да, кімдер жоқ?
Кімдер жоқтан бастайын,
Қысқа кайырып, саспайын.
Танаудан тізіп санайын,
Жалпы айтқанда: жоқ жауыз,
Жатып сорар жалмауыз,
Еңбекші момын маңайын.
Балдырлайтын ардалап,
Пара алатын арбалап,
Атымен обыр ұлық жоқ.

Сары обырдың серігі,
Жеті басты жебірі,
Қарғылы құтпан болыс жоқ.
Буаз бие қарынды,
Пара алмаса, арынды
Баяғының биі жоқ.
Топтан төбет айдалып,
Тілі-қолы байланып,
Бидің енді күйі жоқ.
Ұлыққа тамақ табатын,
Арсалаңдап шабатын,
Ауылнай атты күшік жоқ.
Аш қаншықтай кезеген,
Жалғайтын жұлып өзегін
Сүм, сүркия, пысық жоқ.
Үйірлеп малай жалдайтын,
Жалдамайтын, жалмайтын,
Еңбексіз обыр сасық жоқ.
Көлемі күйек сәлделі,
Көк мұздай жылтыр келелі.
Ишан атты пасық жоқ.
Түкірік жағып көзіне,
Жұртты улайтын сөзімен,
Өгіз көзді молда жоқ.
Екі беті торсықтай,
Борсандаған борсықтай,
Бай баласы — бұл да жоқ.
Созылған сөздің қысқасы,
Қысқа сөздің нұсқасы —
Обыр, жебір, сүмдар жоқ.
Еңбексіз жейтін ит те жоқ,
Бейнетсіз жейтін бит те жоқ,
Жалпы айтқанда, жындар жоқ.
Жоқтарды осылай көгендеп,
Танаудан тізіп, түгендеп,
Кімдер барға келейін,
Санасам бәрін сөз ұзар,
Ұзын сөзге орын тар,
Біразын атап берейін.
Бұл жиында кімдер бар?
Ал айтайын, жаттап ал:
Жалпы еңбекші, жарлы бар.
Тап талтүсте таланып,
Тірі күйі тоналып,

Соғым болған сорлы бар.
Туғалы таңы атпаған,
Тұрмыста тұшы татпаған,
 Өмірде өншен өгей бар.
Өмірдің ішкен у сыйын,
Кер шولاқты кең киім.
 Кеуреген көп кедей бар.
Жасықтан өзге жемеген,
Тең еңбегім демеген,
 Аш-жалаңаш, арық бар.
Аталмаған адам деп,
Аталған жәутік-жаман деп,
 Кем-кетік, касер-ғаріп бар.
Құс табанын тас тілген,
Екі бетін жас тілген,
 Бейнет баққан жалшы бар.
Өгізден өзге мінбеген,
Мінсе мырза міндеген
 Қабағы қатқан малшы бар.
Сусынын сумен қандырған,
Білегін тегін талдырған,
 Құлдай болған қоңсы бар.
Шай-шайлап еңіреп, зыр қаққан,
Сар далада зар қаққан,
 Қатқан тонды қойшы бар.
Өмірде топқа кірмеген,
Тепкіден өзге көрмеген,
 “Бағасы — байтал” әйел бар.
Дейтіндер десін, ой, алла!
Әйел енді оянды,
 Болмаса былтыр, биыл бар,
Кенестің бұл бергені:
Ердің екі ермегі —
 Бәйбіше мен тоқал бар.
Ер апшысы қуырылып,
Биыл топқа суырылып,
 Сөз сөйледі тоқалдар.
“Үш-ш-ш-шүкір” дейтін асықпай,
Қорғасын құйған асықтай
 Бүйрек бетті бала бар.
Жұғыннан өзге жемейтін,
Арыдым, аштым демейтін,
 Желекті келін және бар.

Көйлексіз етке күн киген,
Бейнеттен көзі кіртиген,
Шеккені шер мен ыза, зар.
Итаяктан ас ішкен,
Ас ішпеген, жас ішкен,
Сауыншы, сорлы катын бар.
Ұзын сөздің түйіні —
Бұл тоқсанның жиыны,
Жүзден тоқсан түгел бар.
Жүзден тоқсан — еңбекші,
Он тоқсанға қонбекші,
Көңбесе жаныштар жігер бар.

Ес біліп ойлап, толғанып,
Қолыма қалам алғалы
Сөйлеген емен жасыра:
Мен мұңдымен мұндастым,
Алассам, ел деп адастым.
Он демедім, демеспін,
Ой кезінде көмескі.
Жырладым елді жалпылап,
Жасырмай жүзді жоқтадым.
Тоқсанға енді тоқтадым,
Толғанып, ойлап талқылап,
Сөздің тоқтар түйіні:
Бұл — тоқсанның жиыны,
Осы армансыз білгенім.
Тоқсаннан сонау он аулақ,
Сонау оннан мен аулақ,
Мен тоқсанмен біргемін.

МАЗМҰНЫ

ОЙЛАМАЙ ОТҚА ТҮСКЕН НЕТКЕН ЖАНБЫЗ

Жатыр...	6
Шын сорлы	7
Жазғытұры	8
Бұлбұл	9
Өлең	10
Ләззат қайда?	10
Жазғы таң	11
Жас келін	12
Алтын хакім Абайға	12
Сорлы казак	13
Өнер-білім қайтсе табылар	14
Толған Ай	14
Зарлы сұлу	15
Туған жерім — Сасыккол	16
Балалық шак	17
«Тіршіліктің көркі — ерік»	18
Қазағым	18
Мысык пен ет	19
Сүйгеніме	20
Бір күні	21
Күр калыппын	22
Оразада	22
Қарағым	23
Тілегім	23
Күз	24
Осы күнгі күйі	25
Мен сорлы	26
Алданған сұлу	27
Туған жер	27
Орал тауы	28
Көңіл	29
Жарыма	29
Есімде... тек таң атсын!	30
Зар	32
Дін үйреткенге	33
Орамал	34
Гүлсімге	36
От	38
Пайғамбар	40
Күншығыс	42
Алыстағы бауырыма	43
Тез барам	44
Жаралы жан	45
Балапан қанат қакты	48
Қазак тілі	48
Жер жүзіне	49
Жауға түскен жанға	49

Түткын	51
М. Д. абақтыдан шыққанда	52
Мен жастарға сенемін	52
... га	53
Өткен күн	54
Айға	56
Төңірі	57
Тілегім	58
Жұмбақ	59
Айда атыңды. Сәрсембай	60
Бесік жыры	61
Ұлан	64
Жауынгер жыры	65
Батқан күн, атқан танның жыры	65
Сүйемін	67
Мен кім?	68
Мешіт һәм абақты	69
Мағарри сөздер	71
Қараңғы. дауылды түн	71
Көбелек	72
Ескендірдің екі мүйізі	72
Өткен — аяулы	75
Құрбым	76
Бостандық	76
Заманымыздың ақыны	78
Бір биге	78
Көк теке	78
Төбет	79
Өлеңнің үйқасы	80
Достық һәм көз жасы	80
Бүгінгі күн өмір. өлім — менікі	81
Сырым	82
Сүй, жан сәулем	83
Төгілген шашы	83
Күміс нұрлы Ай	83
Шолпы	84
Сен сұлу	85
Біраз Фетше	85
N-ға	86
Ес кірген соң	92
Сүйгенім анық	92
Хор сипатты қарындас	93
Жас сұлуға	93
Г.. ге	94
Көңілді ашар	95
Сәуле	95
Жәмила	96
Қайғылы сұлуға	97
Гүлсім ханымға	98
... га	98

Түн еді	99
Қарындасқа	101
Р. альбомына	102
Ж.. ға	102
Ф...ға	104
Ғазизаға	106
Зуһра	107
Жан жарымды бір сүйейін түсімде	107
Әйел	108
З. ға	110
Анама	112
Түс	112
Қараңғылық қоюланып келеді	113
Сарғайдым	113
Жел	114
Сағындым	115
Жел	117
Баланың қабір тасына	118
Өмір	118
Өмір	119
Толқындап ойнап	119
Сағат	120
Ауру	120
Жұлдыздарға	121
Жазғы түнде	121
Көкшетау	123
Толқын	123
Қайын	124
Қысқы жолда	125
Жазғы жолда	126
Жазғытұрым	127
Жаз келеді	128
Сен	130
Жиленді қара орман	131
Махаббат не?	131
Шылым	132
Александр Блок	132
Альбомына	133
Алдамшы өмір	135
Айрылғанда	135
Күзді күні	136
Болса гүлсіз	137
Ой	138
Жан сөзі	138
Мені де, өлім, әлдиле	141
Тірілдім	144
Жұлдызды жүзік, Айды алқа ғып берейін	146
Жай әншейін ойын гой	147
Берниязға	148
Сырдағы алашқа	149

Тірі бол	150
Тұранның бір бауында	152
Алатау	154
Р...ға	157
Түркістан	158
Жарым	161
Әже	162
Жылқышы	163
Алатауда	164
Үйдің ері	165
Қоныр жыр	166
Ескі Түркістан	168
Қырғыз. қазаққа	170
Еділде	170
Еділдің сағасында	173
Қарындастар	174
Ана	177
Ботамды көрдім түсімде	178
ДАРИФА ЖҮРЕГІМДІ ӨРТЕДІ ҒОЙ	
Қорқыт	180
Қойлыбайдың қобызы	189
Батыр Баян	191
Жүсіп хан	213
Өтірік ертеке	227
Токсанның тобы	247

Магжан Жумабаев
ЛЮБИ МЕНЯ НЕЖНО

(Стихи и поэмы)

(на казахском языке)

Бас редакторы *Ә. Пірманов*
Редакторы *А. Алтай*
Көркемдеуші редакторы *Ә. Жақсылықова*
Техникалық редакторы *О. Рысалиева*
Корректоры *Ә. Кенжалина*

ИБ № 1118

Теруге 5.08.2002 берілді. Басуға 12.09.2002 қол қойылды. Пішімі 84x108^{1/32}.

Офсеттік қағаз. Офсеттік басылыс. Шартты баспа табағы 13,44.

Есептік баспа табағы 13,4. Таралымы 3000 дана. Тапсырыс № 246.

«Атамұра» баспасы, 480091, Алматы қаласы, Абылай хан даңғылы, 75.

Қазақстан Республикасы «Атамұра» корпорациясының Полиграфия
комбинаты, 480002, Алматы қаласы, М. Мақатаев көшесі, 41.

«Атамұра кітапханасы» сериясымен
биыл мына кітаптар жарық көреді:

- Абай.* Қалың елім, қазағым.
Жүсіпбек Аймауытов. Ақбілек.
Сұлтанмахмұт Торайғыров. Қамар сұлу.
Мұхтар Әуезов. Қорғансыздың күні.
Ілияс Жансүгіров. Құлагер.
Сәбит Мұқанов. Сұлушаш.
Бауыржан Момышұлы. Ұшқан ұя.
Әзілхан Нұршайықов. Махаббат, қызық мол жылдар.
Әбіш Кекілбай. Ханша-Дария хикаясы.
Сайын Мұратбеков. Жабайы алма.
Мұқағали Мақатаев. Аманат.
Фарица Оңғарсынова. Дауа.
Төлен Әбдікұлы. Оң қол.
Оспанхан Әубәкіров. Түк түсінсем бұйырмасын.
Қалихан Ысқақ. Қоңыр күз еді.
Дулат Исабеков. Бонапарттың үйленуі.
Ақселеу Сейдімбек. Ақкыз.
Бексұлтан Нұржеке. Бейтаныс әйелдің құпиясы.
Қойшығара Салғараұлы. Сол бір күндер.
Дүкенбай Досжан. Келіншек асуы.
Жұматай Жақыпбаев. Ләйлә.

2757.007

к/о

Мағжан ЖҰМБАЕВ - қазақтың
ұлы ақыны; көсемсөзші,
аудармашы.

1893 жылы туған.

1938 жылы қайтыс болған.

1912 жылы Қазан қаласында

«Шолпан» атты тұңғыш жинағы
жарық көрді. «Педагогика»,

«Сауатты бол» т.б. кітаптары,
таңдамалы және 2-3 томдық
жыр жинақтары шыққан.

А. Блок, А. Фет,

Д. Мережковский өлендерін
аударған.

